

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta - Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DISERTAČNÍ PRÁCE

**Druhý život Zdeňka Nejedlého v české
historiografii a kultuře**

**The second life of Zdeněk Nejedlý in Czech
historiography and culture**

Václav Nájemník

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ivana Čornejová, Csc.

Studijní program: Historické vědy

Studijní obor: České a československé dějiny

2018

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma Druhý život Zdeňka Nejedlého v české historiografii a kultuře vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze 30. 4. 2018

Václav Nájemník

Název práce: Druhý život Zdeňka Nejedlého v české historiografii a kultuře

Autor: Mgr. Václav Nájemník

Školitelka: doc. PhDr. Ivana Čornejová, Csc.

Pracoviště: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Klíčová slova: Zdeněk Nejedlý, druhý život, metodologie, recepce, historiografie, kultura, komunismus, totalita, literatura, umění, Bedřich Smetana, Alois Jirásek

Abstrakt:

Předložená disertační práce se zabývá „druhým životem“ českého historika, muzikologa, kritika a politika Zdeňka Nejedlého. Jejím cílem není zpracování nové biografie, ale popis a analýza vlivu této osobnosti na českou historiografii a kulturu v době komunistického totalitního systému. Tento vliv je obvykle vnímán jako velmi silný, ale ukazuje se, že se časem měnil, a také slábl. Důležitým tématem ale bude také vývoj postoje historiků, literátů a dalších kulturních osobností k osobnosti a dílu Zdeňka Nejedlého v kontextu českých dějin druhé poloviny dvacátého století. Smyslem práce je ukázat, že osobnost Zdeňka Nejedlého není jediným negativním faktorem, který na společnost působil, ale že i ona sama se na vytváření jeho obrazu Nejedlého aktivně podílela. V neposlední řadě se také ukazuje, že o „druhém životě“ nějaké osobnosti či díla rozhoduje také kvalita a autenticita jeho práce a společenského působení. Tento problém se také přímo týká osobnosti a díla Zdeňka Nejedlého ve vztahu k současnosti.

Title: The second life of Zdeněk Nejedlý in Czech historiography and culture

Author: Mgr. Václav Nájemník

Supervisor: doc. PhDr. Ivana Čornejová, Csc.

Department: The History and History Didactics Department

Keywords: Zdeněk Nejedlý, second life, methodology, reception, historiography, culture, communism, totalitarianism, literature, art, Bedřich Smetana, Alois Jirásek

Abstract:

The following dissertation deals with the “second life” of Czech historian, musicologist, reviewer and politician Zdeněk Nejedlý (1878–1962). Its aim is not to elaborate a new biography, but to describe and analyse the influence of this personality on Czech historiography and culture during the communist totalitarian system. His influence is usually perceived as very strong, but seems to have changed over time, and moreover weakened.

An important topic will also be the development of the attitude of historians, writers and other cultural personalities to the personality and work of Zdeněk Nejedlý in the context of Czech history in the second half of the twentieth century. The purpose of the work is to show that the personality of Zdeněk Nejedlý is not the only negative factor that worked for society, but that he himself participated actively in the creation of this image. Finally, it also appears that the “second life” of some of his personality or work is also decided by the quality and authenticity of his work and social action. This issue is also directly related to the personality and work of Zdeněk Nejedlý in relation to the present.

Poděkování za inspiraci, cenné rady i připomínky patří Ivaně Čornejové, Petru Čornejovi, Jiřímu Křesťanovi, Jakubu Čěškovi a vděk za trpělivost patří zejména mé ženě Barboře a mým dcerám Emičce a Adélce.

OBSAH

Úvod.....	7
1. Otázky metodologického uchopení konceptu druhých životů v rámci české historiografie.	
Prameny a literatura	10
2. Historiografie ve stínu Zdeňka Nejedlého. Proměny programu i jeho kritiky	39
2.1. Tvůrce programových textů	39
2.2 Veřejné působení.....	50
2.3 Živá tradice a zmrtnění.....	55
2.4 Druhý život ve „zlatých šedesátých“	68
2.5 Proměny normalizace a kritika z exilu.....	85
2.6 Nejedlého životopisci.....	98
3. Zdeněk Nejedlý v české kultuře. Vzor a proměnlivé téma	104
3.1. Nejedlý a filozofie.....	107
3.2 Nejedlý a hudba	111
3.3. Nejedlý jako téma v literatuře i jinde	128
Závěr	142
Seznam pramenů a literatury.....	146

Úvod

Druhý život Zdeňka Nejedlého není ukončený proces. Dokud budou existovat knihy, které napsal, zmínky o nich, archivní materiály i lidé, co mají alespoň povědomí o této osobnosti, budeme se moci stále ptát na recepci života a díla této kontroverzní osobnosti. Vzhledem k objemu zmíněných dat má Zdeněk Nejedlý docela slušnou šanci, že se o něm bude stále „nějak“ vědět.

Jinou otázkou ale je, zda toto povědomí nebude jen jakousi mlhavě se objevující zasunutou informací, k níž se budeme dostávat jen v nějaké s ní spojené souvislosti, anebo jestli bude mít ono vzpomínání na Zdeňka Nejedlého nějakou vnitřní kvalitu a hloubku. Abychom si na tuto otázku odpověděli, budeme muset podniknout cestu do oblastí, jež Zdeněk Nejedlý důvěrně znal a dennodenně se s nimi setkával. V jeho případech jsou tyto oblasti zejména historie či lépe řečeno historiografie a kultura v jejím co nejširším spektru zahrnující zejména hudbu a literaturu. Zároveň je nutné si ujasnit, co vlastně onen druhý život je a kdy začíná. Je snad momentem, kdy bychom měli začít s bádáním okamžik, kdy skončí onen život první? Domnívám se, že nikoliv. Je nutné začít se zkoumáním dříve, a to minimálně ze dvou důvodů. Za prvé je tu vědomí souvislostí a kontextu. Události přirozeně nezačínají v nějakém jednom momentě, v našem případě ve chvíli úmrtí sledované osobnosti, ale jsou vždy v určitém procesu. Druhý důvod, proč začíná zkoumání dříve, než vlastní druhý život začal, jsou právě jedinečné okolnosti životní cesty Zdeňka Nejedlého, z něhož se totiž ještě za jeho života, a z jeho vybraných textů také, stává vzor, ikona a kult. Určitý uzlový bod však bude přece jen zvolen. Je jím konec druhé světové války, po níž Zdeněk Nejedlý naplno vstoupil do politického života a zároveň přestal být zcela nezávislým subjektem.

Důležité však také je si ujasnit, jakým způsobem se vlastně budeme druhým životem zabývat a co je základním pramenem našeho poznání. Budeme se pohybovat v období nazývaném někdy poněkud protismyslným souslovím soudobé dějiny. Zdrojem informací tak zdaleka nejsou jen archivní dokumenty, ale ve značné míře půjde také o prameny literární povahy, vzpomínky pamětníků, články v novinách a časopisech či veřejné projevy. Stejně tak, jako bude pramenem odborný text, bude jím i krásná literatura, báseň či filmové dílo. To vše jsou totiž platformy, na nichž se nějakým způsobem jméno či dílo Zdeňka Nejedlého v nějaké formě projevilo. Zcela přirozeným

jevem také bude skutečnost, že zdaleka ne všechny tyto otisky působení kontroverzního vědce a politika, a v našem případě to bude ještě patrnější, budou jen souhlasné a pozitivní. Jakého druhu asi budou názory na muže, kterého dlouho charakterizovala vážná kritičnost a častá polemičnost a v jehož rejstříku chyběl jakýkoli náznak lehkosti, humoru či nadsázky a vůbec chápavého pochopení? A jak se budou tyto reflexe měnit v čase a v kontextu doby?

Ještě poněkud hlouběji půjde snaha analyzovat, zda by texty, které Nejedlý od roku 1945 produkuje, snesly při bližším kritickém rozboru nejvyšší kritéria kvality. Byly vypracovány v potu těžké dřiny s hlubokým pochopením pro problém, který mají vyřešit, nebo jsou to jen hesla, která mají oslavit režim, jeho nositele a samotného autora, aby se stal opěvovaným miláčkem davů? Zdeněk Nejedlý si na tuto otázku vnitřně odpověděl ještě dávno před datem, které bylo uvedeno výše. Patrně už nechtěl být jen jedním z mnoha intelektuálů, slušných a lehce nadprůměrných vědců, kritiků či pedagogů a veřejných činitelů, což byly role, které si dosytnosti vyzkoušel v meziválečném období. S jeho rázným vstupem do politiky souvisí i jeho celoživotní snaha být učitelem a vychovatelem celého národa a být tím, kdo udává tón. Bylo něco, co ho drželo při zemi? Nejedlý od mládí toužil po vyniknutí. Už jako chlapec se situoval a stylizoval do něčeho výjimečného. Quido Hodura, přítel a vrstevník, s nímž si jako chlapec hrával v okolí litomyšlského podkostelí a na Panských valech, vzpomínal, jak při hře na vojáky chtěl být jenom „jenerálem.“¹ Ale na univerzitě seznal, že takových nebo i lepších, než je on sám, je tam celá spousta. Co se stane, když však po válce nastane situace, kdy již starší historikové z jeho generace, ke kterým choval respekt, nebudou a nejsou již samozřejmě ani ctihodní profesori, jež kdysi Nejedlý zbožňoval, až jim to bylo skoro nepříjemné? Kdo se nyní stane pro Nejedlého respektovaným vzorem a jakou pozici přisoudí sám sobě?

Ale o Nejedlého samotného v následující práci vlastně půjde až ve druhé řadě. Otázky po fenoménech, které tvoří jeho druhý život, jsou totiž spíše otázkami po atmosféře jednotlivých dějinných údobí a mnoho nám tyto otázky tak poví o těch, kdo s Nejedlým nadšeně souhlasili, kdo se jím zaštiťovali, kdo s ním polemizovali a kdo a kdy jeho názory a doktríny překonávali, ironizovali či je zesměšňovali a nakonec zapomínali. Určitě narazíme i na osobnosti, které svůj postoj časem měnily, neboť málo

¹ Quido HODURA, *O mládí Zdeňka Nejedlého*, in: Padesát let Zdeňka Nejedlého, Bedřich Bělohávek (ed.), Praha 1928, nestránkováno.

co zůstává zcela neměnné a bez souvislosti s vyvíjející se společenskou situací. Bude jistě zajímavé tyto proměny sledovat.

Druhý život Zdeňka Nejedlého bude jistým způsobem sondou do života české společnosti druhé poloviny dvacátého století. Zcela jistě to nebude náhled vyčerpávající. Už jen objem pramenů tak, jak byl již nastíněn, je obrovský a jistě nějaké otázky zůstanou ještě nezodpovězené. Přes to je problematizování Nejedlého odkazu určitě přínosné už jen kvůli pozici, kterou v české kultuře zaujímal a možná i kvůli tomu, co s kulturou a celou společností tento jeho vliv vlastně provedl.

1. Otázky metodologického uchopení konceptu druhých životů v rámci české historiografie. Prameny a literatura

Historiografie stejně jako mnohé společenské vědy už jistou dobu odhalují, že význam a interpretace nějaké dějinné události nebo činů určité konkrétní osobnosti, stejně jako třeba hodnota určitého uměleckého nebo vědeckého díla, se v různých obdobích mění v závislosti na mnoha faktorech, a že se velmi vyplácí tyto proměny sledovat. V západních ale i českých historických vědách se takovéto zkoumání do značné míry kryje s širším studiem mentalit, historické paměti a tradic, a také s rozkrýváním manipulací, zjednodušováním či mytologizací dějin. Zkoumání historie se tak ocitá blízko filozofie, sociologie, psychologie a dalších humanitních věd. Historikové při tom nebyli průkopníky, ale spíše navazovali na své kolegy z ostatních společenských oborů ve snaze překonávat určitou metodologickou omezenost a odtažitost od současných společenských problémů, což bývá přisuzováno, ne úplně právem, zejména pozitivistickému dějepisectví. Je totiž otázka, jestli historiografie a dějepis byla, pro někoho možná stále je, takto mimo současné dění, či zda to spíše není věcí rozdílné optiky a vlastního světového názoru takovýchto kritiků. Nicméně ve francouzském prostředí se z této kritiky vyvinulo široké společenské hnutí a například historické paměti se ujala hned celá řada sociologů a filozofů, na něž vzápětí znovu navázali historikové, nyní již poučení potřebami doby.² Z kritických pohnutek vznikla už v roce 1929 proslulá francouzská škola *Annales*.³ Z jejího novátorství pak čerpaly a čerpají dějinné výzkumy v sousedním anglosaském⁴ a široce i v německém dějepisectví⁵. Vedle těchto nových proudů francouzského dějepisectví působí podobně „nadanárodně“ a s dalšími potřebami zejména metodologických řešení i dílo žáka Martina Heideggera Hanse Georga Gadamera, který rozšířil starší Schleiermacherovo a Diltheyovo pojetí hermeneutiky a obzvláště hermeneutického kruhu. I tento způsob nabízí v současné době nové přístupy v interpretaci vlastní minulosti.

² Milan HLAVAČKA, *Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském „provozu“*, in: Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace. Milan Hlavačka – Antoine Marès – Magdaléna Pokorná (eds.), Praha 2011, s. 10n.

³ Srov. Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929–1989)*, Praha 2004.; Georg G. IGGER, *Dějepisectví ve 20. stol. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002.

⁴ Srov. např. Henry KAMEN, *Imagining Spain. Historical myth and national identity*, New Haven : Yale University Press 2008.; TÝŽ. *The Spanish Inquisition. A historical revision*, New Haven : Yale University Press 1998, 369 s.; P. BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví*; TÝŽ, *New perspectives of historical writing*, University Park: Pennsylvania State University Press 2001, 306 s.

⁵ Jiří PEŠEK, *Německé dějepisectví současnosti* [online], 2005 [citováno dne: 16. 3. 2018], s. 106. Dostupné z <http://stuter.fsv.cuni.cz/index.php/stuter/article/viewFile/200/161.pdf>.

V české historiografii se všechny tyto vlivy snoubí, avšak zdaleka ne epigonsky. Zdejší situace totiž byla specifická a kritika pozitivismu a jeho hlavních osobností nebyla v meziválečném období, kdy dochází k prvním velkým změnám, tak naléhavá. Řečeno s Františkem Šmahelem a Jaroslavem Markem, „*nebyly ještě možnosti tradičního dějepisectví zcela vyčerpány*“⁶ a mnoho historické látky spíše teprve čekalo na své uchopení či novější přehodnocení, byť obrovský záběr a mamutí dílo Gollovy školy položilo základy modernímu dějepisectví zcela zásadně. I tak docházelo v českém prostředí k hledání nových originálních metodologických přístupů, které však měly poněkud jiné obsahy, odlišný kontext i motivaci, než jak tomu bylo u obou velkých západních inspiračních zdrojů, jež vedle dějepisectví ovlivňovaly i myšlení o historii a filozofii dějin. Navíc nesmíme zapomenout na rozdílnou českou historickou zkušenost s dvěma totalitními režimy, které krátce po sobě znemožnily, i přes dílčí výjimečné pozitivní procesy,⁷ normální intelektuální a kulturní vývoj na více jak padesát let. V českém prostoru tak nedošlo ani k onomu přesycení tradiční historiografií ani k patřičnému rozvinutí moderních přístupů. To vše se podílí i na současném nejednoznačném přijímání západních podnětů, vzešlých ze svobodných diskusí a společenských pohybů příznačných a zcela běžných pro demokratickou společnost, která si jejich výhody užívala přesně v tu samou dobu, kdy byly obdobné procesy v českých humanitních vědách výrazně ztíženy.

Snahu o modernější přístupy k dějinám při tom v českém prostředí najdeme už u velkého Gollova pokračovatele Josefa Pekaře, nové přístupy je ovšem možné najít i u jeho neméně významného kolegy Josefa Šusty. Oba korunní princové české historiografie navíc zakládali v Čechách nový obor hospodářských a sociálních dějin, čímž také vybočovali z dosavadního klasického metodologického pojetí a navazovali na německé pojetí Sozial – und Wirtschaftsgeschichte. Mohli však také kriticky navázat na starší domácí hospodářská zkoumání třeba z dílny Zikmunda Wintra a záhy se začaly objevovat první osobnosti, které toto nové historické zkoumání uváděly v život. O nový přístup a další domýšlení Pekařovy metody se pak pokoušel i Zdeněk Kalista.

⁶ Jaroslav MAREK – František ŠMAHEL, *Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví*, Český časopis historický 1, 1999, s. 7.

⁷ Například některé diskuse šedesátých let, viz následující kapitola. Kromě toho též poslední fáze Sporů o smysl českých dějin, srov. Miloš HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin 2, 1938–1989*, Praha 2006.; Petr ČORNEJ (rec.), Miloš HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin 2, 1938–1989*, Praha 2006, Dějiny a současnost 6, 2007, s. 44.

Sama francouzská historiografie 19. století inspirovala už v roce 1908 Vlastimila Kybala k jejímu obsáhlejšímu zhodnocení, v němž se objevují podobné kritické výtky, jaké později formulovala vznikající škola Annales.⁸ Už v prvním ročníku revue Annales d'histoire économique et sociale pak už publikoval český agrární historik Václav Černý a Josef Šusta zprostředkoval kontakty redakce s Bedřichem Mendelem, který se nakonec stal asi nejvýraznější postavou českých meziválečných hospodářských a sociálních dějin.⁹

Rozsáhlé společenské styky s francouzským prostředím zahrnovaly i cesty mladých českých historiků. Pro téma druhých životů a měnících se tradic ve vnímání nějakého historického fenoménu příhodné uvést jméno Pekařova žáka Františka Kutnara, který po svém návratu z Francie publikoval ve třicátých letech několik prací o reakcích na Velkou francouzskou revoluci.¹⁰ Stejně výtky jako škola Annales snad nejviditelněji a s mnoha přesahy (například k sémantice) formuloval Jan Slavík.¹¹ Ovšem nebyl sám, Kolem mladého Václava Husy působila ještě skupina mladých historiků vydávajících dokonce sborník Historie a přítomnost. Kritizovali tehdy zejména Pekařovy a Šustovy žáky a nejasně kolísali kolem marxismu.¹² Jiné přístupy lze ale rozpoznat například i u Kalistových duchovních dějin nebo práce Františka Kutnara vycházející ze strukturalismu.¹³ Českou historiografii pak v následujících dekádách podvázala totalitní období, kdy byly styky se školou Annales jen sporadické a plně odpovídaly kontextu doby. Fáze tání znamenaly i zvýšenou frekvenci styků mezi českou a francouzskou stranou.¹⁴

Připomeňme, že i Zdeněk Nejedlý, jako další z Gollových žáků, představuje svým dílem také jistou snahu o opuštění klasických metodologických přístupů pozitivismu. U historických děl je určitý náběh k jinému metodologickému uchopení

⁸ Srov. J. MAREK – F. ŠMAHEL, *Škola Annales.; Francouzská inspirace pro společenské vědy v českých zemích*, Pavla Horská – Martin Nodl – Antonín Kostlán (eds.), Praha 2003, zejm. s. 11–68, 95–196 a 205–237.

⁹ Srov. J. MAREK – F. ŠMAHEL, *Škola Annales*, s. 4–6.

¹⁰ František KUTNAR, *Velká revoluce francouzská v naší soudobé kritice (Příspěvek ke vlivu Velké francouzské revoluce*, Český časopis historický 1, 1934, s. 33–79.; TÝŽ, *Reakce státu v Čechách na Velkou revoluci francouzskou*, Český časopis historický 2, 1937, s. 324–342 a 520–542.

¹¹ Jaroslav BOUČEK, *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*, Jinočany 2002.

¹² Srov. J. MAREK – F. ŠMAHEL, *Škola Annales*, s. 7–8. K vztahu české historiografie a marxismu souborně např: Vítězslav SOMMER, *Marxismus a historiografie*, in: Základní problémy studia moderních a soudobých dějin, Jana Čechurová – Jan Randák (eds.), Praha 2014, s. 143–166.

¹³ Petr ČORNEJ, *Historici, historiografie, dějepis. Studie, črty, eseje*, Praha 2016, s. 24.

¹⁴ J. MAREK – F. ŠMAHEL, *Škola Annales*, s. 9–17.

rozpoznatelný u knihy *Litomyšl. Tisíc let života českého města*, v níž Nejedlý s ohledem na své kulturní zájmy zdůraznil umělecké a kulturní aspekty zobrazovaného údobí, což úsilí o novou metodu prozrazuje.¹⁵ Nutno ovšem dodat, že Nejedlý s ní přišel v pozdním tvůrčím období, a také v době, kdy už pole seriózní vědy v podstatě opouštěl. Jeho odklon od klasické historiografie, symbolizovaný monografií o Leninovi¹⁶ a poválečnými texty, jako byli *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa* nebo *Dějiny národa českého*,¹⁷ však nebyl motivován snahou o co nejkomplexnější uchopení historické látky, nýbrž politickými požadavky KSČ a vlastní snahou o komunistickou osvětu. Nejedlý však při tom nebyl marxistickým historikem. Jeho metoda stojí maximálně na přechodu od pozitivistického dějepisectví k marxistickému, jemuž upravoval cestu svým deklarovaným kolektivismem a neschopností či nechutí dělat ve svých hodnoceních kompromisy.¹⁸ Je otázkou, na kolik je zmíněný kolektivismus a „rozhodující podíl lidu v dějinném procesu“ jen určitým přáním Nejedlého a na kolik skutečností. Silná dějinytvorná individua nejen pod vlivem stalinského kultu osobnosti totiž z Nejedlého díla i myšlení nikdy úplně nezmizela.

Marxismus, který představuje také alternativní metodologický přístup v historickém bádání, se v české historiografii plně rozvinul až po druhé světové válce a když se stal alespoň v proklamované rovině jediným možným přístupem, kritickou historickou prací založenou na pečlivé kritice pramene úplně neumrtvil. Byť se to projeví až zhruba od konce 50. let a autoři takovýchto prací byli pod jistým a trvalým tlakem z oficiálních míst.¹⁹ Pád komunistické totality v roce 1989 znamenal pak v rámci historiografie vítané otevření metodologických možností. Začaly překotně vycházet dosud zakázané historické práce, otevřela se nová pole bádání a vedle marxismu, který z historiografie už nikdy nezmizel, se (znovu)objevily snahy o nové přístupy. Čestné místo mezi nimi zaujalo i studium mentalit, historického vědomí a paměti. V rámci

¹⁵ P. ČORNEJ, *Geneze Nejedlého pojetí regionalistiky jako součásti kulturní historie*, in: Muzeum a současnost 1, 1979, s. 95.

¹⁶ Zdeněk NEJEDLÝ, *Lenin (I.–II.)*, Praha 1937–1938.

¹⁷ TÝŽ, *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*, Praha 1946.; TÝŽ, *Dějiny národa českého (I.–II.)*, Praha 1949–1955.

¹⁸ Srov. František KUTNAR, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997, s. 560.

¹⁹ Při ohledu na dobu svého vzniku snese kritická měřítká už práce Františka Kavky *Husitská revoluční tradice*. Srov. František KAVKA, *Husitská revoluční tradice*, Praha 1953.; uvolnění představují šedesátá léta s množstvím podnětných studií. Ale jak ukazuje případ některých historiků Kabinetu Zdeňka Nejedlého při ČSAV v 70. a 80. letech, i v tomto nelehkém období mohla vznikat díla kvalitní. Srov. Jiří KŘEŠŤAN, *Kabinet Zdeňka Nejedlého (1953–1990)*, in: Ústav pro českou literaturu, Kateřina Bláhová – Ondřej Sládek (eds.), Praha 2010, s. 193–215.

boření „jediného správného“ výkladu českých dějin, se celá řada historiků a publicistů pustila do odhalování historických mýtů, predsudků, symbolů, stereotypů, vyprávění, identit, manipulací apod. V rámci nyní nově svobodného a kritického přístupu k vlastní minulosti se objevovaly i práce zabývající se tématem druhého života, který se ovšem během následujících dvou dekad stal také již přístupem tradičním.

Když se na začátku tisíciletí Doubravka Olšáková kriticky zamýšlela nad pamětí v českém kontextu druhého života,²⁰ došla tehdy v do značné míry podnětné studii též k některým problematickým závěrům, které později, v jakémsi „druhém dílu“ svého zamýšlení napsaného po sedmi letech,²¹ poupravila a rozvinula k jisté rekapitulaci problematiky paměti a konceptu druhého života. Obě studie i autorčin posun v poznání bádání o druhých životech bude v následujícím textu sloužit jako platforma pro rekapitulaci metodických přístupů a literatury k tématu. Tento přístup považuji za zajímavý i jako ilustraci možných posunů v interpretaci historie.

Pokud autorka ve svém prvním textu popisuje vývoj teorie historických studií paměti v Evropě a všímá si velkého významu Maurice Halbwachse, Pierra Nory, Paula Connertona a Erica Hobsbawma, shrnuje zasvěceně počátky zájmu historiků o kolektivní paměť stejně jako i jiní autoři²² v našem prostředí. Když se ale v závěru této své první studie pokoušela postihnout vývoj konceptu druhých životů v rámci české historiografie, došla k určitým opomenutím. Kořeny zkoumání druhého života například viděla v marxistické historiografii odvolávajíc se na „*nestora české marxistické historiografie Václava Krále*.“²³ Její nekritické přijetí známého demagoga a falzifikátora dějin,²⁴ který zcela opomíjel již výše popsane styky českých historiků s francouzským prostředím a zejména originální práce, které se konceptu druhého života konkrétně týkají, bylo chybné. Navíc marxismem se již před válkou a důkladně

²⁰ Doubravka OLŠÁKOVÁ, *K diskusi o paměti v českém kontextu druhého života*. Dějiny – Teorie – Kritika 2, 2004, s. 269–280.

²¹ Doubravka OLŠÁKOVÁ, *Česká místa paměti mezi dědictvím a tradicí*, Dějiny – Teorie – Kritika 2, 2012, s. 262–277.

²² M. HLAVÁČKA, *Místa paměti*, s. 10nn.; Miloš HAVELKA, *Poznání – paměť – identita a několik obecnějších úvah*, in: Dějiny – teorie – kritika 2, 2007, s. 256–268.; Denisa LABISCHOVÁ, *Co si uchováme v paměti? Empirický výzkum historického vědomí*, Ostrava 2013.

²³ D. OLŠÁKOVÁ, *K diskusi*, s. 279.

²⁴ Srov. Václav KRÁL, *Dokumenty o protilidové a protinárodní politice TGM*, Praha 1953; TÝŽ – *Československá krize na konci šedesátých let*, Praha 1978.; TÝŽ, *O Masarykově a Benešově kontrarevoluční protisovětské politice*, Praha 1953.; TÝŽ, *Od ledna do srpna 1968*, Praha 1969, v reedici 1970. atd. Ke Králově činnosti srov. J. PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci*, s. 501, 511–513 a dál.

zabýval Jan Slavík²⁵ a také Václav Husa. Ve druhé studii již jméno Václava Krále figuruje s patřičnou charakteristikou a prvopočátky bádání o druhém životě vidí Olšáková v sedmdesátých letech v jakémisi kontrapunktu k oficiální marxistické historiografii.²⁶

Prvotní díla, které svým obsahem předjímají zkoumání druhých životů, lze rozpoznat už minimálně u Josefa Pekaře, jehož význam nejenom Václav Král zkresloval a záměrně umenšoval.²⁷ Úsilí o nový přístup blízký druhým životům je u Pekaře konkrétně viditelný snad nejvíce v jeho pojetí husitské tradice, ale v dlouhé perspektivě a o tradici, které konkrétní historický proces provází, uvažuje i v případě svatováclavské legendy či v uvažování o Janu Nepomuckém.²⁸ O české národní identitě v husitském kontextu Pekař psal už ve své brožuře *Čechové jako apoštolé barbarství* z roku 1897,²⁹ avšak podstatně se nadčasové promyšlení husitské otázky prolíná do monumentální práce *Žižka a jeho doba*, kterou Pekař vydal na prahu třicátých let dvacátého století. Hned v úvodu této své známé práce osvětluje Palackého pojetí tématu velkého husitského vojevůdce a zdůrazňuje vliv ducha doby na dílo „*velmistra naší vědy*.“ Doslova píše: „*Vývody Palackého v poslední formulaci jejich byly psány před více než padesáti lety, koncepce jejich pocházejí však již z doby Palackého vědeckých počátků (...) a je přirozeno, že nesou v čele znamení svého duchovního rodiště tj. té doby, v níž romantismus, nacionalismus i liberalismus se spojily, aby zidealisovaly a vlastním představám a cílům přiblížily podobu daleké minulosti, která měla státi se poněkud i vzorem a programem přítomnosti.*“³⁰ Výklad „Otce národa“ je zde dáván do souvislosti s politickými potřebami Palackého současnosti, již je pojetí husitství podřízeno. Takové posuzování dle mého pohledu odpovídá metodě zkoumání druhých životů (v tomto případě druhého života období husitské revoluce) tak, jak jsme si je zvykli vídat o mnoho let později. Nutno v této souvislosti uvést, že koncepce Palackého byla odmítnuta či přeformulována už Václavem Vladivojem Tomkem a pak právě Gollovou školou, jejíž byl Pekař nej přednějším členem. Badatel, který by se zajímal o druhý život husitství, by jistě tyto posuny ve výkladu nemohl pominout.³¹ Dodejme ještě, že v Olšákové ohlédnutí na českou problematiku druhých životů absentuje také

²⁵ Jan SLAVÍK, *Marxistické pojetí dějin a historická věda*, Dějiny a přítomnost 2, 1937, s. 137–155.

²⁶ D. OLŠÁKOVÁ, *Česká místa paměti*, s. 264.

²⁷ Václav KRÁL, *Zdeněk Nejedlý a Gollova škola*, Praha 1986.

²⁸ Josef PEKAŘ, *Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého*, Praha 1921.

²⁹ Josef PEKAŘ, *Čechové jako apoštolé barbarství. Věnováno Theodoru Mommsenovi*, Praha 1897, 18 s.

³⁰ Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba*, Praha 1992, s. XI (v Pekařově úvodu).

³¹ Druhému životu husitství srov. poznámky č. 37, 40, 42–46.

širší zmínka o sporu o smysl českých dějin, který s tématem stejně jako s českým pojmáním historické paměti souvisí zcela rozhodujícím způsobem. V jejím prvním článku není zmíněn vůbec a ve druhém se objevuje jen u odkazu na témata bádání Miloše Havelky.

Olšáková v rámci líčení počátků koncepce druhých životů okrajově a jen velmi povrchně zmínila zajímavý problém kolem odmítnutí Nejedlého koncepce národního dědictví vyjádřené ve známé stati *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*. K její kritice, vlastně v rámci českého dějepisectví prvotní, došlo v průběhu šedesátých let ústy Františka Grause,³² Zdeňka Šolleho, Karla Bartoška, Josefa Macka či Bedřicha Loewensteina na stránkách periodik, jako byly *Dějiny a současnost*, *Doba* nebo *Nová mysl*, jakož i na veřejných přednáškách.³³ V klíčovém souboru esejů *Naše živá i mrtvá minulost* se dokonce v textu Františka Šmahela asi poprvé objevuje sousloví „druhý život,“ které se tu váže k husitství.³⁴ Olšáková tyto zdroje neuvádí, jmenuje jen Grause a Kořalku a vychází jen z jediného kritického hodnocení Václava Krále z roku 1974, v němž se známý normalizátor vítězně vyrovnává se všemi svými ideovými nepřáteli. Kritizovaní historikové už se vesměs bránit nemohli, protože byli, z trestu za nevhodnou kritiku (zdaleka ne pouze Nejedlého a jeho koncepce) a často s přímou Královou pomocí, dávno odsunuti na podřadná místa nebo odešli do emigrace.³⁵ Ve svém druhém článku již Olšáková tyto okolnosti zná a doplňuje je o důležitý mezník v bádání o druhých životech, který vidí v pořádání tábořských sympozií k tématu husitství, která se v hlavním husitském městě a příhodně mimo dohled mocenských orgánů odehrávala od roku 1978.³⁶

Další, a poněkud skeptické tvrzení Doubravky Olšákové, že koncept zkoumání druhých životů po smrti literárního historika a sémiologa Vladimíra Macury³⁷ poněkud

³² Aniž by jmenoval přímo Nejedlého, publikoval Graus své základní teze i v esejí *Naše živá i mrtvá minulost*, který spolu s dalšími esejí významných českých historiků vyšel v roce 1968. Srov. František GRAUS, *Naše živá i mrtvá minulost*, Praha 1968.

³³ O této problematice bude blíže pojednáno v kapitole „Historiografie ve stínu ZN?“

³⁴ František ŠMAHEL, *Vzdálená minulost husitství*, in: *Naše živá i mrtvá minulost*. 8 esejí o českých dějinách, František Graus (ed.), Praha 1968, s. 44.

³⁵ Srov. Josef Petrů, *Filozofové dělají revoluci*, Praha 2015, s. 502n.

³⁶ D. OLŠÁKOVÁ, *Česká místa paměti*, s. 264.

³⁷ Vladimír MACURA, *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*, Praha 1995; Týž, *Český sen*, Praha 1998; Obě knihy spolu s dalšími Macurovými esejí vyšly v souborné edici ještě v roce 2015. Srov. Týž, *Znamení zrodu a české sny*, Praha 2015.; Týž, *Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948-1989*, Praha 1992. V nejnovější rozšířené edici vyšla tato kniha péčí Karla Kouby, Víta Schmarce a Petra Šamala v roce 2008.; Týž, *Masarykovy boty a jiné semi(o)fejetony*, Praha 1992.

stagnuje,³⁸ nebylo v době vydání její práce spravedlivé.³⁹ Autorka jej o sedm let poupravila podstatně hlubším vnořením do problematiky druhých životů v rámci české historiografie a novým připomenutím dříve opomenutých autorů, což jistě souviselo se vstupem mladé autorky na Katedru dějin a didaktiky dějepisu na Pedagogické fakultě pražské univerzity. Toto pracoviště bylo jakýmsi neoficiálním centrem zkoumání druhých životů, a kromě Jiřího Raka a Zdeňka Hojdy zde v nějaké roli působili či působí všichni historikové, kteří koncept druhého života, historických mýtů používali. Jde zejména o Petra Čorneje, Ivanu Čornejovou, Víta Vlnase, Jiřího Pokorného a také Petra Šámala, který je žákem předchozích vyučujících a tvoří novou generaci badatelů o uvedeném tématu.⁴⁰ Oproti Olšákové je ale nutné zpřesnit charakteristiku upozorněním, že Petr Šámal je spíše literárním historikem a hlásí se též přímo k odkazu Vladimíra Macury, jehož texty pomáhal připravit v nové edici.⁴¹ Dodejme, že Jan Galandauer a Eduard Maur, kteří své některé práce zaměřovali obdobně, s Pedagogickou fakultou hojně spolupracovali alespoň jako oponenti závěrečných prací či jako členové různých zkušebních komisí.

Osobní i tematická návaznost Petra Čorneje a Jiřího Raka na Vladimíra Macuru⁴² nebyla příliš doceněna ani v jednom z uvedených zamyšlení Doubravky

³⁸ Doubravka OLŠÁKOVÁ, *K diskusi*, s. 280.

³⁹ Přitom Olšáková zná alespoň základní díla k tématu od P. Čorneje. J. Raka (s. 274) či J. Galandauera (s. 278) a dokonce upozorňuje na Františka Kutnara a jeho reflexe Velké francouzské revoluce z 30. let. (s. 275). Každopádně už v devadesátých letech či těsně po r. 2000 publikovali svá díla Petr Čornej, Jiří Rak, Vít Vlnas, Ivana Čornejová, Robert B. Pynsent a další. Srov. Petr ČORNEJ, *Lipanské ozvěny*, Jinočany 1995.; TÝŽ, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha 2003.; Jiří RAK, *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*, Jinočany 1994.; Jiří RAK – Jan P. KUČERA, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983.; Vít VLNAS, *Jan Nepomucký, česká legenda*, Praha 1993. Rozšířené druhé vydání pak vyšlo v roce 2013.; TÝŽ, *Novokřtenci v Münsteru*, Praha 2002.; TÝŽ, *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha 2001.; TÝŽ, *Jan Nepomucký, světec baroka aneb druhý život Johánka z Pomuku*, in: Pět hvězd nad českým královstvím. Svatý Jan Nepomucký a katolická reformace, Václav Chroust – Zdeňka Buršíková – Karel Viták (eds.), Klatovy 2013, s. 49–78.; Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 2002. Autorka svou knihu vydala v prvním vydání již v roce 1995; K tématu druhých životů též celá řada sborníků. V devadesátých letech srov. dále v textu.; Robert B. PYNSENT, *Pátrání po identitě*, Jinočany 1996. Předmluvu ke knize napsal Jiří Rak.; Zdeněk HOJDA – Jiří POKORNÝ, *Pomníky a zapomínky*, Praha 1997.

⁴⁰ D. OLŠÁKOVÁ, *Česká místa paměti*, s. 266.

⁴¹ Petr ŠÁMAL, *Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století*, Praha 2009.; Vladimír MACURA, *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, Karel Kouba – Vít Schmarc – Petr Šámal, Praha 2008.; Petr ŠÁMAL (ed.), *Literatura socialistického realismu. Východiska, struktury a kontexty totalitního umění. Sborník příspěvků ze sympozia pořádaného Ústavem pro českou literaturu AV ČR ve spolupráci s Ústavem slovenskej literatúry SAV a Slovenským inštitútom v Praze 11. a 12. října 2006*, Praha 2009.

⁴² Petr Čornej s Macurou plánovali Český sen společně, působili na stejném pracovišti a společný zájem je patrný třeba u ozvuků husitského hnutí v 19. století. Srov. Petr ČORNEJ (rec.), *Český sen nebo česká otázka?*, Lidové noviny 238. (10.10.) 1998, s. 20.; dále TÝŽ, *PhDr. Vladimír Macura, DrSc. (7. 11. 1945 – 17. 4. 1999)* (nekrolog), Český časopis historický 3, 1999, s. 671–673.; TÝŽ, *Úděl Vladimíra Macury*

Olšákové. Připomeňme k tomu ještě, že už v době psaní obou autorčiných polemických textů se na Ústavu pro českou literaturu AV udělovala Cena Vladimíra Macury, kterou od té doby obdržely desítky mladých badatelů, přičemž na zmíněném ústavu byly poměrně často pořádány i konference v duchu Macurova odhalování mýtů a stereotypů nebo sémiotických analýz.⁴³ Tato skutečnost také svědčí o tom, že Macurův odkaz není zase tak úplně zanedbáván.

I když Doubravka Olšáková při stanovení zrodu fenoménu tzv. „druhého života“, poněkud pominula starší metodické přístupy, které se vlastně s tázáním po druhém životě kryly, je určení počátku tohoto druhu bádání opodstatněné už jen z toho důvodu, že Josef Pekař, František Kutnar a tím méně i historikové šedesátých let (ty však Olšáková ve své druhé studii zmiňuje) nikdy spojení „druhý život“ v námi sledovaném významu nepoužili.

Zlatým věkem hledání druhých životů je období po r. 1989, kdy vzniklo několik dnes již klasických prací, jejichž obsahem bylo hledání „života po životě“ jak historických postav a událostí, tak i celých epoch. Týká se to zejména témat, která svým významem přesáhly svou dobu a mají dokonce ambici nadčasovosti. Mezi prvními je nutné zmínit práce z duchovních dějin českého státu, kam spadají životy světců, významných náboženských myslitelů a církevních reformátorů. Klasickým je v tomto případě zkoumání osobnosti Jana Husa a vlastně celého husitského hnutí,⁴⁴ které nelze dost dobře vynechat při jakémkoli širším zkoumání duchovních i politických dějin posledních pěti set let českého státu, protože každé období pojímalo husitskou epochu

(nekrolog), *Dějiny a současnost* 3, 1999, s. 54–55.; Vladimír MACURA, *The Mystifications of Nation, Potato bug and other essays on czech culture...* s. 117 a 132.; Jiří Rak napsal doslov k prvnímu svazku Macurových spisů, srov. Vladimír MACURA, *Znamení zrodu a české sny*, Praha 2015, s. 543–550. Naopak Macura recenzoval v r. 1995 Rakovu knihu *Bývalí Čechové*, srov. Vladimír MACURA (rec.), *Jiří Rak, Bývalí Čechové. České historické mýty a stereotypy, Jinočany 1994*, *Česká literatura* 5, 1995, s. 552–553.; Dále Jiří Rak k Vladimíru Macurovi srov. Jiří RAK, *Znovuzkříšení historického románu?*, *Dějiny a současnost* 6, 1999, s. 52–53.; Všichni tři, byť Macura jen prostřednictvím svých dřívějších textů, se společně sešli i u populárních témat pro široké čtenářstvo: Petr ČORNEJ – Vladimír MACURA – Jiří RAK – Karel ALTMAN, *Pivo a naše česká vlast*, *Reflex speciál léto*, 2014, s. 66–71.

⁴³ Srov. např. Stanislava FEDROVÁ – Alice JEDLIČKOVÁ (eds.), *Legends a mýty české a slovenské literatury*. 6. ročník studentské literárněvědné konference. Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha 11. a 12. dubna 2007, Praha 2008.; Stanislava FEDROVÁ – Alice JEDLIČKOVÁ (eds.), *V Macurových botách*, Výběr příspěvků ze studentské literárněvědné konference 2002–2009. Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha 2009.

⁴⁴ Srov. např. Robert NOVOTNÝ – Petr ŠÁMAL, *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy*, Praha – Litomyšl 2011.; Petr ČORNEJ, *Tajemství českých kronik*, Praha – Litomyšl, 2003.; TÝŽ, *Světla a stíny husitství (události, osobnosti, texty, tradice)*. Výbor úvah a studií, Praha, 2011.; Petr ČORNEJ – Karel PLETZER – Helena STEJSKALOVÁ – Michal KADLEC, *Významné milníky husitství v českých a německých dějinách*, České Budějovice 2016.; Pavel HELAN, *Duce a kacíř. Literární mládí Benita Mussoliniho a jeho kniha Jan Hus, muž pravdy*, Brno 2006.

poněkud jinak a často rozporně. Vedle již zmíněného zkoumání Pekařova je v této souvislosti nutné poukázat na asi nejvýznamnější střet na poli společenských věd ve dvacátém století, v němž otázka významu české reformace dosti silně zaznívala. Je jím Spor o smysl českých dějin, do něhož zasáhlo hned několik generací předních domácích historiků, filozofů a literátů.⁴⁵ Že husitství rezonuje do současnosti, dokazuje nekončící zájem o tuto látku nejen u historiků, ale také filmařů⁴⁶ a spisovatelů,⁴⁷ a zdaleka ne pouze v souvislosti s husovským výročím v roce 2015. Přímo sousloví *druhý život* se objevilo u šestidílného projektu České televize Druhý život Mistra Jana Husa,⁴⁸ v muzikologických pojednáních⁴⁹ i v názvu výstavy v Národním muzeu.⁵⁰ Na této výstavě sice chyběly některé nosné odkazy na recepci či problematiku *second life*, jako například posuny vnímání husitství v historiografii nebo mnohohrstevnaté inspirace husitskou epochou právě v hudbě,⁵¹ ale pro účely této práce je nutné si povšimnout, že i jiné obory považují sledování druhých životů historických fenoménů za důležité.

Podobné postavení jako husitství, především kvůli různým kontroverzím a častým přesahům do politiky a veřejného života, má v našem prostředí též tradice svatováclavská,⁵² nepomucenská,⁵³ a nejnověji i sarkandrovská.⁵⁴ Cyrilometodějská

⁴⁵ Miloš HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin*, Praha 1995.; TÝŽ, *Spor o smysl českých dějin 2* (druhý díl), Praha 2006.; Na jistá opomenutí druhého dílu upozorňuje recenze Petra Čorneje na stránkách Dějin a současnosti. Srov. Petr ČORNEJ (rec.), *Miloš HAVELKA (ed.), Spor o smysl českých dějin 2 (druhý díl)*, Praha 2006., Dějiny a současnost 6, 2007, s. 44. Následná reakce Miloše Havelky: Miloš HAVELKA, *Enumerace nestačí*, Dějiny a současnost 9, 2007, s. 7. Další kritické připomínky k edici z pera Martina C. Putny či Jana Horského a následná odpověď Miloše Havelky byly uveřejněny také např. na stránkách revue Dějiny – Teorie – Kritika 1 v roce 2007.

⁴⁶ Naposledy srov. *Jan Hus* [film], Režie Jiří Svoboda. Česko, 2015.

⁴⁷ Např. Vlastimil VONDRUŠKA, *Husitská epopej I–VI.*, Praha 2014–2017.

⁴⁸ Na dokumentárním seriálu se tvůrčím způsobem spolupodílel i historik a teolog Pavel Helan a vystupovala v něm řada současných badatelů.

⁴⁹ Viktor VELEK, *Druhý život Mistra Jana Husa a husitství v české a světové hudbě v letech 1800 – 1848*, Musicalia 1–2, 2015, s. 119–132.

⁵⁰ Srov. katalog výstavy: *Druhý život husitství, The second life of the Hussite movement*, Praha, Národní muzeum 2016. Autorsky se na výstavě podíleli Jan Randák a Ondřej Tábořský. Výstava proběhla ve dnech 13. 5. 2016 – 26. 3. 2017.

⁵¹ Návštěvník však mohl být odškodněn drobnou výstavkou v Českém muzeu hudby, která nesla název *Kdož jsů boží bojovníci aneb Mistr Jan Hus, husitství a hudba*, která proběhla ve dnech 17. 6. – 1. 9. 2015.

⁵² Srov. např. Petr PLACÁK, *Svatováclavské milénium*, Praha 2002.; Jiří HOŠNA, *Druhý život svatého Václava*, Praha 1997.; Otiskem kultu svatého Václava v hudbě se podrobně věnoval Viktor Velek. Srov. např. Viktor VELEK, *Svatý Vévodo naši beznaděje aneb O současné podobě hudební tradice svatováclavské ve světle změn jejího paradigmatu v 19. století*, in: 19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly, Milan Řepa (ed.), Praha 2008, s. 116 – 130.; TÝŽ, *Česká státnost na filmovém plátně. Obnovená premiéra filmu „Svatý Václav“*, Dějiny a současnost 11, 2010, s. 21–23.; Ostatně sv. Václava si v době jeho jubilea slaveného v roce 1929 všiml i Josef Pekař. Viděl ho jako ztělesnitele české národní ideje, u kterého zdůrazňoval počátky christianizace – „doplnil hodnotovou škálu českých dějin“ (Šmahel XXV) – protnutí duchovní bytnosti Evropy v odlišných obdobích či periodách českých dějin.

misie bývá rozebírána nejen na poli historickém, ale též teologickém či v hudební tradici často společně s ostatními staršími českými světci.⁵⁵ Sousedství druhý život pak padlo i v souvztažnosti k svaté Ludmile.⁵⁶ Rozličnými etapami se ubíraly interpretace díla Jana Ámose Komenského v průběhu několika staletí,⁵⁷ přičemž v moderní době trpěla tato osobnost komunistickým účelovým výkladem podobně jako Jan Hus. Všeobecně kladně, snad až na drobné výjimky,⁵⁸ bývají přijímány osobnosti velkých českých králů Karla IV.⁵⁹ a Přemysla Otakara II,⁶⁰ přičemž studie k *second life* se občas objeví i u těch panovníků, jejichž stopa v českých dějinách moc výrazná není.⁶¹ Vedle králů však svou stopu v dějinách zanechaly i další významné osobnosti, jejichž připomínání se v čase proměňovalo.⁶² Co se týká historických událostí, zcela

⁵³ Srov. Josef PEKAŘ, *Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého*, Praha 1921.; Vít VLNAS, *Jan Nepomucký, česká legenda*, Praha 2013.; Václav CHROUST – Zdeňka BURŠÍKOVÁ – Karel VITÁK (eds.), *Pět hvězd nad českým královstvím. Svatý Jan Nepomucký a katolická reformace*, Klatovy 2013. Nepomucké legendy jsou stále též námětem studentských prací.

⁵⁴ Vít VLNAS, *Dvojitý život Jana Sarkandera. I. Farářův konec. II. Život po životě. III. Ve jménu papeže a krále* Dějiny a současnost 6, 2, 3, 1994, 1995, s. 19–23, 14–19, 27–32.; Pavel KEŘKOVSKÝ (ed.), *Evangelici o Janu Sarkandrovi, Sborník ke kanonizaci nového katolického světce*, Heršpice 1995.

⁵⁵ Výběrově srov. Pavel JUNEK (ed.), *Cyrilometodějská tradice v 19. a 20. století. Období rozkvětu i snah o umlčení*, Praha 2013.; Bohumil ZLÁMAL, *Galerie cyrilometodějských pracovníků nové doby*, Olomouc, 2013.; Pavel AMBROS, *Kam směřuje katolická církev? Teologie obnovy místní církve v Čechách a na Moravě, její základní pastorační postoje a orientace pro třetí tisíciletí*, Velehrad, Olomouc 1999.; Pavel KOUŘIL a kol. *Cyrilometodějská misie a Evropa. 1150 let od příchodu soluňských bratrů na Moravu*, Archeologický ústav AV ČR, Brno, 2014.; Michal ALTRICHTER (ed.), *Velehrad na křižovatkách evropských dějin*, Olomouc, 2016.; Zvláštní pozornost věnovali postavám světců i hudební skladatelé. Srov. např. Antonín TUČAPSKÝ, *České vigilie. Osm chvalozpěvů k počtě českých patronů pro smíšený sbor a varhany (partitura)*, Praha, Karmelitánské nakladatelství, 2001.

⁵⁶ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Druhý život sv. Ludmily*, Dějiny a současnost 2, 1991, s. 11–15.

⁵⁷ Marta KONÍŘOVÁ, *120 let Muzea Komenského v Přerově a oslavy Komenského v roce 1892 ve střední Evropě*, Přerov 2009.; Svatava CHOCHOLOVÁ – Markéta PÁNKOVÁ – Martin STEINER (ed.), *Jan ÁMOS KOMENSKÝ. Odkaz kultuře vzdělávání*, Praha 2009.

⁵⁸ V případě Karla IV. představuje zajímavou výjimku dílo Františka Grause, který ke Karlu IV. choval celoživotní nechuť. Srov. Josef MACEK – František GRAUS – Ján TIBENSKÝ (red.), *Přehled československých dějin. Díl I. Do roku 1848*, red., Praha 1958, s. 149–155. Za toto upozornění děkuji Petru Čornejovi.

⁵⁹ Srov. cyklus České televize *Náš Karel IV.* či soutěž o největšího Čecha. V Karolinu proběhla ve dnech 14.5. – 31.8. 2016 výstava *Druhý život Karla IV.*; Karel IV. má též svůj otisk v hudbě. Srov. Viktor VELEK, *Druhý život Karla IV. v hudbě*, Opus Musicum 1, 2016, s. 46–70.

⁶⁰ Václava, KOFRÁNKOVÁ, 26. 8. 1278 – Moravské pole. *Poslední boj Zlatého krále*, Praha 2006.; TÁŽ, *Zlatý král a chudý hrabě. Přemysl Otakar II. a Rudolf Habsburský v historické tradici*, Praha 2012.; TÁŽ, *Král mezi lvy a mezi králi lev. Přemysl Otakar II. v českém historickém povědomí 19. století*, in: 19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvávaly, Milan Řepa (ed.), Praha 2008, s. 104–115.; František GRAUS, *Přemysl Otakar II., Sein Ruhm und sein Nachleben. Ein Betrag zur Geschichte politischer Propaganda und Chronistik*, MIOG 79, 1971, s. 57–110.; David VENCLÍK, *Druhý život Přemysla Otakara II.*, Souvislosti 3, 2013, s. 246–248.

⁶¹ Robert ANTONÍN, *Druhý život českého krále Rudolfa Habsburského ve světě českých kronik*, in: Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis, Jiří Knapík (ed.), Opava 2011, s. 37–49.

⁶² Srov. např. Jitka JANEČKOVÁ, *Druhý život Jana Sladkého Koziny v legendách a tradicích*, Minulosti Západočeského kraje 42/1, 2007, 153–234.; Jindřich VYBÍRAL, *Druhý život Jana Kotěry*, Dějiny a současnost 3, 1997, s. 35–37.; Miroslav NOVOTNÝ, *Renesanční kavalír i nevázaný bonviván.. Druhý život Petra Voka z Rožmberka a jeho proměny*, Dějiny a současnost 4, 2011, s. 41–43.; Jaroslav BALVÍN,

protichůdnými hodnoceními si v historii prošla například témata slavných bitev u Lipan⁶³ a na Bílé hoře⁶⁴ stejně jako vojenských střetnutí méně známých.⁶⁵ Tradice a druhé životy lze ale odhalovat i u uměleckých⁶⁶ či literárních děl (Doubravka Olšáková vyzdvihuje zejména analýzu Karafiátových *Broučků* z pera literární historičky Věry Brožové⁶⁷), kronik,⁶⁸ listinných falz⁶⁹ i celých institucí.⁷⁰ Velkým tématem, a nejen dějin českých, je historická tradice ve vztahu k přírodním památkám, z nichž nejčelnější místo zaujímají určitě hory. Jim se vyčerpávajícím a poutavým způsobem věnoval Eduard Maur,⁷¹ který dle Olšákové vycházel z poměrně nových konceptů environmentálních dějin stejně jako z jejich socio-politických a kulturně-historických souvislostí.⁷² Originálním a provokativním způsobem se středověkým českým mýtům, národu i politickým debatám o těchto tématech v moderní době věnoval Dušan Třeštík.⁷³

Absence střetů samozřejmě v žádném případě neznamená nedostatek přínosných témat. Výrazné zpolitizování historie v éře romantismu a nacionalismu souznícího s všeobecným rozvojem věd v 19. století mělo za následek vznik nesmírně vlivných „vyprávění“, na něž česká historiografie i literární věda reagovala zejména od druhé poloviny století následujícího. Právě rozsáhlá reflexe tradic, mýtů, dějinných obrazů, paměti a historického vědomí vázaných na 19. století je v rámci české historiografie snad nejvíce spojena s bádáním o druhých životech a představuje tak samostatnou

Přemysl Pitter. *Významná osobnost v historické paměti Čech a Evropy*, Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd 1, 2013, s. 136–141.

⁶³ ČORNEJ, Petr, Lipanská křižovatka. Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy, Praha 1992, TÝŽ, Lipanské ozvěny, Jinočany 1995.

⁶⁴ Josef PEKAŘ, *Bílá Hora. Její příčiny i následky*, Praha 1921.; František HOFBAUER, *Druhý život bělohorské bitvy a „doby temna“ v české próze 20. století*, Brno 2014. Diplomová práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.

⁶⁵ Miroslav ŽITNÝ, *Keresztes 1596. Vytváření obrazu prohrané bitvy s Turky a její druhý život*, Český časopis historický 1, 2013, s. 31–65.

⁶⁶ Šárka RADOSTOVÁ, *Socha trůnící Panny Marie Chlumské a její druhý život*, in: Gotické umění a jeho historické souvislosti III, Jaromír Homolka (et al.), Ústí nad Labem 2004, s. 433–453.

⁶⁷ D. OLŠÁKOVÁ, *Česká místa paměti*, s. 267–268. Srov. Věra BROŽOVÁ, *Karafiátovi Broučci v české kultuře*, Praha, 2011.

⁶⁸ Robert ANTONÍN, *Druhý život Zbraslavské kroniky v historiografické reflexi od 14. do konce 18. století*, *Mediaevalia historica Bohemica* 1, 2017, s. 85–119.

⁶⁹ Štěpán GILAR, *Od aktu k falzu aneb Druhý život listiny Vladislava I. pro litomyšlské premonstráty z roku 1167*, *Východočeské listy historické*, 2004, s. 231–240.

⁷⁰ Zdeněk KUCHYŇKA, *Druhý život Budče. Zamyšlení nad jednou historickou tradicí*, *Slánský obzor* 11, 2003, s. 9–21.

⁷¹ Eduard MAUR, *Paměť hor. Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, Praha 2006.

⁷² D. OLŠÁKOVÁ, *Česká místa paměti*, s. 269–270.

⁷³ Dušan TŘEŠTÍK, *Mýty kmene Čechů (7.–11. stol. Tři studie ke „starým pověstem českým“*, Praha 2003.; TÝŽ, *Češi a dějiny v postmoderním očistci*, Praha 2005.; TÝŽ, *Myslit dějiny*, Praha 1999.

kapitolu v retrospektivě problematiky druhého života v českém dějepisectví. Vedle již zmíněných prací Vladimíra Macury, Petra Čorneje a Jiřího Raka,⁷⁴ kteří měli a mají k sobě vzájemně blízko, je nutné se ještě alespoň zmínit o Miroslavu Hrochovi,⁷⁵ který Vladimíra Macuru v mnohém inspiroval,⁷⁶ či Zdeňku Hojdovi a Jiřím Pokorném.⁷⁷ Důležitými příspěvky, nyní již ovšem k druhému životu fenoménů dvacátého století, jako jsou tradice zborovské bitvy nebo mnohohvrstevnatý význam vítkovského památníku, přispěl také Jan Galandauer,⁷⁸ v jehož díle Doubravka Olšáková postřehla metodologickou návaznost na Erica Hobsbawma.⁷⁹

Spjatost výtvarného umění s druhými životy lze sledovat v mnoha rovinách, což dokazoval již od počátku devadesátých let na stránkách různých periodik i vlastních monografií Vít Vlnas, přičemž do svých i polemických textů zdaleka nepojímal jen tradice a mýty devatenáctého století.⁸⁰ Z mladších historiků byl vznik moderního českého politického národa v devatenáctém věku, a především mýtů a stereotypů s ním spojených, výrazně přitažlivý pro Jana Randáka nebo Kamila Činátla. V Randákových textech i edičních počinech se vedle obrazů devatenáctého století znovu vrací zkoumání druhého života husitství, konkrétně v exponovaném pouťovém období.⁸¹ Činátl se

⁷⁴ Kromě již výše uvedených prací Jiřího Raka srov. alespoň ještě novější: Jiří RAK, *Zachovej nám, Hospodine. Češi v Rakouském císařství v letech 1804–1918*, Praha 2013.

⁷⁵ Miroslav HROCH, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009; TÝŽ, *Obrození malých evropských národů, díl 1, Národy severní a východní Evropy*, 1971, TÝŽ, *Úloha historického povědomí v evropském národním hnutí 19. století*, Praha 1976.

⁷⁶ P. ČORNEJ, *Úděl Vladimíra Macury*, s. 54.

⁷⁷ Oba autoři se vedle již uvedené společné knihy o pomnících a zapomnících dále podíleli jako editoři či autoři na vzniku několika sborníků k zmíněné problematice, srov. např. Zdeněk HOJDA – Marta OTTLOVÁ – Roman PRAHL (eds.), „*Slavme slavně slávu Slávov slavných.*“ *Slovanství a česká kultura 19. století*, Praha 2006.; TITÍŽ, *Vetché stáří nebo zralý věk moudrosti? Sborník příspěvků z 28. symposia k problematice 19. století*, Praha 2009.

⁷⁸ Jan, GALANDAUER, 2. 7. 1917 – bitva u Zborova, *česká legenda*, Praha, 2002. TÝŽ, Chrám bez boha nad Prahou. Památník na Vítkově, Praha, 2014.; Jan, GALANDAUER – Ivan MALÝ – Oldřich KORTUS, *Národní památník na Vítkově*, Praha, 2012.

⁷⁹ D. OLŠÁKOVÁ, *Česká místa paměti*, s. 268.

⁸⁰ Srov. pozn. číslo 39. Kromě monografií jde i o články. Srov. např. Vít VLNAS, *Druhý život barokního pohřbu*, in: Fenomén smrti v české kultuře 19. století, Helena Lorenzová – Taťána Patrasová (eds.), Praha 2001, s. 13–22.; TÝŽ, *Historické báchorky o českém baroku*, Přítomnost 10, 1991, s. 28–29.; TÝŽ, „*Médea to česká s dítětem vraždou.*“ *Mýtus Bílé hory*, Dějiny a současnost 11, 2007, s. 14–16. TÝŽ, *Mýty a kých první republiky*, Přítomnost roč. 2, č. 8 (1991), s. 29–29.; TÝŽ: *Obrazy v obraze. Druhý život neexistující galerie*, Dějiny a současnost 10, 2006, s. 32–35.; TÝŽ, *Od šlechtěného rytíře k rudému praporu. Píseň o princovi Evženovi v proměnách času*, Dějiny a současnost, roč. 19, č. 4, 1997, s. 19–26.

⁸¹ Randák, Jan, *Kult mrtvých. Smrt a umírání v revoluci 1848*, Praha 2007; TÝŽ, *V září rudého kalicha. Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948–1956*, Praha 2015.; TÝŽ, *Osobnosti českých dějin*, Praha 2013.; spolupráce na edicích, srov. například Pavel KOURA – Jan RANDÁK (eds.), *Hrdinství a zbabělost v české polické kultuře 19. a 20. století. Výběr z příspěvků ze stejnojmenné konference, která proběhla ve dnech 25. – 27. října 2006*, Praha 2008.

zaměřil na osobu pro devatenácté století zcela klíčovou – Františka Palackého.⁸² V rámci kontextů druhého života zde navázal zejména na o něco málo starší práce Jiřího Štaifa, který se poprvé širěji zabýval též historickou pamětí a mýty kolem monumentální Palackého osobnosti.⁸³ Celá řada historiků pak přispěla svými texty do sborníků⁸⁴ zabývajících se „mýtotvorným“ devatenáctým stoletím i na něj navazující první republikou, přičemž inspirativní byla například proslulá plzeňská sympozia, na jejichž realizaci se v minulosti podílelo několik výše zmíněných autorů včetně Vladimíra Macury.⁸⁵ Ve svých tématech došla pravidelná konference v západočeské metropoli konaná od roku 1981 až k extrémnímu pojetí druhých životů – k mystifikacím, které jsou také platným tématem pro studium historického vědomí, protože svědčí minimálně o určitých dobových tužbách těch, kdo báchorky a fámy vytvářeli. A zdaleka zde nejde pouze o slavné Rukopisy.⁸⁶ Nutno také připomenout, že tématu mýtů a stereotypů si po roce 1989 všimla i širší literárněhistorická publicistika a literatura faktu.⁸⁷ V souvislosti se zmínkami o sporu o smysl českých dějin a polemikou o pravosti Rukopisů je třeba dodat, že obrovským tématem dějin dvacátého století je pojmání odkazu prvního prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka, v kontextu čehož se sousloví „druhý život“ naposledy objevilo na podzim 2017 při příležitosti otevření stejnojmenné výstavy v Senátu Parlamentu České republiky.⁸⁸ Na podobné téma ovšem proběhly výstavní akce i o pět let dříve v Masarykově rodném Hodoníně.⁸⁹ Určitou informaci poskytuje i to, že Masarykova osobnost dosti dlouho čekala na moderní

⁸² Kamil ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění. Palackého dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*, Praha 2011.

⁸³ Jiří ŠTAIF, *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, Praha 2009.; TÝŽ, *Smrt a druhý život Františka Palackého. Sondy do marginálních skutečností let 1876–1926*. in: *Fenomén smrti v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 20. ročníku sympozia k problematice 19. století*, Helena Lorenzová – Taťána Patrasová (eds.), Praha 2001, s. 267–288.

⁸⁴ Kromě již uvedených srov. např. sborníky: Milan ŘEPA (ed.), *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvávaly*, Praha 2008.; Pavel KOURA – Jan RANDÁK (eds.), *Hrdinství a zbabělost v české policejské kultuře 19. a 20. století. Výběr z příspěvků ze stejnojmenné konference, která proběhla ve dnech 25. – 27. října 2006*, Praha 2008.

⁸⁵ Srov. www.plzenskesympozium.cz/onas/

⁸⁶ Martin HRDINA a Kateřina PIORECKÁ (eds.), *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 33. sympozia k problematice 19. století, Plzeň 21.–23. února 2013*, Praha 2014.

⁸⁷ Srov. Petr KOVAŘÍK, *Literární mýty, záhady a aféry. Otazníky nad životy a díly českých spisovatelů*, Praha 2003.; TÝŽ, *Literární otazníky: mýty, záhady a aféry II*, Praha 2005.; Marek SEKYRA, *Máchovské mýty a omyly*, Liberec, 2010.

⁸⁸ Výstava *Druhý život Tomáše Garrigua Masaryka. 80 let od úmrtí zakladatele československého státu* se konala od 31. srpna 2017 do 14. ledna 2018 v budově Senátu Parlamentu ČR. Dne 21. září 2017 proběhla v Rytířské síni a Mytologické chodbě Valdštejnského paláce též vernisáž a odborný seminář se stejným tématem.

⁸⁹ Srov. Hana SÝKOROVÁ, *160. výročí narození T. G. Masaryka v Masarykově muzeu v Hodoníně*, Jižní Morava 2011. *Vlastivědný časopis* 50, 2011, s. 328–329.

komplexní hodnocení v jednotné syntéze,⁹⁰ přičemž nástupce prvního prezidenta Edvard Beneš na ni čeká dodnes.⁹¹ V souvislosti s těmito dvěma osobnostmi je nutné také letmo pohlédnout na historiografii slovenskou, která pochopitelně s domácí produkcí úzce souvisí. Ústředními osobnostmi zde jsou Milan Rastislav Štefánik,⁹² ovšem stále kontroverze vyvolávají i osobnosti Andreje Hlinky a Jozefa Tisa a vůbec celé období druhé světové války.

Pokud jde o zkoumání druhých životů z hlediska soudobých dějin tj. událostí pokrývajících zhruba posledních šest až sedm desetiletí, není pozornost badatelů zdaleka tak mnohovrstevnatá jako v případě devatenáctého století či první republiky. Pokusy spadající do tohoto okruhu bádání se zaměřují zejména na období komunismu a propagandy s ním spojené, byť možnosti zneužít dějiny k politickým účelům si byli vědomi historikové už dávno před tím, než uchopili moc v Československu komunisté. Už Josef Pekař ve své době varoval, aby se některé „populární představy“ nestaly „agitační pomůckou (politických – pozn. VN) stran.“⁹³

Nacistická totalita ve vztahu k paměti se objevuje v knize *Paměť a genocida. Úvahy o politice holocaustu* z pera politologa Pavla Barši.⁹⁴ Kontroverzní kniha je Doubravkou Olšákovou kladně hodnocena především kvůli výzkumu sociální reality a analýze legitimační funkce paměti v politickém kontextu či kvůli detailnímu rozboru vztahu paměti, historie a historického vědomí. Téma však vzbuzuje i další otázky vycházející zejména z nepominutelného etického pozadí celého problému, který v současném světě prudce rezonuje a byl a je politicky zneužíván i jinými stranami, než jen těmi, které analyzuje Pavel Barša.

Co se týká kontextu komunistické totality, přinesla v případě zneužití událostí Pražského jara 1968 zajímavé sondy například konference Ústavu pro studium totalitních režimů v roce 2009 nazvaná *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro*.⁹⁵ Inspiračním zdrojem k obecnému pojetí propagandy v komunistickém

⁹⁰ Do určité míry je jí práce francouzského historika Alaina Soubigoua, ovšem komplexní zhodnocení stále chybí. Srov. Alain SOUBIGOU, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha–Litomyšl 2004.

⁹¹ Dodejme, že na cestě k jistému novodobému českému mýtu je v určitém ohledu i osobnost prvního polistopadového prezidenta Václava Havla.

⁹² Peter MACHO, *Milan Rastislav Štefánik v hlavách a srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti*, Bratislava 2011.

⁹³ Josef PEKAŘ, *Žizka a jeho doba*, Praha 1992, s. 11 (Pekařova předmluva).

⁹⁴ Pavel BARŠA, *Paměť a genocida. Úvahy o politice holocaustu*, Praha 2011.

⁹⁵ Kateřina VOLNÁ (ed.), *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro. Sborník k mezinárodní konferenci pořádané v Praze ve dnech 7.–9. září 2008*, Praha 2009.

Československu mohou představovat liberecké semináře k česko-slovenským dějinám, které se propagandou poměrně hojně zabývaly.⁹⁶ Tématem se ale zabývají též některé monografie⁹⁷ či výstavy z poslední doby.⁹⁸ Co se týká zaměření optiky na konkrétní osobnost, jako jedna z prvních se jistě nabízí Julius Fučík, jehož osobě a zejména druhému životu bylo věnováno hned několik publikací.⁹⁹ Fakt, že byl Zdeněk Nejedlý a jeho kult občas pojímán podobně, chce také ukázat tato práce. Mýtickou událostí bohatě propagandisticky využitou i ve filmu byla například bitva u Sokolova.¹⁰⁰ Vnímání komunistické minulosti současnými Čechy bylo pak tématem pro francouzskou historičku Françoise Mayer, která v knize *Češi a jejich komunismus – Paměť a politická identita*¹⁰¹ se soustřeďuje, slovy Doubravky Olšákové, „na cenu, jakou historická paměť platí za vytváření a potvrzení kontinuity, která je a zůstává tou nejkřehčí konstrukcí nové české národní identity.“¹⁰²

Za jisté bílé místo¹⁰³ jsem považoval zmapování vlivu díla a osobnosti Zdeňka Nejedlého, zejména pokud šlo o jeho využití komunistickým režimem a následné reakce různých složek společnosti v době komunistické totality i v letech po ní. Tyto otázky jsou předmětem této práce v první řadě. Než však o nich bude pojednáno, je potřeba se ohlédnout také za otiskem druhých životů v kontextu věd historiografii nějak blízkých, jako je sociologie, literatura a filozofie.

Specifickou stránkou výzkumu dějinného vědomí a paměti, což vše může zkoumání druhých životů doplňovat, jsou výzkumy využívající primárně sociologických metod zkoumání, jako jsou ankety či dotazníky. Je ovšem otázkou,

⁹⁶ Jaroslav PAŽOUT (ed.), *Informační boj o Československo/v Československu*, Liberec 2014.

⁹⁷ Veronika HALAMOVÁ, *Kultura a propaganda. Utváření společnosti v komunistickém Československu v letech 1948–1953*, Ostrava 2014.; Petr FIDELIUS, *Řeč komunistické moci*, Praha 2016.; Příběhy bezpráví – komunistická propaganda. Jeden svět na školách. Příručka pro pedagogy, Petr Blažek et al., Praha 2014.;

⁹⁸ Moc obrazů, obrazy moci. Politický plakát a propaganda, Galerie U Křížovníků 26. 1. – 30. 3. 2005.

⁹⁹ Srov. výběrově např. Vladimír MACURA, *Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948–1989*, Praha 1992, s. 39–45.; Michal BAUER, *Re – Prezence národního hrdiny. Obraz Julia Fučíka v české literární vědě na počátku 50. let* [online], Praha 2013 [citováno dne: 9. 4 2018]. Dostupné z:

<http://archive.is/Ojt2P>.; Julek Fučík - věčně živý!, F. A. Podhajský (ed.), Brno 2010.; Stefan ZWICKER, „Nationale Märtyrer: Albert Leo Schlageter und Julius Fučík“, Paderborn 2006.; Alessandro CATALANO, *Rudá záře nad českou literaturou. Česká literatura mezi socialismem a undergroundem 1945–1959*, Brno 2008, s. 151–155.

¹⁰⁰ Jiří KLÚC, *Sokolovo ve stínu propagandy*, Cheb 2016.

¹⁰¹ Françoise MAYER, *Češi a jejich komunismus – Paměť a politická identita*, Praha, 2009.

¹⁰² D. OLŠÁKOVÁ, *Česká místa paměti*, s. 272.

¹⁰³ Výjimkou budiž nasměrování poslední kapitoly v poslední monografii věnované Zdeňku Nejedlému z pera Jiřího Křesťana, která byla nazvána „Nezemřu zcela“ aneb Druhý život Zdeňka Nejedlého. Srov. Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý, politik a vědec v osamění*, Praha 2012, s. 409–428.

nakolik je takové bádání přínosné k hlubšímu poznání minulosti, protože jeho předmětem je současné historické vědomí nikoli myšlení našich předků.¹⁰⁴ Domnívám se, že výsledky takového zkoumání jsou upotřebitelné třeba v rámci oborové didaktiky dějepisu na vysokých školách v debatě o motivaci k učení či v politické diskusi, která řeší současné politické problémy, do nichž se znalost minulosti promítá. Pro zkoumání druhých životů má však takovéto pojmání určitou platnost také, když může přijít v poslední fázi výzkumu, v níž už ale historik přestává uvažovat jako reprezentant svého oboru v pravém slova smyslu a stává se badatelem o současné společnosti a jejím historickém vědomí. Historiografie se tak propojuje se současností a neguje závěry některých svých kritiků, kteří tvrdili, že je příliš vzdálená dnešku. Historik ale není odtržen od své přítomnosti nikdy, byť to občas dovedně maskuje a jeho vcit'ování se do ducha dávných dob je téměř dokonalé. Svým angažmá v často vášnivých debatách uvnitř vlastního oboru¹⁰⁵ nebo v rámci své, často neprávem opomíjené a podceňované, pedagogické činnosti, je jeho osoba vždy přítomna v současné společenské situaci více, než se zdá. Celá problematika se osudově dotýká jednoho z problémů tzv. soudobých dějin a vlastně též pojetí této práce. Jde o „*schizofrenní trojjedinost*“ historika soudobých dějin, který se ocitá „*v roli pozorovatele, svědka a účastníka současnosti*.“¹⁰⁶ Nutno také přiznat, že celá řada historiků více či méně koketovala a koketuje s angažmá ve společenském dění současnosti i přímo v politice v širokém i úzkém smyslu toho slova. Byl to v minulosti případ Františka Palackého, Josefa Jirečka, Antonína Rezka, ale též Josefa Pekaře, Josefa Šusty, Jana Slavíka, Zdeňka Nejedlého, Kamila Krofty a po roce 1989 i Dušana Třeštíka, kteří do veřejné diskuse vstupovali často rozhodujícím způsobem, dávající tím najevo svou spjatost se společenským děním.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Denisa LABISCHOVÁ, *Co si uchováme v paměti? Empirický výzkum historického vědomí*, Ostrava 2013.

¹⁰⁵ Například často divoké polemiky kolem sjezdu historiků, ventilované i v oborových časopisech, jako jsou Dějiny a současnost. Srov. např. *Historici mezi sebou a o sobě*, Dějiny a současnost 6, 1999, s. 16–25.; Jaroslav PÁNEK, *Česká historická věda a české historické vědomí. Několik námětů do diskuse*, Český časopis historický 2, 1999, s. 311–320.

¹⁰⁶ Srov. Françoise MAYER – Zdeněk VAŠÍČEK, *Minulost, současnost, paměť a dějiny*, Soudobé dějiny 4, 2004, s. 9–32.; K tomu též srov. Tomáš VILÍMEK, *Specifika soudobých dějin*, in: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Jana Čechurová – Jan Randák a kol., Praha 2014, s. 167nn.

¹⁰⁷ Historické vzdělání měl například i komunistický poslanec a archeolog Velkomoravské říše Zdeněk Klanica či bývalý premiér a eurokomisař Vladimír Špidla, jehož otec Václav si zahrál postavu „proradného“ Oldřicha z Rožmberka ve známé Vávrově filmové adaptaci Jiráskova románu Proti všem, přičemž zrádce husitů markraběte Friedricha z Hohenzolernu představoval otec českého premiéra i ve válečném dramatu Spanilá jízda režiséra a scenáristy Oldřicha Daňka. V současné době je angažmá historiků v politickém životě poněkud méně viditelné, a i dnes je patrně aktuální apel Jaroslava Mezníka

Problémem výše zmíněných sociologických rozborů je, že zkoumají stav současného povědomí o vlastní minulosti u průměrných obyvatel, což o minulosti vlastně nic nevypovídá. Jde jen o sondu zjišťující zájem o historii či úroveň historického vzdělání vybrané sociologické skupiny, případně o dopadu historické literatury, filmu a obecně médií na historické povědomí. Reprezentant současné historické sociologie Jiří Šubrt se tohoto problému ujímá a odlišuje, i když přiznává blízkost obou pojmů, koncept historického vědomí od kolektivní paměti. Jeho zájem se soustředí na otázku, zda si lidé vytvářejí nějakou celkovou představu – něco jako „laickou teorii.“¹⁰⁸ Využil při tom jak kvalitativní výzkum pomocí metody *oral history*, tak také kvantitativní výzkum tzn. dotazníkovou metodu. V rámci své analýzy použil komparativní perspektivu, přičemž v návaznosti na Miroslava Hrocha, který se historickému vědomí věnoval poměrně rozsáhle,¹⁰⁹ předpokládal, že dnes je o historii jiné povědomí než v 19. století, kdy si většina lidí myslela, že dějiny mají nějaký hlubší smysl a směřují k určitému cíli.¹¹⁰ Zajímavě se zde ale opět ozývá již několikrát zmíněný spor o smysl českých dějin, s nímž Hroch (a nejen on) spojuje schauerovske tázání po nesamozřejmosti naší existence. Poukazuje na vnitřní rozpor mezi diskusí o instrumentalizaci dějin národa, jehož existence je prý diskusí zároveň zpochybněna, přičemž ono zpochybnění nemohlo být v podmínkách „*mocenské a do značné míry i kulturní německé převahy*“ míněno, podle Hrocha, zcela vážně.¹¹¹ Domnívám se, že by se zde navíc ještě dalo uvést, že Schauerovy otázky mohly být vyřčeny i jakožto apel pro dobové politické ovzduší, z něhož se povážlivě vytrácela ideovost a nosné téma. A ono tázání po smyslu vlastních dějin, jakkoli je v Evropě neobvyklé, vůbec nemusí být důkazem nejistoty českých intelektuálů ve věci vlastní existence. Naopak může svědčit o jisté filozofické vyspělosti, protože ona nejistota v širší perspektivě možná spíš překvapivě pronikavě předjímá dominantní otázky dvacátého století, které všechny jistoty dokonale rozbilo v šíleném běsnění obou světových konfliktů a jejich důsledků. Vždyť na výbuch obou světových válek měly rozhodující podíl právě jistotou vlastní

starý bez mála dvacet let. Srov. Jaroslav MEZNÍK, *Etika historikovy práce*, Český časopis historický 4, 1999, s. 806.

¹⁰⁸ Jiří ŠUBRT – Jiří VINOPAL a kol., *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*, Praha 2013, s. 9-12.

¹⁰⁹ Miroslav HROCH, *Historické vědomí a potíže s jeho výzkumem dříve i nyní*, in: *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*, Jiří Šubrt (ed.), 2010.; TÝŽ, *Paměť a historické vědomí očima historika*, in: *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, Nicolas Maslowski – Jiří Šubrt a kol., Praha 2014.

¹¹⁰ J. ŠUBRT – J. VINOPAL a kol., *Historické vědomí*, s. 9-12.

¹¹¹ M. HROCH, *Historické vědomí*, s. 44.

existence oplývající velké západní i východní mocnosti. A Schauerovy otázky se možná naléhavě ozývají ještě dnes ve velmi vážné a důležité diskusi o roli Čechů v současné Evropské unii, na niž má rozhodující vliv opět německé politické prostředí.

Ostatně i Jiří Šubrt konstatuje, že i v dnešní době zájem o historii zcela nevypřchal a projevuje se například v oblibě historické literatury, hraného filmu i historických dokumentů. Pokud se Jiří Šubrt a Jiří Vinopal ptají po dalších přínosech historie pro současného člověka, nacházejí opět v návaznosti na Miroslava Hrocha celkem devět oblastí, přičemž upřednostňují význam historiografie především v perspektivě kolektivní identity a dvou základních ontologických otázek, které s ní souvisejí, tj. kdo jsme a kam směřujeme. Oba autoři pak přínos studia minulosti konkretizují v posílení vlastní identity vědomím společně sdíleného osudu, dodáváním argumentů pro hodnocení současného stavu a tvořením předpokladů pro společné utváření budoucnosti.¹¹² Uveďme ještě, že kolísavost zájmu lidí o dějiny, různé panující módní vlny či momentální viditelnost určité historické události kvůli všeobecně připomínanému výročí snad nemají a neměly by mít přímo úměrný vliv na vědecké zpracování dějin, pramenný výzkum a vůbec na celé historikovo badatelské úsilí. Matematika a ostatní přírodní či technické vědy jistě také nestojí a nepadají s tím, kolik běžných občanů umí všechny matematické operace a vzorečky i dávno po svém opuštění školních učeben.

Debata o obecných lidských hodnotách, které krystalizovaly v průběhu historie, by z vědeckého zkoumání dějin neměla vypadnout i vzhledem k vazbám, které má historiografie na oblast pedagogiky. Školní prostředí by mělo zůstat místem, kde se ony hodnoty dají hledat a nalézat, a to i přes všechny obtíže, které toto snažení přináší. Diskuse o podobných otázkách je však na pedagogických konferencích a didaktických sympóziích v poslední době stále poněkud popelkou.¹¹³ Některé vzdělávací organizace i sdělovací prostředky však přes to na tuto práci nerezignují a věnují se například mapování životních příběhů odbojářských hrdinů z druhé světové války a komunistické totality. Výsledky této činnosti však občas vykazují kolísavou kvalitu.¹¹⁴ Národní

¹¹² J. ŠUBRT – J. VINOPAL a kol., *Historické vědomí*, s. 10.

¹¹³ Srov. Václav NÁJEMNÍK (kronika), *Zpráva z konference o výuce soudobých dějin „I mlčení je lež“*, in: *Marginalia Historica* 2, 2013, s. 258–259.; TÝŽ (kronika–zpráva z konference), *XXV. Seminář pro učitele dějepisu a občanské výchovy, historiky a archiváře Česko–slovenské vztahy pod názvem Život na hranicích v letech 1945–1989 (v rámci pětiletého cyklu Československo v letech 1945–1989)*, in: *Marginalia Historica* 1, 2015, s. 162–163.

¹¹⁴ Tamtéž.

minulost chápána jako poučení, inspirace a trvalý zdroj pozitivních hodnot je dnes také spojena s kruhy kolem církve československé husitské a českobratrské evangelické.¹¹⁵ Doménou vědeckých sympózií je spíš snaha poukázat na oba hodnotové extrémy možného politického jednání u našich předků – hrdinství i zbabělost.¹¹⁶

Historické mýty ovšem nejsou totožné s druhým životem neboli s tím, co z historické postavy či události přetrvává v různých podobách. U druhého života jde o odraz, interpretace ale i dezinterpretace, demagogie či zjednodušení skutečné postavy a jejího díla, ale měl by zahrnovat i ty odlesky, které nemusely být ihned všeobecně viditelné či nejsou součástí všeobecného povědomí. Myslím si, že zejména v totalitní společnosti se různé děje odehrávaly a vlastně musely odehrávat mimo všemocný dohled zdánlivě vše prostupujícího státu. Tak jako byl černý trh jistým neúplně fungujícím pokusem či náhradou chybějícího trhu svobodného, byla i vědecká kritika a často skrytá snaha po hledání nových přístupů a především kvality, neúplnou a jen nedostatečnou náhradou normálně fungující a tím přirozené lidské společnosti založené na svobodě a demokracii.

U historického mýtu častokrát není historická autenticita jasná a ani podstatná, což jsou jediné charakteristiky, které mu zůstaly z mýtu v jeho původním náboženském významu jakožto vzoru, který má obecnou platnost a světu dává smysl.¹¹⁷ Jen některé z historických mýtů mají reálný základ. Různé jsou pak motivace jejich vzniku. Některé měly posílit národní snahy, jiné vznikly jako cílená podpora totalitnímu režimu, jemuž dodávaly ideovou podporu a sofistikovaně působily i na emoce cílového publika. Klasickým příkladem je tu již zmíněný příklad Julia Fučíka.¹¹⁸

Pro úplnost se ještě sluší uvést, že dvousloví „druhý život“ se občas objevuje i u textů, které nemají mnoho společného s historickým bádáním, ale jde o literární konstrukce postihující život určitého hrdiny po nějaké převratné události často v jiném prostředí, jiném kontextu a ve změněné fyzické podobě. Takovýto syžet se v literatuře

¹¹⁵ David TONZAR (ed.), *Historie – paměť národa. Přínos významných postav českých dějin pro současnost*, Praha 2006.; TÝŽ (ed.), *Historie – paměť národa II. Přínos významných postav a událostí českých dějin pro současnost*, Praha 2008.; Jiří KŘEŠŤAN, *Křesťanský myslitel Přemysl Pitter a jeho utopie*, Filozofický časopis 6, 1995, s. 921–934. *Milujte své nepřátele* [dokumentární film]. Scénář a režie Tomáš ŠKRDLANT, Česko, 2006.

¹¹⁶ Srov. např. sborník Pavel KOURA – Jan RANDÁK (eds.), *Hrdinství a zbabělost v české policejné kultuře 19. a 20. století. Výběr z příspěvků ze stejnojmenné konference, která proběhla ve dnech 25. – 27. října 2006*, Praha 2008.

¹¹⁷ Mircea ELIADE, *Mýty, sny a mystéria*, Praha 1998, s. 4–5.

¹¹⁸ Srov. pozn. č. 99.

objevuje již minimálně od romantismu. Namátkou vzpomeňme tento motiv třeba v románech Alexandra Dumase st., ale téma osobní konverze, jakéhosi obrácení bývá zdůrazňováno i například u velkých křesťanských světců, jako byl třeba sv. Augustin.¹¹⁹

Postihnutí takovéto velké životní změny bývá ale také tématem historických prací ze zcela jiného prostředí, než je křesťanská patristika. Vzhledem k širokým souvislostem této práce lze namátkou uvést knihu ruského komunistického historika, propagandisty a překladatele Alexandra Blanka *Druhý život polního maršála Pauluse*.¹²⁰ Tato kniha by se totiž sama mohla stát vděčným tématem bádání o druhých životech, neboť marxistický historik Blank zde vytvářel vlastní komunistický mýtus o prohlédnuvším německém maršálovi, z něhož celkem pokojný zážitek z ruského zajetí udělá nového člověka, který uznává svou chybu, vidí, jak se mýlil a lituje ztracených let předchozích, aniž by byly jakkoli zmíněny otřesné podmínky ruských zajateckých táborů a skutečnost, že ze zajatých Němců se domů po válce vrátil jen nepatrný zlomek. I historiografie občas používá spojení „druhý život“ ve smyslu skrytého dvojího života určité osobnosti, například tajného agenta, což představuje podobné pojmání jako u zmíněné krásné literatury.¹²¹ Odtud je pak blízko ke konspiracím a senzacím, jimž se čas od času věnuje i seriózní historiografie třeba v případě templářů.¹²²

V předchozím textu byl skryt jeden z dalších důvodů, proč se zabývat druhými životy a proč to vlastně historikové nejen v českém prostředí činí. Jde o revizi faktů a interpretací, z nichž nejdůležitější je odhalování účelových nepravd. Vedle toho můžeme sledovat vývoj legend a politických mýtů v čase. Čeští autoři z řad filologů, literárních vědců, muzikologů, teologů i filozofů se tímto způsobem zabývali již antickým mýtem,¹²³ ale je celkem pochopitelné, že koncept druhého života pronikne i do sféry umění.

Výstava v západočeské galerii v Plzni postihla v roce 2008 mimořádného významu Smetanovy opery *Prodaná nevěsta* a uspořádala výstavu pod názvem „Druhý život Prodané nevěsty v saloně, v kuchyni, v hostinci, venku a na ulici“, která osobitým způsobem přispěla k diskusi o českém národním mýtu. Zmíněná výstava nebyla zdaleka

¹¹⁹ Augustinus AURELIUS, *Vyznání*, Praha 1992.

¹²⁰ Aleksandr Solomonovič BLANK, *Druhý život polního maršála Pauluse*, Praha 1987.

¹²¹ Srov. např. Jiří PLACHÝ, *Druhý život npor. Václava Kindla*, *Dějiny a současnost* 4, 2007, s. 89–94.

¹²² Pavlína RYCHTEROVÁ, *Druhý život templářů aneb konspirační pokušení*, *Dějiny a současnost* 1, 2007, s. 4–43.

¹²³ Jana NECHUTOVÁ (ed.), *Druhý život antického mýtu*, Praha 2004.

jediným příspěvkem muzikologických oborů k výzkumu druhých životů. Česká společnost pro hudební vědu uspořádala v roce 2009 konferenci věnovanou druhému životu děl Händelových, Haydnových a Mendelssohnových¹²⁴ a vlastní analýzy různých interpretačních výkladů v čase se čas od času dočkají i skladatelé jako například Franz Schubert.¹²⁵ V rámci muzikologie ale připomeňme, že různé výklady se přímo propojují i s konkrétním nastudováním a uvedením hudebního díla v čase, což vždy přináší dohady nejen o formě a obsahu díla, ale též o jeho aktuálnosti pro současné publikum.¹²⁶

Vedle zmínek o hudbě musí být v kontextu badatelského tázání po druhých životech zmíněny i ostatní kulturní a umělecké obory. Z předchozího textu se dalo vyčíst, že blízko historického zkoumání života po životě se pohybuje literární věda, konkrétně literární percepce určitého díla,¹²⁷ a dějiny výtvarného umění. Velmi důležitým fenoménem vzhledem ke studiu druhých životů je však také film. A to z mnoha rovin. Nemusí jít jen o konkrétní pojetí historické postavy, události či celého období, ale důležité jsou i okolnosti vzniku filmového díla a jeho osudy po dokončení, přičemž zdaleka nemusí jít jen o fenomén tzv. trezorových filmů v českém prostředí, ale třeba i o osudy filmových materiálů dokumentujících předchozí totalitní období.¹²⁸ Ve výše uvedených souvislostech uveďme, že i v případě Zdeňka Nejedlého si tato práce všimne jeho zpodobnění v umění a ve filmu.

Soudobý velký kritik nedostatku teorie a filozofie dějin v historickém zkoumání Miloš Havelka¹²⁹ viděl už na počátku devadesátých let rozkrývání historických mýtů jako problematické především kvůli nebezpečí vystavění mýtů nových,¹³⁰ což má jistě

¹²⁴ Michaela FREEMANOVÁ (ed.), *Händel – Haydn – Mendelssohn a jejich „druhý život“ v českých zemích a na Slovensku v 18. a 19. století*, Praha 2009.

¹²⁵ Vojtěch KYAS, *Franz Schubert. Mýty a nové pohledy*, Brno 2014.

¹²⁶ O těchto otázkách bude více pojednáno v souvislosti s působením Zdeňka Nejedlého na hudbu a muzikologii v příslušné kapitole této práce.

¹²⁷ Např. Stanislava FEDROVÁ (ed.), *Česká literatura v intermediální perspektivě. IV. kongres světové literárněvědné bohemistiky Jiná česká literatura*, Praha 2010.; Julius GAJDOŠ (ed.), *Od (tvořivého) psaní ke scénickému umění*, Praha 2012.

¹²⁸ Srov. např. Eva STRUSKOVÁ, „*The Second Life*” of the Theresienstadt Films after the Second World War [online], 2016, [citováno dne: 24. 3. 2018]. Dostupné z: <http://www.apparatusjournal.net/index.php/apparatus/article/view/28/82>

¹²⁹ Srov. např. Miloš HAVELKA, *Josef Pekař v posametovém světě české historiografie*, Dějiny – teorie – kritika 2, 2006, s. 231–250.; TÝŽ (rec.), *Robert Sak, Rieger. Konzervativce nebo liberál?*, Praha 2003; *Martina Winkler, Karel Kramář (1860–1937). Selbstbild, Fremdwahrnehmungen, und Modernisierungsvertendnis eines tschechischen Politikers*, München 2002, Dějiny – teorie – kritika 1, 2004, s. 150–154.; TÝŽ, *Nejedlý podaný „po nejedlovsku“*, Soudobé dějiny 1–2, 2014, s. 180–189.

¹³⁰ Miloš HAVELKA, *Jaký byl Ferdinand Peroutka?*, Přítomnost 5, 1992, s. 28–29. Sám Havelka však nedůvěrou v snahu o objektivitu pramenného výzkumu a přílišným zdůrazňováním teoretických postulátů

stále svou platnost. Přesto se domnívám, že nejen širší zájmu o toto téma napříč různými vědními obory, ale samozřejmě též výpovědní hodnota takového poznání svou platnost má. Druhý život ve své šíři může vypovídat o historické paměti určitého národa, o propagandě a manipulaci ve všech jejích podobách, ale také se může opírat jen o memoáry a dobové záznamy a ponechat čtenáře, ať rozhodne sám o celkovém dojmu. Druhý život ale není jen o paměti, která je krátká, postihuje jen omezené období a množství událostí a pak se vše nutně vytrácí. V jejím zkoumání v kontextu totalitní společnosti je také nutné nepomíjet „šedou“ osobní zónu řadových obyvatel a lidí nucených v této společnosti žít a usilujících zejména o vlastní bezpečnost, ale také o alespoň odlesk „normální“ existence s jejími radostmi a strastmi. Smýšlení a skutečné dojmy z veřejného dění jsou pak z dobrého důvodu zatajovány a obtížně detekovány.

Lidské působení, činnost a práce určitého člověka bývá trvalejší nikoli v paměti, ale v díle, proto by studium druhého života mělo sledovat nejen konkrétní paměťové stopy, ale i pokud možno méně pomíjivé záležitosti, než je propaganda s plakáty a hesly působící na momentální emoce. Je ovšem také otázka, jak budou jednotlivá díla, jejich sekvence a všechny náležitosti pochopitelné pro nového diváka s velmi malou znalostí kontextu ve větším časovém odstupu. Byla určitá osobnost či sledovaná událost skutečně zdrojem takových trvalých hodnot? Nebo šlo vždy jen o záležitosti plně zapadající do kontextů své doby bez jakéhokoli dalšího přesahu? Nebyl odkaz osobnosti spíš zploštěn a přizpůsoben momentálním potřebám? Na tyto otázky tato práce jistě bude chtít odpovědět.

Hledání a identifikace „druhého života“ při tom není jen českou zvláštností. Blízké německé prostředí nabízelo srovnání s některými tamějšími alespoň z části obdobně rozporupně přijímanými osobnostmi a jejich druhého života v problematických dějinných údobích. Takovými postavami byli namátkou například „železný kancléř“ Otto von Bismarck nebo jediný německý prezident volený německými občany přímou a tajnou volbou Paul von Hindenburg. Novodobým sjednotitelem Německa se zabýval třeba v Irsku působící německý historik Robert Gerwarth,¹³¹ který se v současné době soustřeďuje zejména na německé válečné dějiny a kromě jiného publikoval i pro české prostředí přeložený životopis Reinharda

a spekulace zase k vytváření nových mýtů přispívá a určitým způsobem, patrně nevědomě, se tak zpronevěřuje svému starému požadavku.

¹³¹ Robert GERWARTH, *The Bismarck Myth. Weimar Germany and the Legacy of the Iron Chancellor*, Oxford – New York 2005.

Heydricha.¹³² Gerwarthova generační vrstevnice Anna von der Goltz, která v současnosti působí také v anglicky hovořícím prostředí na univerzitě v americkém Georgetownu, pak vedle zmíněného Hindenburga¹³³ sleduje i dosud ne zcela jednoznačně řešené a hodnocené otázky východoněmecké komunistické minulosti. Nejen pro účely této práce je jistě zajímavé, že pracuje s historickou pamětí, a to na platformě událostí Pražského jara 1968.¹³⁴ Oba němečtí historikové mohli ve svém snažení navázat na starší nejen „paměťová“ pojednání Gerda Krumeicha¹³⁵ či již uvedeného a nedávno zemřelého Georga Iggerse,¹³⁶ jejichž texty citovala ve svém výše zmíněném článku také Doubravka Olšáková. Dušana Třeštíka pak připomíná dílo britského historika Henryho Kamena o vymýšlení Španělska.¹³⁷ Jeho autor nezapřel inspiraci francouzskou školou Annales, přičemž kombinoval kvantitativní historii se sociologickou analýzou a přístupným narativem. Stejně jako mnoho jiných autorů se věnoval odhalování historických mýtů. V jeho případě šlo zejména o „černou legendu“ o španělské inkvizici, což podle jeho zjištění sloužilo protišpanělské a protikatolické propagandě.

Jakým způsobem ale k onomu životu po životě přistoupit z hlediska filozoficko-hodnotového? Každá lidská bytost žije svůj svět fyzicky, prožívá, chápe, nechápe, miluje a nenávidí a je to jen její subjektivní, osobní a zcela jedinečné prožívání. Každá lidská bytost se ale již během svého života stává také objektem neboli předmětem, tím, na co je upřena rozličná, různě motivovaná a různě intenzivní pozornost druhých. Osobnost se při běžném pohledu okolí stává jsoucnem věcným neboli nepersonálním a vlastně by tento vztah mohl být pojímán jako řešení subjekto-objektového problému s odkazem na René Descartese, Immanuela Kanta nebo Edmunda Husserla. Ovšem především proto, že objektem je v tomto případě druhá osoba, nelze úplně pominout etické kategorie spjaté s jedinečností druhého lidského individua, které vlastně nelze

¹³² Robert GERWARTH, *Reinhard Heydrich, Hitlerův kat*, Praha – Litomyšl 2012.

¹³³ Anna von der GOLTZ, *Hindenburg. Power, Myth and The Rise of the Nazis*, Oxford – New York 2009.

¹³⁴ Srov. např. Anna von der GOLTZ, *Making sense of East Germany's 1968. Multiple trajectories and contrasting memories* [online], 2013, [citováno dne: 27. 3. 2018]. Dostupné z: http://www.academia.edu/6048662/Making_sense_of_East_Germanys_1968; TÁŽ (ed.), *Talkin' 'bout my generation'. Conflicts of generation building and Europe's 1968*, Göttingen 2011.

¹³⁵ Srov. Gerd KRUMEICH, *Jean d'Arc in der Geschichte: Historiographie, Politik, Kultur*, Sigmaringen 1989.

¹³⁶ Srov. Georg Iggers, *Marxist historiography in transformation: East German Social History in the 1980s*, Oxford 1991.

¹³⁷ Henry KAMEN, *Imagining Spain. Historical myth and national identity*, New Haven 2008.

nikdy zúžit jen na objekt.¹³⁸ Samozřejmě že v případě posuzování díla již zesnulé osoby a jejích stop v dějinách nebudou tyto etické principy tak ostré. Přes to i tento pohled určité hodnotové principy vyžaduje. Určitým způsobem se tohoto problému dotýká i Jaroslav Mezník, který po historikovi požaduje nejen nutnost vysvětlit a pochopit, ale také hodnotit, přičemž ovšem zároveň být schopen nezaujímat jen „černobílé vidění“, které pro něj není zdaleka jen doménou dogmatického marxismu-leninismu padesátých let.¹³⁹

Ve filozofii, psychologii, lingvistice je většinou objekt opakem subjektu, přičemž ale objektivní poznání není zcela možné, jak říká kromě mnoha jiných už Immanuel Kant v *Kritice čistého rozumu*. Každý uvážlivý historik je, například při práci na biografii, správně skeptický v možnostem poznání života subjektivního dotyčné osoby. Je ve své práci omezen mnoha skutečnostmi. Za prvé vychází jen z těch pramenů, které se zachovaly, a za druhé jej limituje vlastní subjekt, resp. jeho vzdělání, hodnotový systém, prostředí a výchova, z nichž vzešel. S tím také souvisí vnášení historikových vlastních zkušeností a etických hodnot nejen do výběru sledované látky, ale i do jejího zpracování. Přesto se neřadím k těm, kteří z výše uvedeného vyvozují nemožnost poznat dějiny, a tudíž rezignaci na snahy po jejich studiu. Přiznávám omezenost prameny, ale zároveň se shoduji například s Petrem Čornejem, že je můžeme „pomocí prověřených, vyzkoušených a neustále zdokonalovaných technik i metod a kladením nových otázek (...) přimět k hlubším výpovědím o dějinné skutečnosti.“¹⁴⁰ Čornej vidí dějiny, vnímané s odkazem na Karla Reimunda Poppera, jako dějiny psané, tj. dějiny-texty, jako „rekonstrukci minulosti založenou na zřetězení nezpochybnitelných faktů a na logických argumentech,“ což nazývá „noetickým optimismem.“¹⁴¹ Na tomto optimismu bude založena i tato práce. A to nejen z úcty k historickým faktům a pramenům, ale také kvůli jisté logice, kterou Popper v cestě za poznáním vidí a která mi připadá racionální. Vyplývá z poněkud transcendentálního předpokladu, že objektivní poznání sice není možné, ale existuje a je možné se k němu alespoň přibližovat.¹⁴² Jako ahistorickou, a především politicky motivovanou, naopak považuji například cestu

¹³⁸ K etickému pojmání druhého srov. např. Emanuel LEVINAS, *Být pro druhého (dva rozhovory)*, Praha 1997.

¹³⁹ Jaroslav MEZNÍK, *Etika historikovy práce*, Český časopis historický 4, 1999, s. 804–805.

¹⁴⁰ Petr ČORNEJ, *Historici, historiografie a dějepis. Studie, črty a eseje*, Praha 2016, s. 17.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 18.

¹⁴² Karl Raimund POPPER, *Otevřená společnost a její nepřátelé I. Platónovo zařikávání*, Praha 2011.; TÝŽ, *Otevřená společnost a její nepřátelé II. Vzvednutí prorocství. Hegel, Marx a co následovalo*, Praha 2015.

instrumentace historického poznání, a to i ve jménu „civilizačních, všelidských a morálních cílů,“¹⁴³ v čemž lze podle tohoto pojmání vhodně využít i nedostatečnou lidskou paměť. V takovém přístupu je ukryta manipulace, tentokrát založená na zamlčení bolavých historických faktů, což ovšem vede ve své podstatě ke konci historické práce, jež se mění v politikum.¹⁴⁴ Kromě výše zmíněného považují tento směr historického myšlení nejen za nesprávný, ale také za klasicky „domyšlivý,“ jak nazývá pokusy o sociální inženýrství Popperův přítel Fridrich August Hayek.¹⁴⁵

Vedle toho je nutné připomenout, že lidské bytí je do značné míry závislé na bytí druhých lidí a na vztahu k druhým lidem. Dokonce lze říci, že konečnost člověka překonává, pokud se pustíme na mimo-náboženskou půdu, pouze to, na kolik rozmanité, mnohohrstevnaté a hluboké je jeho působení. A i zde můžeme být náležitě skeptičtí, zda vůbec ještě jde o pravé bytí, když jedna strana vztahu už není. Objekt historického zkoumání nemůže být zcela mimo subjekt, je s ním úzce spojen. Historik zkoumající druhý život ale ve svém přístupu, metodě vlastně nemusí příliš měnit strukturu své práce a její metodologii – jen v určité fázi svého zkoumání pečlivě zaznamená, že mu objekt zemřel, ale jeho dílo, jeho myšlení, dokonce pokračování fyzické ve formě potomků pokračuje dál.

¹⁴³ Milan HLAVAČKA, *Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském „provozu,“* in: Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace. Milan Hlavačka – Antoine Marès – Magdaléna Pokorná (eds.), Praha 2011, s. 19.

¹⁴⁴ Tímto způsobem si bohužel počíná Milan Hlavačka, když přímo píše: „Využijme také základní charakteristiky či rysy paměti, jímž jsou selektivita, či spíše slastné zapominání negativních stránek minulosti, abychom proměnili například ne zrovna povedený česko-německý příběh ve stravitelnou memorální a komemorální záležitost. Vždyť pro paměť je tak důležité nejen neustálé (chtěné) vytěšňování nepříjemných zkušeností, zážitků, témat a vzpomínek, ale také prosté nevědomé čištění. Diskutujme o minulosti, ale neoživujeme úmyslně staré rány, respektive jejich argumentační rámec o vině a nevině a nepřipustíme, aby se místa paměti stávala předmětem střetu, nátlaku, manipulací či prostředkem k vytváření nových mýtů, když dobře víme, že lidské duše jsou dobytelné skrze umně dávkované informace a vhodnou mediální komunikaci. Víme, že kolektivní paměť – ať už negativní či pozitivní – je klíčovým prostředkem k udržování identity a že identita se nejefektivněji udržuje figurou nepřítele. Využijme také ústupu historismu z myšlení současných generací, které se již málokdy ptají na smysl vlastních dějin, a ve jménu jejich prezentismu předložme výklad dějin prostřednictvím společenských (například česko-německých) míst paměti, která by je dovedla oslovit. Ale takové úvahy už nejsou jen akademickou záležitostí, ale součástí politické reality a politických cílů, takže vlastně historikům nenáleží.“, Tamtéž, s. 19–20. Hlavačka přednesl tento referát na dvou konferencích – také na jedné věnované česko-německému soužití v Chebu 5. června 2010. Srov. *Místa paměti v česko-německém soužití. Sborník příspěvků z konference pracovní skupiny Česko-německého diskusního fóra Místa paměti v Chebu 5. 6. 2010*, Praha 2011 (editor neudán). Hlavačka text využil i ve svém podílu na publikaci o základních problémech studia moderních a soudobých dějin, která je určena zejména studentům vysokých škol a má tedy poměrně velký vliv třeba na budoucí pedagogy. Srov. Milan HLAVAČKA, *Místa paměti*, in: Základní problémy studia moderních a soudobých dějin, Jana Čechurová – Jan Randák a kol., Praha 2014, s. 602–609.

¹⁴⁵ Srov. např. Friedrich August HAYEK, *Osudová domyšlivost. Omyly socialismu*, Praha 1995, s. 54–97.

Osobnost žije dál ve svém díle, jen má pramalý vliv na to, jakými směry se bude ono druhé žití ubírat dál. Nakolik je ale autor ukryt ve svém díle, je ale nesmírně těžká otázka. Dobře známý je zde imperativ Milana Kundera, abychom nesoudili autora podle jeho díla. Kniha *Nechovejte se tu jako doma, příteli*¹⁴⁶ s esejem *Kdo je to romanopisec* ukazuje, konkrétně v části nazvané „zabili mi mou Albertinku,“ a „Verdikt Marcela Prousta“¹⁴⁷ na hloupost a tragiku těch, co hledají smysl románu v autorově životopisu. Stejně téma rozvíjí Kundera také v doslovu k románu *Valčík na rozloučenou*, kde dovozuje, jak se mýlili jeho vykladači, když v tomto díle a priori viděli motiv Kunderovy vlastní emigrace, ačkoli dílo bylo dokončeno v roce 1971 (či 1972), myslet prý však na něj začal už „před polovinou šedesátých let,“ přičemž oboje proběhlo dávno před tím, než vůbec začal o emigraci uvažovat.¹⁴⁸ Je příznačné, že právě Milan Kundera se zabývá oním druhým životem ve svém románu *Nesmrtelnost*,¹⁴⁹ kde význam druhého života, tj. díla a biografii o autorovi, což je jediná pravá nesmrtelnost, určitým způsobem karikuje a ukazuje, jak je na hony vzdálen od skutečného života osobnosti. Motiv najdeme též v příběhu ženské postavy Taminy v prvním Kunderově románu vydaném v cizině *Kniha smíchu a zapomnění*.¹⁵⁰ Autor má podle Kundery absolutní právo na své dílo, nelze v jeho díle vidět autobiografičnost. Připomeňme, že kunderovských souvislostí si povšimla již Dita Křišťanová v úvodu své diplomové a rigorózní práci věnované Juliu Zeyerovi a jeho druhému životu.¹⁵¹

Lze naprosto chápat Kunderovo absolutní právo autora nad jeho dílem a rozumět jeho úzkostnému zastávání se Igora Stravinského v jeho velkém sporu se švýcarským dirigentem Ernestem Ansermetem. Dílo ale může mít i jiné poslání a od samého počátku může jeho autor počítat s deformacemi, a dokonce jim celkem bez jakékoli reakce přihlížet. Takovým autorem byl Zdeněk Nejedlý. Jeho spisy byly od jisté doby politikem, měly výchovnou funkci a jeho posláním bylo prospět komunistické myšlence, dodat jí argumenty a směr. V jeho úsilí vymyslet ideu nebo dokonce vlastní doktrínu komunistické kultury vůbec nešlo o autorskou svobodu. Cílem bylo vítězství jedné ideologie, jakkoli tím Zdeněk Nejedlý popíral i svoje někdejší postoje.¹⁵² Tato

¹⁴⁶ Milan KUNDERA, *Nechovejte se tu jako doma, příteli!* Brno 2006.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 18–20.

¹⁴⁸ TÝŽ, *Valčík na rozloučenou*, Praha 1997, s. 241.

¹⁴⁹ TÝŽ, *Nesmrtelnost*, Praha 1993.

¹⁵⁰ TÝŽ, *Kniha smíchu a zapomnění*, Praha 2017.

¹⁵¹ Dita KŘIŠŤANOVÁ, *Druhý život Julia Zeyera*, Praha 2011, s. 5.

¹⁵² Nejedlý podepsal jako jeden z prvních Manifest českých spisovatelů z května 1917, v němž se mluví kromě jiného o svobodě mluvit i jednat a například v meziválečném období pro svobodu horoval

zvrhlá myšlenka ovšem brzo začala požírat obraz svého autora a vyplivla Zdeňka Nejedlého stojícího na podstavci s přísným výrazem ve tváři, hovořícího neděli co neděli v poledne z rozhlasu „*maminkám vařícím oběd*,“ Zdeňka Nejedlého jako popleteného starce hovořícího k žactvu a studentstvu, poučujícího herce, spisovatele, hudebníky, zpěváky a dirigenty, politiky i obyčejné občany o tom, co je pravá a co nepravá česká kultura a kdo byl Bedřich Smetana a co je pokrokového v Jiráskovi, Němcové či v komunistech. Takovýchto podob má Nejedlý v obecné a doznívající současné paměti více. Jistě ne neprávem. Tento obraz svou sebe prezentací vytvářel sám Nejedlý a dotvářeli Nejedlého životopisci různých zájmů a vzdělání, přičemž se Nejedlého zmocňovali i umělci a činili z něj námět svých výtvarných, literárních či filmových děl. Nejedlého osoby se hojně ujali i vědci a zhruba od šedesátých let vznikaly i větší kritické studie zaměřené na jeho dílo i životní osudy. Přes to dlouho a nejviditelněji přežíval Nejedlý v kategoriích, které věda neurčila. Byl to Nejedlý jako tvář komunistického totalitního režimu. Tedy režimu, jemuž sloužilo k podpoře vše, co se dalo z života stárnoucího profesora a ministra použít.

Reakcí nezamýšlenou, avšak pochopitelnou a asi pro obyvatelstvo totalitních režimů příznačnou, byla tichá zloba, zášť, zesměšnění a spontánní dělání přesného opaku, než jak zněl Nejedlého příkaz v kulturním i jiném žoldu KSČ, tedy zapominání a zapomnění. A to nejen na Nejedlého osobu, ale též bohužel přeneseně i na jím hláсанé a vybrané body české kultury. Byť amnézie není úplná, a je to především zase věda a seriózní zkoumání, co Nejedlého nyní přece jen k nějakému druhému životu zbaveného mýtů a manipulací probouzí.

Z výše uvedených souvislostí vyplývá, že badatel zabývající se druhým životem Zdeňka Nejedlého vychází ze široké a rozptýlené pramenné základny využívající v první řadě soudobý tisk, jako je Rudé právo, Literární noviny, Kulturní tvorba, Tvar atd., časopisy odborné i populární jako například Dějiny a současnost či Český a Československý časopis historický. Jako základ pro archivní výzkum poslouží rozsáhlý osobní fond Zdeněk Nejedlý nacházející se v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd ČR, dále příslušné fondy ve Státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli a v Regionálním muzeu v Litomyšli. Jako pramen byly tak využity deníky a paměti některých významných osobností a také literatura krásná, kde se Zdeněk Nejedlý

v souvislosti s kritikou cenzury dokonce i v případě Sovětského svazu. Srov. Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý a česká cesta ke komunismu*, *Paginae Historiae* 18, 2010, s. 306.

objevuje jako jedna z postav. K podobné analýze byly využity i filmy, v nichž byl Nejedlý vyobrazen, sochařská díla a obrazové materiály, zejména karikatury.

2. Historiografie ve stínu Zdeňka Nejedlého. Proměny programu i jeho kritiky

2.1. Tvůrce programových textů

Po druhé světové válce se česká historiografie jen velmi těžce vzpamatovávala z těžkých ran, které utrpěla v době brutální nacistické perzekuce. Již na samém počátku války byl ve známých listopadových událostech 1939 zastřelen docent všeobecných dějin a žák Josefa Šusty Josef Matoušek. V následujícím roce spáchal před odchodem do Osvětimi sebevraždu již v této práci zmiňovaný první profesor hospodářských a sociálních dějin na Karlově univerzitě Bedřich Mendl. Poslední rány při tom historická věda utrpěla, když už sice válečné události utichly, ale duch války ještě působil. Jen několik dní po jejím skončení zemřel v terezínské karanténní stanici jeden z nejvýraznějších žáků Zdeňka Nejedlého (a jeho švagr) Vladimír Helfert. V srpnu 1945 zemřel na následky věznění v terezínské Malé pevnosti Kamil Krofta a poválečnému honu na čarodějnice podlehl Josef Šusta, který odešel ze světa dobrovolně také již v divokém květnu 1945. Právě Šustu nahradil na místě prezidenta České akademie věd a umění ještě v srpnu téhož roku Zdeněk Nejedly, kterému tato funkce a vedle ní zejména ministerský post mohly jen částečně vyrovnat rodinné ztráty z války. Připomeňme, že Nejedly během osudových let ztratil vedle švagra hlavně milovaného syna Víta. Spolu s ním nepřežil válku ani zeť Zdeňka Nejedlého Miloš Nedvěd, přičemž vězněna byla v koncentračních táborech též Nejedlého dcera Zdenka Nedvěďová.¹⁵³

Do osvobozené Prahy se Nejedly vracel jako řádný člen KSČ¹⁵⁴ i jako ministr školství a osvěty, jímž byl jmenován už v souvislosti s košickými ujednáními počátkem dubna 1945.¹⁵⁵ Nejvyšší politické a vědecké pozice, jež Nejedly zastával až do své smrti v zimě roku 1962, mu sice braly obrovské množství času, ale také umožňovaly dosud nevídaný vliv na kulturní dění, což muselo Nejedlému maximálně vyhovovat i lichotit. V prvních letech po válce pak Nejedly formuloval několik základních zásad, které se

¹⁵³ *Sluníčko lágru – příběh Zdenky Nedvěďové-Nejedlé* [online], 2016 [citováno dne: 1. 4. 2018].

Dostupné z: <http://newsletter.pamatnik-terezin.cz/slunicko-lagru-pribeh-zdenky-nedvedove-nejedle/>

¹⁵⁴ Jiří KŘEŠŤAN, *Kdy vstoupil Zdeněk Nejedly do Komunistické strany Československa?*, in: *Fragmenty dějin. Sborník k šedesátinám Jana Gebharta, Jan Hájek – Jiří Kocian – Milan Zítka* (eds.), Praha 2006, s. 331–340.

¹⁵⁵ Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedly, politik a vědec v osamění*, Praha 2012, s. 437.

staly minimálně pro padesátá léta kánonem, a to nejen v historiografii. Obecně základním textem je především Hlava XV. Košického vládního programu, která se věnovala otázkám školství a kultury a jejímž autorem nyní již bezmála sedmdesátiletý profesor byl.¹⁵⁶ Jiří Křest'an si všiml, jak se v mluvě programu ozývají Nejedlého známé milníky pokrokovost, lidovost a vlastenectví a poněkud absurdně se propojují klasikové 19. století se současnými úkoly.¹⁵⁷ Byť tedy ve vlastním textu programu není programově uvedeno, že by mělo jít právě o klasiky 19. věku ani kdo bude arbitrem v určování, kdo klasikem vlastně je. Mělo se také přistoupit k revizi československého kulturního programu i poměru k německé a maďarské kultuře, což jistě anticipovalo budoucí vyhrocení národnostní otázky. Svěrázně byla chápána demokracie. Na jedné straně program sliboval bohužel otevření škol a všech kulturních institucí každému, komu to bylo za okupace upřeno i novému „*nadanému dorostu (...) bez ohledu na formálnosti, platící pro dobu normální,*“ a na straně druhé mluvil o uzavření všech německých a maďarských kulturních institucí.¹⁵⁸ Demokracie je ukázána pouze ve smyslu otevření kulturních institucí „lidu,“ ovšem nikoli ve vztahu k otevřené svobodě jednotlivce a už vůbec ne v politickém smyslu jakožto svoboda volby v pluralitní společnosti, z níž pak vzejde vláda mající největší oporu mezi voliči. Kultura má být svázána ve službě „lidu a národu“ a v zesílené slovanské orientaci: „*V tomto směru budou zaměřeny a upraveny i učební plány našich škol i kulturní orientace našich vědeckých a uměleckých ústavů.*“¹⁵⁹ Naprosto základní pak byl vztah k Sovětskému svazu. Košický vládní program znamenal začátek sovětizace české společnosti s povinnou výukou ruského jazyka i sovětských reálií. Vzniknout k tomu měly postupně i tři nové stolice: dějin SSSR, ekonomiky SSSR a práva SSSR.¹⁶⁰

Zcela klíčová otázka umělecké a vlastně obecně lidské svobody byla prohrána již v prvních měsících existence osvobozeného Československa, kdy sice probíhala diskuse o ni na stránkách základních tehdejších periodik,¹⁶¹ ale jelikož obě strany nepochybovaly o socialismu, výsledek znamenal její konec v intencích Košického

¹⁵⁶ Jiří KŘEST'AN, *Zdeněk Nejedlý*, s. 315.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 316.

¹⁵⁸ *Košický vládní program (5. 4. 1945)* [online], Praha 2012 [citováno dne: 1. 4. 2018]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/kosicky-vladni-program-5-4-1945/>

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Šlo především o *Kulturní měsíčník* Václava Černého a *Svobodných novin* či *Dneška* Ferdinanda Peroutky na straně jedné a komunistické *Tvorby* na straně druhé. Srov. Markéta DEVÁTÁ – Doubravka OLŠÁKOVÁ, *Ideologizace vědy a školství, 1945–1960*, in: *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*, Antonín Kostlán (ed.), Praha 2010, s. 14.

vládního programu. Kapitalismus, který spočívá na co největší možné míře osobní svobody, byl klíčovým mužem demokratického socialismu Ferdinandem Peroutkou právě v té době odmítnut s tím, že „není zcela inteligentní,“ že je „výrobní a spotřební anarchií“ a že neřeší „sociální otázku.“¹⁶² Tyto ne úplně spravedlivé výtky jsou mimochodem směrem ke kapitalismu a tržnímu hospodářství uplatňovány dodnes. Kapitalismus byl Peroutkou dále obviňován z rozpoutání Velké hospodářské krize a z „povolného paktování s fašismem,“¹⁶³ aniž by bylo jakkoli zmíněno totéž v podobě sovětské (pakt Molotov-Ribbentrop aj.) a skutečnost, že Sovětský svaz krizi 30. let prožíval také a překonával ji jen za cenu obrovského zbídačení a zotročení vlastního obyvatelstva. O v mnohém klíčových válečných půjčkách a zbraňových dodávkách, které Sovětský svaz za války obdržel od USA a Velké Británie, asi Peroutka přesně vědět nemohl, stejně jako asi nedovedl vyhodnotit souvislost mezi osobní svobodou a ekonomickou prosperitou státu.¹⁶⁴ Také si nijak nevšímal, že USA skončily druhou světovou válkou s přebytky, které vyprodukovalo jejich nastartované kapitalistické hospodářství, a že především jejich potraviny, šatstvo a další materiál výrazně pomáhaly s obnovou celého poválečného světa, což bylo ve východní Evropě násilně utnuto rozkazem Sovětského svazu, který nařídil odmítnutí Marshallova plánu. I Jiří Voskovec psal možná již v předzvěsti své emigrace o „zběsilé fašistické protiamerickosti“ tehdejších nálad.¹⁶⁵ Peroutka byl okouzlen socialismem, o kterém prý vzniklo snad „více knih než o křesťanství,“ který je „hospodářsky rozumný a lidsky ušlechtilý ideál.“¹⁶⁶ Kritické hodnocení socialismu v duchu raných prací Karla Raimunda Poppera¹⁶⁷ či Friedricha Augusta Hayeka,¹⁶⁸ které vyšly v Londýně těsně před koncem války, nebo alespoň uvažování o etických hodnotách kapitalismu v intencích základní Weberovy práce o duchu kapitalismu,¹⁶⁹ bylo v tehdejších podmínkách nemožné. Diskuse se zúžila na hledání tvůrčí svobody na platformě socialismu. Zde došlo nejprve k rozkolu, který ovšem komunistická *Tvorba* interpretovala jako pokus o rozbití ideje

¹⁶² Ferdinand PEROUTKA, *Odpověď pravici*, Svobodné noviny 35, 10. 2. 1946, s. 1.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Srov. např. Milton FRIEDMAN, *Capitalism and Freedom*, Chicago 1962.; nověji např. John B. TAYLOR, *Getting Back on Track* [online], 2012 [citováno dne: 5. 4. 2018]. Dostupné z: <https://www.hoover.org/research/getting-back-track>.

¹⁶⁵ Antonín KOSTLÁN, *Druhý sjezd československých historiků (5. – 11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepisectví v letech 1935–1948*, Praha 1993, s. 75.

¹⁶⁶ F. PEROUTKA, *Odpověď pravici*, s. 1.

¹⁶⁷ Srov. Karl Raimund POPPER, *The Open Society and Its Enemies*, London 1945.

¹⁶⁸ Srov. Friedrich August HAYEK, *The Road to Serfdom*, London 1944. K setkání těchto dvou obránců osobní svobody jednotlivce a kritiků marxismu a socialismu došlo až během války.

¹⁶⁹ Max WEBER, *Metodologie, sociologie a politika*, Praha 2009.

národní fronty, což značně oslabilo stranu Václava Černého, Ferdinanda Peroutky, Emila Filly a dalších lidí kolem Kulturního svazu. Nikdo si patrně tehdy nevzpomněl, jak vášnivého zastánce měla svoboda slova kdysi ve Zdeňku Nejedlém, který na stránkách svého *Varu* v roce 1922 horoval proti cenzuře...¹⁷⁰ Diskusi s konečnou platností ukončily, vítězně pro komunistickou část kultury, únorové události roku 1948.¹⁷¹

Konkrétně pro oficiální historiografii minimálně 50. let je jakýmsi ikonickým textem brožura *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*, jejíž obsah tvoří přednáška Zdeňka Nejedlého na půdě Socialistické akademie v únoru 1946. Tiskem pak kniha vyšla v následujícím roce¹⁷² a pak ještě minimálně pětkrát, přičemž poslední edice spatřila světlo světa společně s dalšími autorovými propagandistickými texty v nákladu deset a půl tisíce výtisků při příležitosti stoletého výročí Nejedlého narození v roce 1978.¹⁷³ Zdá se, že kniha nebyla přeložena do některého z cizích jazyků, byť kuriózní doklady o minimálně nabídce tímto směrem existují. V květnu roku 1953 dorazil na půdu Kabinetu Zdeňka Nejedlého¹⁷⁴ dopis, jehož pisatelem byl doktor Aitaró Yamanoi z Tokia, který se představil jako japonský komunista a milovník české kultury. V dopise psaném česky (češtinu se prý pisatel učil již řadu let sám) žádá Nejedlého o souhlas s japonským překladem knihy *T.G. Masaryk ve vývoji české společnosti a československého státu*. Nejedlý tehdy japonskému nadšenci rád vyhověl a doporučil mu, aby vydal ještě právě spisy *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa* a vedle nich též *Ideové směrnice naší kultury*. K zásilce do Tokia tehdy ještě jako osobní dar přidal soubor svých vybraných prací.¹⁷⁵

Klíčovým momentem Nejedlého vzorového textu o komunistech jako nositelích velkých národních tradic je především odkaz na Leninova slova a na Stalinovu brožuru *Marxismus a národnostní otázka* hned v prvním odstavci textu vydání z roku 1948. Nejedlý zde do českého prostředí implementoval starší Stalinovy teze, které jejich tvůrce jako vůdčí expert sovětské politiky na národnostní otázku aplikoval už

¹⁷⁰ Zdeněk NEJEDLÝ, *Zrušte cenzuru!*, Var 13, 1922, s. 422.

¹⁷¹ M. DEVÁTÁ – D. OLŠÁKOVÁ, *Ideologizace vědy a školství*, s. 14–17.

¹⁷² Zdeněk NEJEDLÝ, *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*, Praha 1947.

¹⁷³ Zdeněk NEJEDLÝ, *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa. Výbor statí*, Vilém Kún (ed.), Praha 1978.

¹⁷⁴ Viz dále v textu.

¹⁷⁵ Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Archiv AV ČR (dále A AV ČR), fond Zdeněk Nejedlý, Kabinet Zdeňka Nejedlého, korespondence přijatá.

v meziválečném období na neruské obyvatelstvo sovětské říše.¹⁷⁶ Šlo tehdy o využití silného nacionálního zápalu, který byl jinak marxismu cizí a považoval je za slepou uličku dějin (což ovšem neplatilo, byl-li nacionalismus využit k pozvednutí proletariátu na úroveň národní třídy a „konstituovat se jako národ“¹⁷⁷), pro lepší ovládnutí periferie sovětského impéria.¹⁷⁸

Zdeněk Nejedlý uváděl do praxe starou stalinskou poučku, podle níž je národ formou a socialismus obsahem. Národnostní politika vnímaná jako formální záležitost měla jen sloužit unifikaci národa pod komunistickou nadvládou. Historické obsahy byly zneužity a byl jim dán zcela nový ideologicky uchopený obraz. Slovy historika Vítězslava Sommera se Nejedlý „pokusil o skloubení tradičního českého nacionalistického narativu s marxisticko-leninskou vizí historické změny.“¹⁷⁹ Nový Nejedlého koncept zahrnoval především vytvoření základní linie českých dějin vedoucí od husitů přes „největší úpadek“ tj. „Temno“ k národnímu obrození a nakonec k vítězství „lidu“ nad okupanty v roce 1945.¹⁸⁰ Klíčový byl přitom příklad husitů, kteří u něj vystupovali jako jacísi „protokomunisté“, jak je nazval Jan Rychlík, kteří ve svém učení spojují národní, sociální a revoluční obsah.¹⁸¹ Novou periodizaci českých dějin v duchu Nejedlého a s přihlédnutím k marxistickým historickým termínům vydal v roce 1947 Václav Husa.¹⁸²

Nejedlého brožura měla být prvním a zásadním krokem k tomuto cíli, byť posun „rudého profesora“ k instrumentaci dějin ve prospěch komunistické myšlenky je starší a již jeho práce z 30. let pozoruhodně nestavěly na kritickém zhodnocení pramene. Upozorňoval na to už v této době asi největší znalec ruských dějin Jan Slavík nejen v novinových článcích, ale i v recenzi na Nejedlého základní práci o Leninovi,¹⁸³ kterou ještě s ohledem na tehdejší vztahy Československa k SSSR zmírnil.¹⁸⁴ Slavík svého zjemnělého tónu později litoval a je znám i jeho osobní dopis Nejedlému, v němž ho

¹⁷⁶ Jan ČERNÍK, *Sovětská národnostní otázka. Ideologie nebo koloniální doktrína totalitarismu?* [online], 2005 [citováno dne: 5. 4. 2018]. Dostupné z: <http://www.sociopolis.cz/clanky/?x=670097>.

¹⁷⁷ Karel MARX – Bedřich ENGELS, *Komunistický manifest*, část II. Proletáři a komunisté

¹⁷⁸ J. ČERNÍK, *Sovětská národnostní otázka*.

¹⁷⁹ Vítězslav SOMMER, *Marxismus a historiografie*, in: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Jana Čechurová – Jan Randák a kol., Praha 2014, s. 157.

¹⁸⁰¹⁸⁰ Zdeněk NEJEDLÝ, *Komunisté, dědici*, s. 7–19.

¹⁸¹ Jan RYCHLÍK, *České dějiny 20. století – vývoj a současný stav*, in: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Jana Čechurová – Jan Randák a kol., Praha 2014, s. 50.

¹⁸² Václav HUSA, *Epochy českých dějin*, Praha 1947. V reedici v r. 1949.

¹⁸³ Zdeněk NEJEDLÝ, *Lenin I.*, Praha 1937.; TÝŽ, *Lenin II.*, Praha 1938.

¹⁸⁴ Jaroslav BOUČEK, *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*, Jinočany 2002, s. 76.

(bezvýsledně) zve do svého Ruského zahraničního historického archivu při Ministerstvu zahraničí, což byla ve své době instituce nemající nikde (snad s výjimkou USA) obdoby.¹⁸⁵ Asi je možné se shodnout s hodnocením Slavíkova životopisce Jaroslava Boučka, podle níž se tehdy patrně Nejedlý „...obával, že podle požadavků na literaturu či archivní materiál se ihned pozná jeho diletantismus, a raději napsal své tradiční torzo životopisu na základě sovětských – stalinistických publikací, které ještě více znehodnotil svým povrchním přístupem a neznalostí ruštiny.“¹⁸⁶ I přes svou kritiku dokonce v ruském tisku si Slavík své kritické hodnocení k Nejedlému udržel i po válce a dokonce, než byl na dlouhou dobu umlčen, je stihl vyslovit i veřejně v rámci diskuse na II. sjezdu československých historiků v říjnu 1947.¹⁸⁷ Nutno ještě příznačně zakončit, že Slavík je též účastníkem širší diskuse o svobodě slova, na jejíž ohrožení a na podobnost komunistického a nacistického tisku upozorňoval ve svém posledním politickém článku před zatčením, který vyšel ve slovenských *Nových prúdech* počátkem února 1948.¹⁸⁸

Žádné kritické reakce na Nejedlého brožuru o komunistech jako nositelích národních tradic se v atmosféře poválečných let nevyskytly. Sám Nejedlý ji později poněkud samolibě nazval „malou náhradou učebnice historie.“¹⁸⁹ V historické obci se referátu o vydání knihy zhostil Český časopis historický. Jednu stránku dlouhá zpráva z pera Miloslava Volfa je však čistě popisná a jde spíše o anotaci.¹⁹⁰ Jediným hodnocením je souhlas s Nejedlého vymezením českého národního charakteru, kterým je prý typ „spravedlivého člověka,“ jenž je slovy Zdeňka Nejedlého „člověk prostý, cítící vždy s trpícím, utlačovaným, a proto s lidem proti potlačovatelským vrstvám.“¹⁹¹

Ne ale každý Nejedlého historický text byl bezvýhradně kladně přijat. Nové vydání knihy o prvním prezidentovi Masarykovi v roce 1946 sklídilo tvrdý odsudek marxistického filozofa pohnutých osudů a myšlenkového vývoje Arnošta Kolmana.¹⁹² Nejedlého v podstatě ještě prvorepublikové hodnocení Masarykovy osobnosti dosud

¹⁸⁵ Dopis je v plném znění přiložen jako příloha ve zmíněné Boučkově biografii. Srov. J. BOUČEK, *Jan Slavík*, s. 168.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 76.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 139.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 140.

¹⁸⁹ Zdeněk NEJEDLÝ, *O školské a kulturní politice v dnešní situaci*, Praha 1946, s. 20.

¹⁹⁰ Miloslav VOLF (zprávy), *Zdeněk, Nejedlý, Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*, Praha 1947, Český časopis historický 2, 1949, s. 254.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² Jaroslav KLADIVA, *Kultura a politika (1945–1948)*, Praha 1968, s. 167.

zapadalo do ne úplně negativní interpretace díla prvního československého prezidenta tehdejší KSČ.¹⁹³ Orámoval ji i pověstný Nejedlého výrok o tom, že by Masaryk únorový převrat 1948 souhlasně přijal.¹⁹⁴ Jak si všimly Markéta Devátá s Doubravkou Olšákovou, Nejedlý se od Masaryka nikdy úplně neodvrátil a byl schopen mu přiznávat pozitivní hodnocení, jako třeba zakladatele samostatného československého státu, i v počínajících temných padesátých letech.¹⁹⁵ Tuto jistou a samozřejmě přece jen značně omezenou a zvláštní věrnost přiznává Nejedlému i Jiří Křesťan,¹⁹⁶ byť sám upozornil na jiný Nejedlého výrok:¹⁹⁷ „*Mne Masaryk nikdy neměl rád, už jako studenta nikoli.*“¹⁹⁸ I Nejedlý své hodnocení současným poměrům přizpůsobil, čehož dokladem není jen článek obnoveném Nejedlého časopise Var, ale též brožura *T. G. Masaryk ve vývoji české společnosti a československého státu*, vydaná Kopeckého ministerstvem informací a osvěty v roce 1950,¹⁹⁹ tedy ve stejném roce, v němž vyšla i zmíněná Nejedlého vzpomínka. Právě Václav Kopecký je autorem odsuzujících výroků k Masarykovi už před tím na stránkách Tvorby, kde je odmítnuto zejména Masarykovo odvrácení od Ruska.²⁰⁰ Kopecký a nikoli Nejedlý byl také později pověřen klíčovým projevem o Masarykovi v rámci Státní péče osvětové k blížícímu se Masarykovu výročí. To již se neslo v duchu upozaďování významu prvního prezidenta a v prosazení interpretace o základní roli Velké říjnové socialistické revoluci na vznik ČSR.²⁰¹ Kopecký později ve svých pamětech ještě více vyostřil Nejedlého výroky o Masarykovi, a dokonce popřel jeho členství v České straně pokrokové tj. mezi Masarykovými realisty.²⁰² Nejedlý se sice soukromě o Kopeckého pamětech vyjadřoval s pohrdáním, ale oficiálně je nikdy nepopřel. Tento příklad konkrétně dokumentuje vzájemný vztah Nejedlého a jeho komunistických soukmenovců. Nejedlý dodá materiál, jeho vykladači se jej zmocní, ještě jej vybrousí a vydají v údernější podobě. Podíl stylizace je v padesátých a později v sedmdesátých letech kolísavý, ale stálý.

¹⁹³ M. DEVÁTÁ – D. OLŠÁKOVÁ, *Ideologizace vědy a školství*, s. 19.

¹⁹⁴ Jan RATAJ, *KSČ a Československo, I. (1945–1960)*, Praha 2003, s. 100.

¹⁹⁵ M. DEVÁTÁ – D. OLŠÁKOVÁ, *Ideologizace vědy a školství*, s. 20.

¹⁹⁶ J. KŘEŠŤAN, Zdeněk Nejedlý, s. 376–379.

¹⁹⁷ Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý a spolek Socialistická společnost v Praze*, in: *Paginae historiae* 9, 2001, s. 226.

¹⁹⁸ Zdeněk NEJEDLÝ, *Před třiceti lety*, Var 11–12, 1950, s. 338.

¹⁹⁹ Zdeněk NEJEDLÝ, *T. G. Masaryk ve vývoji české společnosti a československého státu*, Praha 1950.

²⁰⁰ M. DEVÁTÁ – D. OLŠÁKOVÁ, *Ideologizace vědy a školství*, s. 19.

²⁰¹ Tamtéž s. 20–21.

²⁰² Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý a spolek Socialistická společnost*, s. 226.

Třetím textem, jímž chtěl Zdeněk Nejedlý působit na českou historiografii a vůbec historickou vědu v době nastupující komunistické totality je jeho projekt nazvaný v reminiscenci na Palackého *Dějiny národa českého*.²⁰³ Nejedlého interpretace otce českého moderního dějepisceví nespočívá podle Kamila Činátla v kritice, „*ale v nenápadné reinterpretaci, v komentáři, jenž bez zbytečných konfrontací podrídí historiografické vidění Palackého (...) odlišné ideologické intenci*.“²⁰⁴ Palacký je viděn jako hlavní inspirace pro současnost především proto, že navazoval na „*čisté obrozenecké tradice*.“²⁰⁵ Nejedlý podle Činátla považuje Palackého za umělce „*tvořícího skutečnost*“,“ přičemž jeho nejslavnější dílo „*v duchu vulgárního platonismu komunistické ideologie*“ se skutečností volně zaměňuje.²⁰⁶

Vedle toho je důležité si povšimnout, že Nejedlý zcela samozřejmě považuje historii snad až v antické reminiscenci za umění a nikoli vědu, s čímž možná souvisí větší svázanost umění s publikem. Nejedlý věděl, jak obrovskou sílu Palackého dílo mělo, a také dobře znal výtky svých kolegů z Gollovy školy směrem k Palackému, které kromě jiného napadaly právě nehistorické přenášení dnešních představ do minulosti. To samozřejmě Nejedlému nijak nevadilo a naopak to považoval za žádoucí. Palackého dílo inspiračně využité malíři, politiky a literáty pak působilo nesmírně široce a mělo na společnost mocný vliv. Možná, že i tuto roli chtěl Nejedlý svým *Dějínám* přisoudit, ale jeho text takovou sílu neměl, i když mu sám Nejedlý podepřený vlastně celým státním aparátem a jeho možnostmi, udělal velkou propagaci. Nejedlého práce totiž byla překonaná již v době svého vzniku a ani Nejedlého tradičně bombasticky nadsazený záměr napsat velkou mnohádílnou syntézu, nebyl zdaleka naplněn. Vyšly pouze první dva svazky.

O procesu jejich vzniku a zejména kritickým ohlasům, se rozepsal již Jaroslav Bouček, který se zabýval tehdy patrně nejagilnějším Nejedlého kritikem Janem Slavíkem. Jeho zjištění doplnil Jiří Křest'an.²⁰⁷ První díl vyšel nakonec ještě v jedné reedici v roce 1953 a byl přeložen též do ruštiny. Z oficiálních periodik sice toto „*zajímavé a svérázně pojaté*“ dílo sliboval posoudit na stránkách Českého časopisu

²⁰³ Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny národa českého. Díl 1, Starověk*, Praha 1949.; TÝŽ, *Dějiny národa českého. Díl 2, Raný středověk*, Praha 1955.

²⁰⁴ Kamil ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění. Palackého dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*, Praha 2011, s. 286.

²⁰⁵ Zdeněk NEJEDLÝ, *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*, Praha 1953, s. 45.

²⁰⁶ Kamil ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění*, s. 286.

²⁰⁷ Jiří KŘEST'AN, *Zdeněk Nejedlý, politik a vědec v osamění*, Praha 2012, s. 351–352.

historického Karel Stloukal,²⁰⁸ ale už k tomu nedošlo, největší a nejznámější český historický časopis byl zastaven. Dílo bylo naopak poctěno vládní státní cenou, která svědčí o neomalenosti tehdejších vítězné komunistické vlády, která si uděluje cenu sama sobě, jak si všiml už Jaroslav Bouček. Tuto cenu si Nejedlý veřejně odmítnout samozřejmě nedovolil, jako to kdysi učinil s podobným ohodnocením po vydání druhého dílu Bedřicha Smetany.²⁰⁹ Tehdy byl ale Nejedlý solitérním levicově smýšlejícím radikálem píšícím na stránkách předválečného kritického časopisu Var, nyní byl představitelem totalitní vlády a žádná kritika možná nebyla. Donkichotské snahy Jana Slavíka o eliminaci díla plného chyb, které prý jeho autor diktoval z paměti pilným zapisovačům, se více méně minuly účinkem.²¹⁰ Nové vydání knihy alespoň neobsahovalo gramatické chyby, na něž si mohl dovolit soukromě Nejedlého upozornit jeho někdejší litomyšlský spolužák český filolog Quido Hodura, nicméně historické nedostatky byly opraveny jen v těch případech, na něž ilustrativně upozornil Slavík během své návštěvy u ministerského rady Schmoranze a které uvedl v dopise vedoucímu vysokoškolského odboru na ministerstvu školství Václavu Vaněčkovi.²¹¹ První vydání vyšlo v nákladu přes dvacet tisíc výtisků, druhé vydání bylo dokonce dvojnásobné. Přes to bylo jeho působení na společnost v podstatě zanedbatelné, jakoby mlčící čtenářstvo o chybách intuitivně vědělo. Nejedlý a jeho spolupracovníci potřebovali ještě nějakou nenápadnější a při tom daleko vlivnější platformu. Tu jim poskytlo dílo Aloise Jiráska.

Mezi Nejedlého historiografické texty, které měly obrovský dopad ani ne snad na vlastní vědecký obor historie, jako spíše na dějinné vědomí obyvatel Československa, byly práce věnované Aloisi Jiráskovi. Šlo zejména o studie a také doslovy k Jiráskovým dílům, vydávaným po roce 1945 v již plně nastoupené ideologicko-politické roli, jíž se tehdy Nejedlý ujal. Jirásek jím byl vykládán a předkládán veřejnosti především jako historik, což bylo způsobeno právě návazností hronovského rodáka na Františka Palackého. To bylo pro Nejedlého, nyní zapomínajícího na své historické vzdělání z Gollova semináře, považováno za stěžejní. Společně s esejem o komunistech jako dědicích národních tradic jde, vzhledem k velkému počtu prací k Jiráskovi a k obrovské propagaci jeho jména a díla téměř vždy

²⁰⁸ Karel STLOUKAL (zprávy), *Zdeněk Nejedlý, Dějiny národa českého I, Praha 1949*, Český časopis historický 2, 1949, s. 255.

²⁰⁹ Červinka, F., *Zdeněk Nejedlý*, Praha 1969, s. 302.

²¹⁰ Jaroslav BOUČEK, *Jan Slavík*, s. 142.

²¹¹ Tamtéž.

nějak spojené s Nejedlým, o texty k české historiografii v Nejedlého stínu vlastně nejdůležitější. Zejména o přípravách i průběhu velké jiráskovské akce, kterou slavnostně vyhlásil v prosinci 1948 prezident Gottwald, pojednal výstižně Petr Šámal.²¹² Mediálnímu ohlasu celého podniku se pak věnoval Michal Bauer.²¹³ V celé kampani je po celou dobu silně cítit vůdčí role Zdeňka Nejedlého. Byl hlavním „strážcem“ Jiráskova díla, měl rozhodující vliv na konkrétní sochařskou podobu Jiráskova pomníku²¹⁴ i třeba krovu letohrádku Hvězda, kde vzniklo Muzeum Aloise Jiráska,²¹⁵ a zkonstruoval základní a nový koncept českých dějin, v němž hrál Jirásek hlavní a pozměněnou roli. Literát se v rámci ní stává pojednou inspirujícím historikem.²¹⁶ O problematičnosti této role proběhla zajímavá polemika až na prahu šedesátých let, kdy se společenská situace pomalu uvolňovala.²¹⁷

Zajímavým fenoménem je postupné umenšování role starší prvorepublikové Společnosti Aloise Jiráka v celé akci, což představuje jistou paralelu ke Společnosti Dědictví Bedřicha Smetany v Jablkynicích,²¹⁸ která postupně splynula s centrálním Muzeem Bedřicha Smetany.²¹⁹ Jiráskova společnost sice fungovala dál, ale její vliv na jiráskovskou akci a vlastně i na celou interpretaci Jiráskova díla byl nadále dosti omezen ve prospěch státu a tím vlastně osobního vlivu Zdeňka Nejedlého.²²⁰

Petr Šámal ale zároveň upozorňuje, že „*historismus stalinského období nelze omezovat na nepochybně vlivný a v jistém smyslu oficiální koncept Zdeňka Nejedlého,*“ protože „*historické aktualizace vycházely z různých ideových zdrojů a tradic sahajících od obrozenského patriotismu až po prvorepublikový modernismus.*“²²¹ Stejně tak se ale dá říci, že za první republiky představovaly historické aktualizace problematické téma a v historiografii byly nejvýznamnějšími autoritami, jako byl například Josef Pekař,

²¹² Petr ŠÁMAL, *Znárodněný klasik. Jiráskovská akce jako prostředek legitimizace komunistické vlády*, in: Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy, Robert Novotný – Petr Šámal a kol., s. 457–472.

²¹³ Michal BAUER, *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*, Praha 2003, s. 153–185.

²¹⁴ P. ŠÁMAL, *Znárodněný klasik*, s. 459–460. Je zajímavé, že onu podobu sedícího stárnoucího spisovatele má pomník i v Nejedlého rodné Litomyšli, i když to zcela odporuje věku, v němž zde spisovatel působil.

²¹⁵ Tamtéž, s. 465–466.

²¹⁶ Tamtéž, s. 462.

²¹⁷ Viz další text o šedesátých letech.

²¹⁸ Současné Jabkenice se až do roku 1950 nazývaly Jablkynice.

²¹⁹ O této společnosti i celé smetanovské akci bude pojednáno dále.

²²⁰ P. ŠÁMAL, *Znárodněný klasik*, s. 459–460 (viz též pozn. č. 11 na s. 471 téže knihy); K tomu srov. též Milan POKORNÝ, *K počátkům Jiráskova muzea. Společnost Aloise Jiráka v letech 1945–1969*, in: Sborník Společnosti Aloise Jiráka 4, 2001, s. 49–69.; Jaroslava JANÁČKOVÁ, *Pohrobek jiráskovské akce*, Česká literatura 1, 1992, s. 94–96.

²²¹ P. ŠÁMAL, *Znárodněný klasik*, s. 470.

odmítány.²²² Lze ještě dodat, že onen vliv nebyl jen vlivem Zdeňka Nejedlého i z důvodu účasti dalších silných osobností, které jiráskovský kult šířily a zmiňovaly. V první řadě prezidenta a vůdčí osobnost KSČ Klementa Gottwalda, který celou akci zahajoval,²²³ a spolu s ním i Václava Kopeckého, jako ministra informací a pozdějšího člena vládní komise pro celou akci. Kopecký na oslavách vystupoval často po boku Nejedlého a svými řečnickými parafrázemi jej jistě dovedl zastínit.²²⁴ Kopecký se také v roce 1950 stal předsedou komise pro organizaci a příprav akcí celostátního významu při Ústředním akčním výboru Národní fronty, který koordinoval „očistu politického a veřejného života,“ což zahrnovalo i jiné aktivity, jako bylo například sjednocení tělovýchovy a mládeže, volby, církevní a náboženské otázky atd. Z titulu své pozice v tomto orgánu měl Kopecký každoročně až do roku 1956 rozhodující slovo při organizaci takových akcí, jako byly oslavy významných dnů (25. února, 1. máje, Dne osvobození Rudou armádou, 28. října a 7. listopadu), různých výročí a dalších událostí spjatých s rozsáhlou propagandou.²²⁵ Obecně pak mezi důležité Nejedlého kolegy v agitačním boji patřil ještě samozřejmě Ladislav Štoll.

²²² Srov. první kapitulu této práce o metodologii a odkazy věnované osobě Josefa Pekaře.

²²³ P. ŠÁMAL, *Znárodněný klasik*, s. 458–459.

²²⁴ O poněkud nudném mluveném projevu Zdeňka Nejedlého je mnoho záznamů, naopak Kopecký byl ochotný mluvit o čemkoli a kdykoli a tiché svědky svých řečí často přiměl alespoň k soukromému odsudku, jaký uvádí historička Jana Páková v případě spisovatele Čestmíra Jeřábka. Srov. Jana PÁKOVÁ, *Demagog ve službách strany. Portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*, Praha 2008, s. 112.

²²⁵ J. PÁKOVÁ, *Demagog ve službách strany*, s. 107.

2.2 Veřejné působení

V předchozím oddíle byly zmíněny základní Nejedlého texty, které se staly vzorovým východiskem pro českou historiografii i kulturně-společenské prostředí jako takové. Bylo zde naznačeno, že na něj přece jen občas mohl někdo zapůsobit i soukromě, jako v případě Quido Hodury, který si to mohl díky svému postavení generačního vrstevníka a celoživotního souputníka dovolit. Nejedlý jej jistě rád viděl na profesorském postu na nově založené Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, kde byl Hodura tvůrcem studijního plánu českého jazyka, a kromě toho po sobě zanechal též několik životopisných vzpomínek na samotného Nejedlého.²²⁶ V podobném postavení jako Hodura byl ještě historik umění Zdeněk Wirth, který byl sice rodákem vysokomýtským a absolventem místního gymnázia, ale s Nejedlým spolupracoval od mládí velmi úzce a za nejmocnější Nejedlého éry dosáhl i on svého vrcholu v hlavní vědecké instituci. Když ovšem odhlédneme od Nejedlého vrstevníků a od již zemřelých učitelů či starších kolegů, na které ale spíše Nejedlý vzpomínal jen v soukromí či se k nim po roce 1945 nevyjadřoval, jedinou autoritou pro něj zůstávalo komunistické vedení a jím předkládané názorové teze.

Pro totalitní režim je příznačné omezení soukromého světa a zvláště u osob veřejně činných, jako byl Nejedlý. Nejedlý se stal majetkem Komunistické strany a s ním a s jeho vlastním přičiněním, což je velká část Nejedlého osobní tragédie, byl pak využitelným kdykoli a jakkoli. Jak si povšimnul například už Kamil Činátl, Nejedlého ideologické texty měly při tom zcela mimořádnou možnost působit na čtenáře skrze struktury mocenské indoktrinace, jako jsou školní osnovy, učebnice, doslovy k Jiráskovým románům, osvětové přednášky aj.²²⁷ Připomeňme, že Nejedlý měl jako ministr navíc k dispozici celý osvětový aparát československého státu. S krátkou přestávkou na ministerstvu sociální péče vedl až do roku 1953 ministerstvo školství, ale jeho jméno do té doby souběžně a mocně využívalo též Václavem Kopeckým vedené ministerstvo informací.

²²⁶ Bude o něm ještě pojednáno dále.

²²⁷ Kamil ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění. Palackého dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*, Praha 2011, s. 364.

Jiří Rak a Doubravka Olšáková si v souvislosti s velmi silným Nejedlého působením všimli velmi důležité role sdělovacích prostředků.²²⁸ Nejedlý společně s Ladislavem Štollem stál už v roce 1935 u zrodu Socialistické akademie.²²⁹ Tato osvětová organizace, na jejíž půdě pronesl Nejedlý v přednášce základní verzi již zmíněného výchozího textu *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*, se ještě v průběhu 50. let přeměnila na Československou společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí, která pak „*chrlila (...) přes tři sta tisíc výtisků brožur, publikací a časopisů měsíčně*.“²³⁰ Oba autoři upozornili také na roli rozhlasu, kde měl Nejedlý v moci každé nedělní poledne v rámci svého pořadu Na okraj dne přejmenovaném později příznačně Nedělní epištoly. Rak a Olšáková mají jistě pravdu, když píší, že kult Zdeňka Nejedlého, který se právě nyní vznikal, nevytvářela jen „*politická moc, ale především masmédia nového typu, která mu otevřela dveře k masám*.“²³¹ Připomeňme, že Nejedlého kult byl budován i prostřednictvím veřejných akcí, jako byla například výstava *Národní tradice v díle Zdeňka Nejedlého*, která proběhla v Brně během února a března roku 1953.²³² Nejedlého projevy na různá společenská a kulturní témata byly později vydány knižně celkem v šesti dílech po průměrně dvou stech šedesáti pěti stranách a v nákladech, které kolísaly od tří tisíc tři set výtisků (poslední díl) po pět tisíc čtyři sta výtisků (první tři díly). Historických témat v těchto textech všiml Jiří Křesťan, který ale zacítil zejména na husitskou tematiku v Nejedlého rozhlasových vystoupeních.²³³ Dnešního čtenáře vydaných prepisů projevů, které editoval Nejedlého blízký spolupracovník Václav Pekárek,²³⁴ jistě v zaujme, jak byl ještě před únorem 1948 státní rozhlas Nejedlým opakovaně a zcela bez problémů využíván v politickém boji proti ostatním politickým stranám. Nejedlý tak suverénně obviňuje národní

²²⁸ Jiří RAK – Doubravka OLŠÁKOVÁ, „*Náš*“ Zdeněk Nejedlý [online], 2012 [citováno dne: 9. 4. 2018]. Dostupné z: <http://literarky.cz/civilizace/89-civilizace/10485-na-zdenk-nejedly-?format=pdf>.

²²⁹ Socialistická akademie byla založena již před válkou a Štollovo jméno se v počátcích ještě neobjevuje. Činnost se omezovala především na přednášky a na kurzy večerní školy. Srov. Miloslav MATOUŠEK, *Socialistická akademie v prvních dvou letech své činnosti*, Praha 1937. Později se její činnost mnohonásobně rozšířila.

²³⁰ J. RAK – D. OLŠÁKOVÁ, „*Náš*“ Zdeněk Nejedlý, s. 4.

²³¹ Tamtéž.

²³² *Národní tradice v díle Zdeňka Nejedlého. Katalog výstavy, únor–březen 1953*, František Trávníček a kol., Umělecko-průmyslové muzeum Brno 1953.

²³³ Jiří KŘEŠŤAN, *Hus a Žižka nad šiškou knedlíku. Husitská tematika v 'nedělních epištolách' Zdeňka Nejedlého*, in: Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy, Robert Novotný – Petr Šámal a kol., s. 446–456.

²³⁴ Zdeněk NEJEDLÝ, *Nedělní epištoly*, sv. 1, Rok 1946, Praha 1954.; TÝŽ, *Nedělní epištoly*, sv. 2, Rok 1947, Praha 1954.; TÝŽ, *Nedělní epištoly*, sv. 3, Rok 1948, Praha 1954.; TÝŽ, *Nedělní epištoly*, sv. 4, Rok 1949, Praha 1955.; TÝŽ, *Nedělní epištoly*, sv. 5, Rok 1950, Praha 1955.; TÝŽ, *Nedělní epištoly*, sv. 6, Roky 1951–1952, Praha 1956.

socialisty z příprav fyzické likvidace svých odpůrců a jeho samotného,²³⁵ nebo se dovolává národních velikánů Husa, Žižky, Palackého i Havlíčka po odhalení „vlastizrádného spiknutí“ slovenské Demokratické strany v roce 1947.²³⁶ V rámci knižních vydání i přes to přistoupil Václav Pekárek k poměrně značným úpravám a cenzurním zásahům do původních textů, což při analýzách zjistil Jiří Křesťan. Pekárek prý vyřazoval zmínky biblické symboliky i o „nevhodných“ osobnostech T. G. Masarykovi či Josefu Pekařovi a v příslušných obdobích o Rudolfu Slánském, Ludvíku Svobodovi či Josipu Brozu Titovi.²³⁷

Klíčovým prvkem v sovětizaci české historiografie byl zejména rok 1947 a druhý sjezd českých historiků. Kolem tohoto období se postupně vedle Zdeňka Nejedlého a také v přímé návaznosti na něj zformovala budoucí silná skupina, která historickou vědu vedla po celá padesátá léta a na sjezd se cíleně zapomnělo. Přitom šlo o důležitou událost, které se Nejedlý na rozdíl od prvního sjezdu v roce 1937 zúčastnil.²³⁸ Vlastní setkání historiků bylo velmi konfliktní již během příprav. Odmítli se jej zúčastnit slovenští historikové, spory provázelo i sestavování programu a zejména komunisté požadovali, aby Jan Slavík nepřednášel o ruské revoluci a Slovanstvu a byl nahrazen Zdeňkem Nejedlým.²³⁹ Na konferenci již sebevědomě, v předtuše svých významných a určujících postů na univerzitě i v komunistické vědě vůbec, vystupovali členové levicově orientované Historické skupiny Václav Husa a Jaroslav Charvát, ovšem v mnohém byla ještě ozvukem debat o svobodě, tentokrát v akademickém slova smyslu. Tvrdé a nad míru povolané kritice tak neušel Zdeněk Nejedlý, kterému mohl naposledy veřejně přednést své výhrady Jan Slavík.²⁴⁰

Po dokonání komunistického převratu a jejich definitivní uchopení veškeré moci v únoru 1948 byla provedena i v historiografii „očista“, u níž stál po epizodě na ministerstvu sociální péče opět Zdeněk Nejedlý. Ještě 25. února 1948 odpoledne byl zatčen Jan Slavík, strávil ve vězení následujících necelých pět měsíců, než ho zachránila amnestie prezidenta Beneše z 19. června.²⁴¹ Slavík byl spolu s dalšími nepohodlnými historiky (jmenujme alespoň Zdeňka Kalistu či později popraveného Závěše Kalandru)

²³⁵ J. KŘEŠŤAN, *Hus a Žižka*, s. 451.

²³⁶ Tamtéž, s. 452.

²³⁷ Tamtéž, s. 448.

²³⁸ Antonín KOSTLÁN, *Druhý sjezd československých historiků (5. – 11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepísectví v letech 1935–1948*, Praha 1993, s. 54.

²³⁹ Tamtéž, s. 64–67 a 72–73.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 122–124 a 258–263.

²⁴¹ J. BOUČEK, *Jan Slavík*, s. 140.

vylouen z několika historických sdružení, jako byla Československá historická společnost, Syndikát československých spisovatelů a Slovanský ústav. Zastavena byla též činnost Historického klubu. V následujících letech neunikl Slavík opětovnému zatýkání, výslechům, prohlídkám a zabavování písemností, přičemž mu bylo zakázáno publikovat.²⁴² Zvlášť bolestně se Slavík dotýkal osud Ruského historického archivu, jehož budování vnímal jako své životní dílo. Díky iniciativě Zdeňka Nejedlého byly archiválie shromážděné touto institucí předány Sovětskému svazu a knihovna uzavřena.²⁴³ Slavík se pak v následujících více jak dvou desetiletích až do své smrti stal kritickým svědomím zejména marxistickým historikům, jimž nepřestal buď soukromě nebo občas i v dopisech či v nečastých veřejných vystoupeních vytýkat nedůslednou metodologii či chyby v historických faktech. Osud Jana Slavíka je ovšem, proti popravám či dlouholetému věznění Zdeňka Kalisty perzekvovaného dokonce podruhé ještě i v počínající normalizaci, přece jen trochu mírnější. Zvláštní je případ Václava Chaloupeckého, který přežil první čistky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, za což podle Antonína Kostlána vděčil Nejedlému.²⁴⁴ Už mezi historiky této generace se objevily první případy emigrace, mezi něž patří třeba osobnost Otakara Odložilíka.²⁴⁵

Po eliminaci všech kritických hlasů²⁴⁶ se česká historiografie pustila do svých cílů, které byly stejné jako ve všech ostatních oborech. Šlo o „mobilizaci mas“ a formování nových „uvědomělých kádrů“ i v případě historiografie. Významnou roli zde zastával Ladislav Štoll, jehož projevy *O socialistickou inteligenci*²⁴⁷ a *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii*²⁴⁸ se staly kanonickými. S Nejedlým se podle Doubravky Olšákové a Jiřího Raka „shodoval v hodnocení určitých literárních proudů meziválečného Československa a s nímž burcoval kulturní a vědeckou frontu na počátku 50. let 20. století.“²⁴⁹ V ideologické a svým způsobem i historické rovině byl základním dogmatem *Stručný výklad dějin Všesvazové komunistické strany bolševiků*.²⁵⁰

²⁴² Tamtéž, s. 140–144.

²⁴³ Tamtéž, s. 144.

²⁴⁴ Antonín KOSTLÁN, *Druhý sjezd československých historiků*, s. 122 a 287.

²⁴⁵ Milada SEKYRKOVÁ, *Otakar Odložilík před první a před druhou emigrací*, in: Věda v Československu 1953–1963, Hana Barvíková – Marek Ďurčanský – Pavel Kodera (eds.), Praha 2000, s. 373–382.

²⁴⁶ K tomu kromě zmíněného srov. M. DEVÁTÁ – D. OLŠÁKOVÁ, *Ideologizace vědy a školství*, s. 33–42.

²⁴⁷ Ladislav ŠTOLL, *O socialistickou inteligenci*, Praha 1949.

²⁴⁸ TÝŽ, *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii. Referát pronesený na pracovní konferenci Svazu československých spisovatelů dne 22. ledna 1950*, Praha 1950.

²⁴⁹ J. RAK – D. OLŠÁKOVÁ, „Náš“ Zdeněk Nejedlý, s. 5.

²⁵⁰ M. DEVÁTÁ – D. OLŠÁKOVÁ, *Ideologizace vědy a školství*, s. 47.

V kulturně-ideologické rovině zaujímaly ústřední místo soutěž o Fučíkův odznak a již zmíněná Jiráskovská akce. Nejedlý ale nebyl spojen jen s ní. Společně s Václavem Husou byl pochválen na IX. Sjezdu KSČ, že podílejí na budování nové historické vědy v národním a marx-leninském hledisku a na očistě „*od všech stop pekařovštiny*.“²⁵¹

Připomeňme ale, že i uvnitř komunistické strany musel Nejedlý obhajovat svá stanoviska. Známý je v této souvislosti střet jeho strany s Gustavem Barešem, který chtěl radikální přerušení všech tradic²⁵² a „*extrémě instrumentální přístup k uměleckému dílu, jehož primárním smyslem měla být spoluúčast na budování 'nového' světa*.“²⁵³ Jiří Křest'an v této souvislosti navazuje na starší pojetí Alexeje Kusáka²⁵⁴ a Jiřího Knapíka,²⁵⁵ které rozvinul Petr Šámal. Všichni autoři si všímají i osobnosti filozofa Karla Kosíka, který se rozcházel s Nejedlého „*intuitivně psychologickým*“²⁵⁶ přístupem k výběru národních klasiků 19. století určených k následování. Kosíkova kritika vycházela z jeho ještě později rozvíjeného levicově radikálního postoje, a také důslednějšího přístupu k marxistickému výkladu dějin.²⁵⁷ Karel Kosík tak spolu s již zmíněným Arnoštem Kolmanem, který byl jeho blízkým přítelem, představuje jednoho z prvních Nejedlého kritiků z marxistických pozic.

V roce 1952 zaznělo z ruské strany pokárání, podle něhož se Nejedlý až moc obklopuje konzervativními pedagogy, což brzdí přejímání sovětských zkušeností.²⁵⁸ Těžko říci, která osobnost v této době sovětskou stranu stále takto pobuřovala. Snad mohli dráždit právě už zmínění Quido Hodura a Zdeněk Wirth, kteří ještě na prahu padesátých let působili na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, resp. na Československé akademii věd. V čele Ústředního archivu ČSAV zase až do konce šedesátých let působil až do druhé poloviny šedesátých let Václav Vojtíšek. I na historiografii musel přijet dohlížet sovětský expert historik P. G. Sofinov, který rozkázal

²⁵¹ Tamtéž, s. 51.

²⁵² K tomu více srov. J. KŘEST'AN, Zdeněk Nejedlý, s. 363–368.

²⁵³ Petr ŠÁMAL, „Česká otázka“ ve světle stalinismu. Karel Kosík a koncept levicového radikalismu, Soudobé dějiny 1, 2005, s. 48.

²⁵⁴ Alexej KUSÁK, Kultura a politika v Československu 1945–1956, Praha 1998.

²⁵⁵ Jiří KNAPÍK, Sovětizace české kultury 1948–1950, Praha 2003.; Knapík později svou koncepci shrnul do větší a dnes často citované monografie s podobným názvem, jako měla ta Kusáková. Srov. TÝŽ, V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956, Praha 2006.

²⁵⁶ Toto spojení použil Petr Šámal v návaznosti na starší text Petra Čorneje zabývající se Nejedlého přístupem k husitologické problematice a jeho kritikou. Srov. P. ŠÁMAL, „Česká otázka“, s. 50.; Petr ČORNEJ, K některým otázkám Nejedlého výkladu husitství, in: Jihočeský sborník historický 2, Jiří Zálaha (ed.), České Budějovice 1980, s. 92.

²⁵⁷ Srov. Petr ŠÁMAL, „Česká otázka“ ve světle stalinismu. Karel Kosík a koncept levicového radikalismu, Soudobé dějiny 1, 2005, s.

²⁵⁸ J. RAK – D. OLŠÁKOVÁ, „Náš“ Zdeněk Nejedlý, s. 5.

odstranit zmínky nejen o Pekařovi, ale také o Gollovi či „legend“ o Masarykovi, Benešovi či Štefánikovi, které pokračovaly v různé podobě i po smrti Stalina a Gottwalda v roce 1953.²⁵⁹

2.3 Živá tradice a zmrtvění

Pro roli Zdeňka Nejedlého je důležitým přelomem rok 1953, který byl důležitým a pro něj osudovým hned z několika důvodů. V osobní rovině sice oslavil své pětasedmdesátiny, ale také mu zemřela manželka Marie. KSČ mu jako ústřední postavě sice blahopřála mnoha způsoby, z nichž vyniká zřízení výzkumné instituce pro studium jeho osoby a díla v duchu nejprísrnějšího kultu osobnosti, ale zároveň ho zbavila ministerského postu kvůli jeho odporu k chystané reformě školství. Zmíněnou institucí je Kabinet Zdeňka Nejedlého, který, jak si povšiml Jiří Křesťan, vznikl paradoxně v době, kdy zemřel Stalin a Gottwald a kdy je na obzoru odhalení Stalinova kultu osobnosti.²⁶⁰ Nejedlý, stížený ale v témže období také zdravotními problémy, se už ale stává pouhým stínem své dřívější činnosti. Jeho post ministra bez portfeje není funkcí s reálným vlivem. A vytrácí se i z vědeckého dění. Když byl v květnu roku 1956 zván, aby se na půdě ČSAV zúčastnil poměrně zásadního vědeckého sporu mezi akademiky Františkem Grausem a jeho kritickým oponentem Václavem Vojtíškem o pojetí dějin venkovského lidu v Čechách,²⁶¹ omluvil se a nevyužil tak možnost být arbitrem v polemice, jejíž jádro mu už bylo patrně vzdálené. Hlavní sekretář František Šorm mu alespoň později závěry jednání tlumočil, k čemuž ho

²⁵⁹ M. DEVÁTÁ – D. OLŠÁKOVÁ, *Ideologizace vědy a školství*, s. 51–53.

²⁶⁰ Jiří KŘEŠŤAN, *Kabinet Zdeňka Nejedlého*....

²⁶¹ Magdaléna POKORNÁ (ed.), *František Graus, Dějiny venkovského lidu v Čechách II. Záznam diskuse na prezídiu ČSAV*, in: František Graus – člověk a historik, Zdeněk Beneš – Bohumil Jiroušek – Antonín Kostlán (eds.), Praha 2004, s. 195.

prezidium pověřilo.²⁶² Jeho role již v té době byla na veřejnosti manifestační a často spjatá spíše s kulturním děním než historiografií.

Spor mezi Vojtíškem a Grausem je při tom pro směřování celé historiografie druhé poloviny 50. let a počátku následující dekády zásadní. František Graus zpracoval monumentální dílo, ale podle všeho byl při něm veden především svými vlastními politickými ambicemi, a ačkoli vykazuje mnoho důležitých chyb a účelových manipulací, stalo se nesmírně vlivným a klíčovým zejména proto, že naroubovalo české dějiny venkovského lidu a vlastně celého středověku na marxistický výklad dějin.²⁶³ Nijak nebylo bráno v potaz, že kritický a odmítavý posudek Václava Vojtíška, obrovského znalce a koryfeje zejména pomocných věd historických obsahoval zhruba 400 normostran. Jaroslav Čechura o Grausových Dějinách venkovského lidu přímo píše, že „*do roku 1970 byla jejich (Grausova díla Dějin venkovského lidu, pozn. VN) v podstatě neotřesitelná pozice dána Grausovým postavením vůdčího medievisty, a po jeho odchodu do Německa, resp. Švýcarska, svůj rámeček oficiálního výkladu vůbec neztratila. Jak je to vůbec možné? Inu, jednalo se o dílo metodologicky „správné,“ (...), a tak se vlastně jednalo o „oficiální“ výklad postižené tematiky až do roku 1989.*“²⁶⁴ Celá osobnost Františka Grause je samozřejmě daleko složitější, než by snad mohly naznačovat uvedené souvislosti, a v čase se také dost výrazně vyvíjela, ale pokud sledujeme otázku dopadu Zdeňka Nejedlého a jeho pojetí dějin na českou historiografii, je nasnadě, že zejména od poloviny padesátých let ji měli v rukou zcela jiné okruhy českých historiků. Jméno Františka Grause, uvážíme-li navíc i jeho podíl na tzv. maketě je jedním z nich. František Graus byl také v letech 1953 až 1970 šéfredaktorem ústředního dějepisného periodika *Československého časopisu historického*.²⁶⁵ Na závěr ještě dodejme, že Graus dával často prostor dílům Zdeňka Nejedlého i na svých

²⁶² Tamtéž.

²⁶³ Jaroslav ČECHURA, *František Graus jako vítěz (Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II)*, in: František Graus – člověk a historik, Zdeněk Beneš – Bohumil Jiroušek – Antonín Kostlán (eds.), Praha 2004, s. 69–82.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 72.

²⁶⁵ Antonín KOSTLÁN, *František Graus (1921–1989). Přehled základních životních dat*, in: František Graus – člověk a historik, Zdeněk Beneš – Bohumil Jiroušek – Antonín Kostlán (eds.), Praha 2004, s. 221 a 224.

seminářích. Mladý Robert Kvaček dostal například za úkol vypracovat seminární práci na téma Nejedlého Dějin předhusitského zpěvu z hlediska umělecko-historického. Podle svých slov²⁶⁶ měl ve druhé polovině padesátých let těžkosti s obstaráním uvedené Nejedlého rané práce, přičemž mu pomohla až zápůjčka od známého, který byl československým farářem. Ale František Graus jistě nebyl sám, kdo soustavně na Nejedlého v padesátých letech navazoval. Výrazné místo patřilo například ještě Josefu Mackovi²⁶⁷ a od sedmdesátých let Václavu Královi, o nichž ještě bude pojednáno. Přes to ale už nyní uveďme, že právě Macek, který s Grausem tvoří jistou souputnickou dvojici, patřil k nesmírně vlivným postavám českého dějepisectví padesátých a šedesátých let. Byl včele Historického ústavu ČSAV, vedl jako děkan fakultu společenských věd na Vysoké škole politických a hospodářských věd,²⁶⁸ napsal (jak poukázal například František Kavka²⁶⁹) první marxistické dílo o husitské revoluci²⁷⁰ a podílel se s Grausem též na „maketě“ tj. *Přehledu československých dějin*. O vztahu Františka Grause, Josefa Macka a Zdeňka Nejedlého v souvislosti s jejich vlivem v padesátých letech pojednal v poslední době zasvěceně Petr Čornej, který uvádí ještě vazbu zejména Macka na Ladislava Štolla, což pramenilo v jejich spolupůsobení na zmíněné vysoké škole, a též Mackovu větší oblibu u Nejedlého.²⁷¹

Zatímco rozepře, jako byl spor mezi Grausem a Vojtíškem, v němž ještě patrně hrály roli i generační rozdíly, sice Nejedlého mijely, ale v určitých jednotlivých případech svůj vliv ještě překvapivě uplatnil, a to veskrze pozitivním způsobem. Je na nich vidět, že historiografii přece jen sledoval, i když byla jeho pozornost nestálá, výběrová a hrály v ní roli většinou osobní vazby různé kvality. Už byl zmíněn případ Václava Chaloupeckého, který mohl souviset se společnými rodinnými kořeny sahajícími do obce Dětenice

²⁶⁶ Robert KVAČEK, osobní konzultace, Liberec, 20. 8. 2015.

²⁶⁷ Srov. např. Josef MACEK, *Zdeněk Nejedlý a husitství*, Československý časopis historický 1, 1953, s. 21–37.; Odkaz na Nejedlého inspirační zdroj je cítit už jen z názvu Mackovy vydané přednášky o husitství v národních tradicích. Srov. Josef MACEK, *Husitství – živý zdroj národních tradic*, Praha 1952.

²⁶⁸ František KAVKA, *Historie na Vysoké škole politických a hospodářských věd*, in: František Graus – člověk a historik, Zdeněk Beneš – Bohumil Jiroušek – Antonín Kostlán (eds.), Praha 2004, s. 37.

²⁶⁹ Tamtéž.

²⁷⁰ Josef MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí I*, Praha 1952.

²⁷¹ Petr ČORNEJ, *Historici, historiografie a dějepis. Studie, črty, eseje*, Praha 2016, s. 338.

v malebném Českém ráji. Hlavním aktérem aféry, která mohla výrazně ztížit postavení tehdy začínajícího historika, je jedna z nejvýraznějších osobností české historiografie posledních šedesáti let Robert Kvaček. V roce 1959 mu hrozil ideologický soud v Ústavu dějin KSČ kvůli jeho knize *Osudná mise*.²⁷² Kvaček byl v záležitosti též vyslýchán Státní bezpečností, přičemž roli „toho zlého“ obstarávala prý v jeho případě vyšetřovatelka, s níž se mladý historik přel o pojetí Edvarda Beneše.²⁷³ Kvačkův přítel František Červinka však Kvačkovu knihu ukázal Nejedlému, který se o ní následně vyjádřil pozitivně a Kvačkův postih byl odložen. Jiří Křest'an však připomíná též záštity nad Karlem Kosíkem a Robertem Kalivodou,²⁷⁴ přičemž za pozornost stojí, že klíčovou roli v těchto drobných ale pro aktéry závažných okamžicích hráli, jako jistí zprostředkovatelé, manželé Milada a František Červinkovi.²⁷⁵

Právě v době, kdy Nejedlý přestává hrát nějakou významnější roli v československém politickém dění, začíná být Nejedlého dílo i osobnost soustavně studovány. Jednou z prvních prací zabývajících se Nejedlého rodinou, je diplomová práce budoucího dlouholetého archiváře Státního ústředního archivu Karla Bolomského z roku 1954. Jejím tématem však byl otec Zdeňka Nejedlého Roman, přičemž postava slavného syna se v této práci prakticky neobjevuje.²⁷⁶ Práci tehdy vedl na Katedře hudební vědy FF UK tehdejší její vedoucí Mirko Očadlík.²⁷⁷ Výraznější absence Zdeňka Nejedlého doplňuje možná překvapivá skutečnost, že práce není nijak ideologicky zabarvena, a i po letech může být zdrojem zajímavých poznatků o hudebním životě konce 19. století, což už může napovědět jméno jejího vedoucího. Mirko Očadlík byl sice žákem Zdeňka Nejedlého a od roku 1954 stál v čele samotné Filozofické fakulty, ale s režimem

²⁷² Robert KVAČEK, *Osudná mise*, Praha 1958.; Ke Kvačkově epizodě s hrozbou ideologického soudu a výsledkem srov. Jiří KŘEŠŤAN, Zdeněk Nejedlý, s. 357. Křest'an odkazuje i na jiné zdroje, kde se Kvaček o epizodě zmiňuje.

²⁷³ Robert KVAČEK, osobní konzultace, Liberec, 20. 8. 2015.

²⁷⁴ Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý, politik a vědec v osamění*, Praha 2012, s. 357.

²⁷⁵ Milada Červinková byla Nejedlého osobní sekretářkou. O obou manželech bude ještě pojednáno dále v textu.

²⁷⁶ Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Archiv AV ČR (dále A AV ČR), fond Zdeněk Nejedlý, rukopisy: Karel BOLOMSKÝ, *Roman Nejedlý. Od roku 1844 do let osmdesátých*, Praha 1954. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.; inv. č. 211.

²⁷⁷ Karel BOLOMSKÝ, osobní konzultace, Praha, 22. 7. 2010.

nebyl svázán tak silným poutem, jak by se mohlo zdát. I když Očadlík v mládí s Nejedlým spolupracoval, postupně začal zastávat odlišné pozice. Podle muzikologa Jaroslava Smolky Očadlík „*trpěl estetickými deformacemi, které se staly po oficiální kritice Ždanova a sovětských orgánů z roku 1948 normou i pro hodnocení české hudby. Primitivně simplikovanou tvorbu té doby ignoroval a nesledoval ji, na novinkové koncerty Svazu skladatelů nechodil.*“²⁷⁸ A byl to právě Zdeněk Nejedlý, kdo prý později Očadlíkovi bránil v napsání souborného díla o Bedřichu Smetanovi, jemuž se známý popularizátor hudby celoživotně věnoval. Nejedlý se prý obával nového zpracování Bedřicha Smetany i proto, že by mohla být kriticky zhodnocena jeho vlastní smetanovská díla.²⁷⁹ Vztah Očadlíka a Nejedlého byl ale složitější a Očadlík není tak zcela nevinnou osobností 50. let. Kromě jiného se i on podílel na kultu Zdeňka Nejedlého například tím, že jeho jednohodinovou dvousemestrální přednášku *Osobnost a dílo Zdeňka Nejedlého* měli v první polovině 50. let povinně v rámci univerzitního základu všichni studenti Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.²⁸⁰

Ač byla Bolomského diplomová práce tvořena v pohnuté době počínajících padesátých let, její zaměření je, samozřejmě i díky tomu, že nebyla publikována, věcné a dobou nezasažené. Je též patrné, že osoba vedoucího práce směřovala svého svěřence do sféry hudební vědy. Během psaní své diplomové práce se Karel Bolomský také poprvé setkal s pozdějším významným biografem Zdeňka Nejedlého Františkem Červinkou, který mu vypracoval oponentský posudek.²⁸¹ Červinka totiž právě pracoval na své disertační práci o litomyšlských létech Zdeňka Nejedlého²⁸² a byl tudíž člověkem nad jiné povoláním. Oba muže pak osobnost otce i syna Nejedlých spojila ještě několikrát. Například v prosinci roku 1954 se i společně se Zdeňkem Nejedlým, a dokonce též s jeho mladším

²⁷⁸ Jaroslav SMOLKA, *Očadlík, Mirko* [online], Brno 2006-. [citováno dne: 18. 4 2018]. Dostupné z: http://www.ceskyhudebnislovnik.cz/slovník/index.php?option=com_mdictonary&task=record.record_detail&id=5464

²⁷⁹ Tamtéž.

²⁸⁰ Jan HAVRÁNEK, *František Graus a filozofická fakulta Univerzity Karlovy*, in: František Graus – člověk a historik, *Sborník z pracovního semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy konaného 10. prosince 2002*, Zdeněk Beneš – Bohumil Jiroušek – Antonín Kostlán (eds.), Praha 2004, s. 44.

²⁸¹ Karel BOLOMSKÝ, osobní konzultace, Praha, 29.7. 2010.

²⁸² Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý v životě a díle Františka Červinky*, in: *Semináře a studie k dějinám vědy*, Antonín Kostlán – Markéta Devátá (eds.), Praha 2009, s. 232.

bratrem-hercem Viktorem Nejedlým, setkali na litomyšlském koncertě k 110. výročí narození Romana Nejedlého. Karel Bolomský měl tehdy na slavnostním večeru úvodní slovo a plakát z této akce si dodnes uschoval.²⁸³ Do Litomyšle pak Bolomský s Červinkou zavítali ještě v roce 1962, aby zde přednášeli o stoletém výročí místního zpěváckého spolku Vlastimil, v němž kdysi působil Roman Nejedlý a který jeho syn důvěrně znal.²⁸⁴ Ve stejném roce začal také Karel Bolomský pracovat v Kabinetu Zdeňka Nejedlého, kde vydržel šest let.²⁸⁵ I díky tomuto propojení, protože Červinka na půdu pracoviště z osobních důvodů nedocházel,²⁸⁶ mohl pak Bolomský pro svého kolegu pořídit přehled životních dat Zdeňka Nejedlého pro známou a až do vydání přelomové práce Jiřího Křesťana jedinou větší biografii o Zdeňku Nejedlém.²⁸⁷

Objektivní práce Karla Bolomského, navíc věnovaná otci Zdeňka Nejedlého, byla v padesátých letech známa jen úzkému kruhu zasvěcenců. Publikovaná Červinkova biografie Romana Nejedlého,²⁸⁸ která je v podstatě pramenným výtahem zmíněné disertace, je již svou dobou zasažena podstatně více, i když i ona v sobě už nese některé drobné kritické skutečnosti.²⁸⁹ Ve vědeckém životě však byla kritika jen vzácná nebo v podstatě nemožná. Často se ale připomínky ozývaly z pozic dogmatického marxismu spjatého těsně s politickým děním. Tato kritika byla závažného charakteru. Jiří Křesťan jednu takovou popsal i v případě Zdeňka Nejedlého, jenž se střetl s obávanou skupinou nejdogmatičtějších stalinistů kolem Gustava Bareše.

I Nejedlého památku, o níž pečoval od roku 1953 Kabinet Zdeňka Nejedlého, však zasáhl trn chruščovovské kritiky po přelomovém XX. sjezdu

²⁸³ Plakát k této akci mi laskavě zapůjčil k opsání Karel Bolomský při osobní konzultaci 29. července 2010.

²⁸⁴ Karel BOLOMSKÝ, osobní konzultace, Praha, 29.7. 2010.

²⁸⁵ Jiří KŘEŠŤAN, Kabinet Zdeňka Nejedlého (1953–1990), s. 4 (?).

²⁸⁶ Jiří Křesťan cituje tvrzení Karla Bolomského, podle něhož Červinka nedocházel do Kabinetu z osobních animozit vůči řediteli pracoviště Václavu Pekárkovi. Srov. J. KŘEŠŤAN, Kabinet Zdeňka Nejedlého, s. 5.(?)

²⁸⁷ František ČERVINKA, *Zdeněk Nejedlý, Studie s dokumentárními přílohami*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1969, s. 369–384.

²⁸⁸ František ČERVINKA, *Roman Nejedlý a Litomyšl. Z tradic pedagogické a osvětové práce našich učitelů*, Pardubice 1958.

²⁸⁹ J. KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý v životě a díle Františka Červinky*, s. 236.

KSSS v Moskvě. Odhalení Stalinova kultu osobnosti bylo inspirací pro dopis ze státního nakladatelství politické literatury, který přišel řediteli Kabinetu Zdeňka Nejedlého Václavu Pekárkovi. Hned první věty dopisu se dovolávají tajného Chruščovova projevu jakožto základní normy pro kritiku vydání Nejedlého Epištol i z jiných publikací: „*Vzhledem ke směrnicím, které nám pro naši práci dává XX. Sjezd KSSS, předkládáme Kabinetu připomínky k Epištolám VI. Soudruha Zdeňka Nejedlého, v nichž některé formulace, často se vyskytující, by mohly být vykládány jako výraz kultu osobnosti.*“ V dílku Lenin a dnešek vadila věta: „...*vzpomínáme na velkého Stalina, který Leninovo dědictví tak skvěle dále vedl a dosud vede... S chutí vpřed po této cestě, i tu za Leninem za Stalinem.*“ Dopis uvádí celkem 11 míst, které je třeba opravit. Uveďme ještě alespoň následující: „*Tak promluvil Stalin. I tu učitel a vůdce všech... a proto i tu za Stalinem*“ nebo „...*o Stalinově úsměvu, který musí strhnout kde koho.*“²⁹⁰

Období kritických ohlasů na Nejedlého působení nejen v rámci historiografie nazrává až na počátku šedesátých let a kritika je to dlouho neadresná a je cítit spíš mezi řádky. Platformou pro alespoň známky kritiky se stal například nově založený časopis Dějiny a současnost, jejichž první číslo spatřilo světlo světa v roce 1959. Revue se stala předmětem alespoň krátkého, nicméně zasvěceného zhodnocení v článku Zdeňka Šolleho, který generaci, která magazin tvořila, popsal jako intelektuální elitu své doby, jejímž inspirátorem a zakladatelem byl Josef Macek.²⁹¹ Sám Šolle byl členem redakční rady, kterou dokonce prvních sedm ročníků vedl jako její předseda.²⁹²

První ročník je však stále ještě ideologicky velmi spjat s předchozím obdobím. Už jen pohled do tematického rozdělení celého ročníku podle zaměření do částí jako „*Německý revanšismus a militarismus*“ nebo „*Dějiny vatikánu (sic) a náboženského tmářství,*“²⁹³ svědčí pro dogmaticnost poměrně výrazně.

²⁹⁰ Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Archiv AV ČR (dále A AV ČR), fond Zdeněk Nejedlý, Kabinet Zdeňka Nejedlého, korespondence přijatá.

²⁹¹ Zdeněk Šolle, *Generace revue Dějiny a současnost*, in: Semináře a studie k dějinám vědy, Antonín Kostlán – Markéta Devátá (eds.), Praha 2009, s. 261–263.

²⁹² Tamtéž, s. 262.

²⁹³ V nástinu „Co přinesla revue „Dějiny a současnost“ v roce 1959“ ĎaS I, nestránkováno.

V následujícím ročníku byla již druhá rubrika nahrazena neutrálním „*Dějiny kultury a umění*,“ revanšismus Německa je však integrálním tématem prvních čtyř ročníků stejně jako například zcela běžně používaný termín „doba temna“ charakterizující baroko. Od ročníku pátého, který je svým kritičtějším obsahem již dosti odlišný, se pojetí mění směrem k určité snaze o objektivizaci. Cesta to ale byla pozvolná. Už ve druhém ročníku se objevily některé zajímavé referáty. Například Josef Macek referoval v textu ještě plném dobových socialistických klišé o XI. Kongresu historiků ve Vídni, který poněkud groteskně nazval Na okraj historické olympiády.²⁹⁴ Text ale může být alespoň dokladem styků tehdejších představitelů historické obce s okolními zeměmi. Frekvence těchto kontaktů se v šedesátých letech měla postupně zvyšovat a byla oboustranná. Na přelomu padesátých a šedesátých let zavítala tak řada významných historiků do Prahy.²⁹⁵

Plně v intencích doby je ještě článek Zdeňka Pešata o dvojím vnímání Aloise Jiráska,²⁹⁶ v němž tento literární historik v podstatě opakoval své teze ze starší dobově podmíněné práce *Boj o Aloise Jiráska v zrcadle kritiky*.²⁹⁷ Pešat si v článku všimnul, že za „buržoazní republiky“ měla prý odpor k Jiráskovi vedle klerikálů i marxistická kritika, což bylo způsobeno dobou i Jiráskovým politickým angažmá v národnědemokratické straně. Jedině prý Zdeněk Nejedlý „díky svému hlubokému sepětí s národními tradicemi a důkladné znalosti Jiráskovy tvorby, dovedl rozlišit pozdní politický postoj autora od objektivního smyslu jeho díla, vzniklého za jiných podmínek. A tak Nejedlý nepřestal ani tehdy hájit Jiráskovo dílo, když ukazoval, že v lidu 'lidový' spisovatel Jirásek slavně zvítězil nad národně demokratickým Jiráskem“.²⁹⁸ Tato kostrbatá konstrukce podle Pešata dokazuje, jak prý Jiráskovo dílo nestojí v protikladu k socialistické revoluci, a proto slaví úspěch i celá Jiráskovská akce. V textu se objevuje jeden z důležitých Nejedlého obrazů přisouzených mu dogmatickou vědou padesátých

²⁹⁴ Josef MACEK, *Na okraj historické olympiády*, Dějiny a současnost 12, 1960, s. 27–29.

²⁹⁵ Srov. Josef PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*, Praha 2015, s. 237–238.

²⁹⁶ Zdeněk PEŠAT, *Dvojí vnímání Aloise Jiráska*, Dějiny a současnost 9, 1960, s. 22–23.

²⁹⁷ TÝŽ, *Boj o Aloise Jiráska v zrcadle kritiky*, Praha 1954.

²⁹⁸ Z. PEŠAT, *Dvojí vnímání*, s. 23.

let, totiž Nejedlý jako jakýsi prorok, který svým dílem předjímal budoucí revoluční vývoj. Pešatův článek tak ještě nijak nevybočuje z dogmatismu padesátých let.

Ve stejném duchu se nesou některé Nejedlého nekrology i zamyšlení Josefa Macka vyšlé v Dějinách a současnosti o dva roky později než článek Pešatův. Mackův text psaný již pod dojmem Nejedlého úmrtí v březnu roku 1962 už dokonce zmiňuje dosud spíše tabuizované historiky Jaroslava Golla a Josefa Pekaře a Nejedlého dává do dosud ne úplně obvyklých souvislostí.²⁹⁹ Motiv jedinečného proroka, jehož hlavními myšlenkovými a inspiračními zdroji jsou národní obrození a Sovětský svaz se objevuje velmi často a v různých souvislostech. Nejedlý patřil podle Macka k „*vyvolencům*“, kteří na rozdíl od Pekaře a Golla, které Macek přece jen řadí k „*předním zjevům našeho buržoazního dějepisectví a proslulým znalcům historie našich národů*“, pochopil, kam historický vývoj směřuje. Zatímco pro Golla bylo Československo nepříjemnou skutečností, s níž žil v podstatě v rozporu, Nejedlý nahlédl, že nastává nové období, kdy bude věda a praxe totéž, což je přece „*důsledná aplikace marxisticko-leninské teorie o společenské úloze vědy*.“ Hlavní prý pro Nejedlého bylo, že byl ustavičně spojen s „*bojem lidu za pravdu a spravedlnost*.“

Macek chtěl rozbít představu o Nejedlém jako o vědci, který se na veřejném životě podílel až po bolševické revoluci, která je tu brána jako hlavní předěl. Těžko říci, zda Macek věděl, že motiv chladného vědce je prapůvodně Nejedlého vlastní autostylizace, vyjádřená například v jeho autobiografii *Moje práce*, kterou kdysi Nejedlý věnoval své nastávající ženě jako svérázný dar k jmeninám.³⁰⁰ Nejedlým částečně nově vytvořená autostylizace, která byla hojně množena jeho biografy včetně Františka Červinky a ozývá se i v Mackově nekrologu, je představa Nejedlého, který do Prahy kdysi přijel jako již hotový vědec a kterému stačila četba Palackého a obrozená tvorba (především hudba a osobnost Bedřicha Smetany), aby se stal tím, kým byl. Jde tu především o

²⁹⁹ Josef MACEK, *Dějiny a současnost v díle Zdeňka Nejedlého*, Dějiny a současnost 5, 1962, s. 1–2.

³⁰⁰ Zdeněk NEJEDLÝ, *Moje práce*, Praha 1973.

umenšení role Jaroslava Golla na Nejedlého, přičemž sblížení obou mužů, které už Červinka ve své monografii z roku 1969 ignorovat nemohl, je spíše dáváno do souvislosti se stejným estetickým vkusem a vazbami na Smetanu. Už Petr Čornej upozornil na tuto nesmyslnost zejména s ohledem na metodu práce Gollova semináře.

Macek ve své interpretaci Nejedlého svérázně, a samozřejmě s odkazem na nejedlovské příkazy historické vědě, propojuje husitství, obrození a říjnovou revoluci, v jejíž smysl prý Nejedlý prozíravě věřil už v letech 1918-20. A jde tu zatím o víru, protože *„ještě neměl a nemohl mít bezpečných vědomostí a znalostí objektivních podmínek.“*³⁰¹ Macek přirovnává Nejedlého ke Gorkému či Rollandovi a tvrdí, že byl od počátku po boku Komunistické strany, byť teprve později, na základě společenského vývoje, prý plně pochopil i dílo klasiků marxismu-leninismu. Od téhle chvíle prý je jeho dílo živým inspiračním zdrojem, které vidí jako východisko k vlastní práci. Nejedlý podle Macka poznal Rusko spíše skrze Kořeny ruské literatury a prý též ani tehdy nepromyslel *„důkladně díla Marxova a Engelsova, nesplynul s dělnickým hnutím naším a tím méně s tehdejší sociální demokracií.“* Přes to se k hlavním komunistickým ideologům přiklonil a podle Macka je tak v Nejedlého vývoji *„jakoby ve zkratce zachycen jeden z historických kořenů socialismu v našich národních podmínkách.“* Nejedlý je tak viděn jako průkopník specificky české cesty k marxismu: *„Dnes si ještě ani nedovedeme představit, co pro vývoj naší marxistické historiografie takovýto příklad tvořivého marxismu znamenal,“* dodává přímo Macek. Odkazem Nejedlého je pak *„teoretické zobecnění a svědomitá analýza, pokud možno úplného, souboru nezbytných faktů.“* Jakoby byl v této Mackově závěrečné větě přece jen cítit závan staré pozitivistické metody.

Ve třetím ročníku, tedy ještě o rok dříve, než vyšel uvedený Mackův článek k Nejedlého úmrtí, začaly Dějiny a současnost dosahovat vrcholnou úroveň. Vývoj časopisu tak viděl třeba člen tehdejší redakce a historik Zdeněk

³⁰¹ J. MACEK, *Dějiny a současnost*, s. 2.

Šolle, který tento kvalitativní vzestup spojoval s osobou nového šéfredaktora Zdeňka Šikla.³⁰² Mezi sledovanými tematickými okruhy se nově objevila rubrika Dějiny lidského myšlení, kultury a umění. Už jen pro svou informativní hodnotu, vzhledem k představeným nemarxistickým vědeckým přístupům, byl pro tehdejší čtenářstvo jistě přínosný článek Bedřicha Loewensteina *Konec historismu?*³⁰³ Pozdější velký specialista na německé dějiny, který na počátku šedesátých let začínal v Historickém ústavu ČSAV v článku v podstatě přesně v počínajících intencích doby razí také jakousi třetí cestu, i když tentokrát nikoli v ekonomických teoriích, ale v pohledu na historickou metodu.

Loewenstein rekapituloval, které náhledy na historii věřily v pokrok, přičemž vědeckou podobu dostala podle něj tato víra v marxismus. Též ale shrnul protimarxistické „*reprezentativní proudy novodobé buržoazní filozofie*,“ které ideu pokroku odmítají nebo silně relativizují. Loewensteinovo připouštění i nemarxistických teorií představuje na počátku šedesátých let jeden z nejzajímavějších článků na téma filozofie dějin na stránkách Dějin a současnosti. Jakoby se v polemice se starým pozitivistickým názorem, podle něhož by do poznání minulosti neměly být vnášeny naše soudy, ozývaly názory historiků typu Jana Slavíka. Loewenstein snad ve shodě s tehdy ještě žijícím znalcem zejména ruského prostředí a teorií historické vědy konstatuje: „*Takovouto konfrontaci minulosti s přítomností, údajně nehistorické racionální hodnocení událostí z hlediska našich zkušeností, představ a problémů, nelze vymýtit z celku historické metody, která by omezením na danou situaci, pouhým „vcitováním“ do ní, ztratila dynamickou souvislost a dramatický aspekt boje za pravdu a pokrok.*“³⁰⁴ Loewensteinovy věty tak s sebou nesou i odkaz na věčný dialog mezi historickou vědou a historickou filozofií a teorií i spor o smysl českých dějin.

Jeden z předních členů „Generace dějin a současnosti“ ale pokračuje i s jistým pochopením pro tábor opačný, než jaký představovala marxistická věda.

³⁰² Zdeněk Šolle, *Generace revue Dějiny a současnost*, in: Semináře a studie k dějinám vědy, Antonín Kostlán – Markéta Devátá (eds.), Praha 2009, s. 261.

³⁰³ Bedřich LOEWENSTEIN, *Konec historismu?*, Dějiny a současnost 12, 1961, s. 38-39.

³⁰⁴ Tamtéž.

Doslova píše: „*Ale i omezením na pouhé anonymní zákonitosti společensko-historického procesu, resp. na sociologii, by dějepiscectví pozbylo svého specifického zájmu o lidsky konkrétní, jedinečné a neopakovatelné.*“ Dějiny byly tehdy dle čerstvého kandidáta věd³⁰⁵ složité a komplexní a podle zásadních pravidel dialektiky byl v další navazující úvaze citován zase Bedřich Engels: „*Suverenita dějin se manifestuje řadou nanejvýše nesuverénních událostí.*“ Tímto příklonem zpět ale tehdy začínající vědec nekončil. Dějiny mu byly především dějinami faktů, jimiž chtěl postihovat obecné i v jejich individuální mnohosti. Loewenstein se tak zase vrací na svou třetí cestu. Sice mluví o integraci minulosti očima našich hodnot, potřeb, problémů a zkušeností, ale nutný je i „*situační rozbor dobových podmínek a možností, vcitování se do měřítek a představ konkrétních lidí i přítomností.*“ V této fázi šel Loewenstein myšlenkově proti proudu času. Nejprve se zaštilil Marxovým velkým inspirátorem Hegelem a uvedl, že pokrok není ani automatickým vzestupem, ani nutně všestranným kvalitativním růstem. A končí odkazem na básnická slova preromantika Johanna Gottfrieda Herdera o trpaslíkovi stojícím na zádech obra, přičemž „obrem“ jsou dějiny a naše postavení na nich je jen nepatrné. Na dějinných faktech ale musíme pevně stát, jak uzavírá Bedřich Loewenstein, aby bylo naše poznání dějin dobré, a tedy abychom mohli onoho obra převyšovat. Loewensteinova úvaha tak vlastně vyznívá jako obrana historického zkoumání založeného na poctivém historickém poznání stojícího pevně v pramenné základně.

Loewensteinův článek byl svým charakterem stále ještě spíše výjimkou a jméno Zdeňka Nejedlého se objevuje především jako autorita, z níž se vychází. František Šmahel tak ve svém článku o Jeronýmu Pražském v závěru cituje Nejedlého charakteristiku, podle níž byl Husův přítel a následovník na kostnické hranici bouřlivákem, „*který skládal lidu písně a učil jej zpívat je.*“³⁰⁶ V celém

³⁰⁵ Disertaci obhájil Bedřich Loewenstein v listopadu 1961, jeho článek vyšel v prosincovém čísle „*DaSu.*“ Školitelem byl další z klíčových mužů české historiografie šedesátých let František Graus. Srov. Tomáš HERMANN, *Historik ve viru dějin a dlouhé století ve víře v pokrok*, Dějiny – teorie – kritika 2, 2009, s. 278–279.

³⁰⁶ František ŠMAHEL, *Jeroným Pražský*, Dějiny a současnost 5, 1961, s. 32–35.

ročníku ale celkově spíše najdeme spousty příkladů klasického ideologického dogmatismu, jakým jsou například ostře protináboženské teze Karla Stejskala o vztahu umění a náboženství.³⁰⁷

³⁰⁷ Karel STEJSKAL, *Umění a náboženství*, Dějiny a současnost 1, 1961, s. 22–23.

2.4 Druhý život ve „zlatých šedesátých“

Jistým přelomem, od něhož se objevuje kritika Zdeňka Nejedlého, jsou roky 1962 a 1963. Události těchto let působí společně a s nestejnou intenzitou, ale jejich výsledkem je snaha přehodnotit Nejedlého přínos české kultuře. Mezníkem je jistě také Nejedlého úmrtí 9. března 1962, avšak neméně důležitým zlomem je také konference Václavkova Olomouc v roce 1963. Sympozium neslo tehdy název *K otázkám pokrokové tradice a revoluce v uměnovědě* a podle jednoho z editorů později vyšlého sborníku³⁰⁸ z této akce Jaromíra Dvořáka tehdy začalo „překonávání apriorismů v nejedlovském bádání.“³⁰⁹ Obecnou platnost ale jistě mělo i omezení cenzury, které přijalo lednové plénum ÚV KSČ.³¹⁰ Na celou společnost pak dopadaly neuspokojivé výsledky v hospodářské oblasti, na němž měly dopad Karibská i druhá berlínská krize stejně jako neúroda v důsledku přírodních vlivů. Na ně reagovaly snahy ekonomů i různých kulturně-společenských činitelů směřující přece jenom k určitému uvolnění.

Z hlediska historiografie však výše zmíněná olomoucká konference ještě proměnu nejedlovského paradigmatu nepřinesla. O klíčovém díle *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa* nikdo přímo a kriticky nereferoval (historikové se s ní v tomto smyslu vyrovnají až v roce 1968) a o *Dějínách národa českého* mluvil ředitel Kabinetu Zdeňka Nejedlého Václav Pekárek, přičemž se zaměřil na původ a vývoj celého díla.³¹¹ Dost velkou péči při tom Pekárek věnoval tomu, aby ukázal, že dílo začalo vznikat už před válkou v letech 1938–1939 a, jak tak dokládají přiložené faksimilie, též v Moskvě během následujících let. Pekárek také ukazuje souvislost textu původních *Dějín* napsaných před válkou s Nejedlého spisem *Staré pověsti české jako historický pramen*, odkud mimo jiné pochází třeba později vysmívaná pasáž o dívčí válce,

³⁰⁸ Jaromír DVOŘÁK – Josef Š. KVAPIL (eds.), *Václavkova Olomouc 1963. K otázkám pokrokové tradice a revoluce v uměnovědě*, Ostrava 1965.

³⁰⁹ Jaromír DVOŘÁK, *Zdeněk Nejedlý (1878–1938) a nová česká literatura*, Olomouc 1969.

³¹⁰ Jiří PERNES, *Dějiny Československa očima Dikobrazu 1945–1990*, Praha 2003, s. 123.

³¹¹ Václav PEKÁREK, *Ke genezi Nejedlého Dějin národa českého*, in: *Václavkova Olomouc 1963. K otázkám pokrokové tradice a revoluce v uměnovědě*, Jaromír Dvořák – Josef Š. Kvapil (eds.), Ostrava 1965, s. 125–135.

kteřou Nejedlý líčil jako příběh z doby konce matriarchátu a nástupu patriarchátu, čímž jej přesunul z neolitu do raného středověku.³¹² Moskevská varianta *Dějín* vychází podle Pekárka z tamějšího materiálu a Nejedlý se prý při práci „*propracovával k hlubšímu chápání a důslednějšímu aplikování marxistické metody*.“³¹³ Text vyšlý v roce 1949 tak Pekárek prezentuje jako třetí zpracování a patrně tím skrytě polemizuje s hlasy, které vznik Nejedlého knihy prezentují jako nadiktované asociativní dílo stárnoucího profesora. Pasáž Pekárkova vystoupení věnovaná citacím Marxe a Engelse o souvislosti přírodních a lidských dějin pak může být odpovědí na názory poukazující na skutečnost, že Nejedlý dovedl své dílo pouze do raného středověku. Pekárek tuto část dokonce vyzdvihuje jako souběžný druhý Nejedlého přínos díla, který je v tom, že jde vlastně o první dějiny české archeologie.³¹⁴ Pekárek uzavírá, že nechtěl hodnotit ani metodu, ani výsledky Nejedlého bádání. Jeho věta „to by byl velký úkol a zejména pro mladé historiky poučný“ svědčí, s ohledem na nyní již známé pokusy o kritiku díla například od Jana Slavíka, o zcela nedostatečné kritičnosti k Nejedlému i v první polovině šedesátých let. Pekárek pak v témže duchu pokračuje, že dílo vyrůstá „*z potřeb doby*“ a je výsledkem „*obrovské píle a pracovitosti*.“ A dokonce až devótně dodává, jaké dílo bylo tehdy sepsáno, i když bylo Nejedlému v dob odchodu do emigrace 61 let a v době edice prvního svazku 71.³¹⁵ V závěru je výpad proti současným historikům jasný. Pekárek podle svého mínění dokázal, že Nejedlý v přípravných pracích odkazy má a výsledky jsou dílem Nejedlého speciální metody práce. A historici, „*kteří ve svých 'dokladech' a 'odkazech' upadli v poslední době často až do pozitivismu,*“ se mají „*mnohému učit*.“³¹⁶

Alespoň odkazy na dlouhou dobu zatracované a zamlčované postavy Jaroslava Golla a Josefa Pekaře se objevují v jinak nekritické a schematické stati

³¹² J. RAK – D. OLŠÁKOVÁ, „*Náš*“ Zdeněk Nejedlý, s. 4.

³¹³ V. PEKÁREK, *Ke genezi Nejedlého Dějin národa českého*, s. 133.

³¹⁴ Tamtéž.

³¹⁵ Tamtéž, s. 134.

³¹⁶ Tamtéž, s. 135.

Miloslava Trapla *Pojetí národa v díle Zdeňka Nejedlého*.³¹⁷ Ani jeden ze zmíněné dvojice zde ale není nějak blíže ve vztahu k Nejedlému rozebírán a jeho dílo je Traplem v podstatě parafrázováno v duchu padesátých let. Dvořákovo tvrzení o přelomu v nejedlovském bádání na olomouckém sympoziu se spíše vázalo k oboru, který Dvořák reprezentoval, tedy k literární vědě. Nejkritičtěji na konferenci zaznívala slova z řad muzikologů i proto, že se ještě k Nejedlému nepřístupovalo komplexně a na základě podrobného studia pramenů. Jeho vykladači – historikové tehdy vesměs vycházeli ze známých knih a tezí, jejich čas měl teprve přijít. Nutno také dodat, že největší tehdejší znalci Nejedlého osobnosti – Karel Bolomský a František Červinka – na Václavkově Olomouci chyběli. Červinka se tehdy k Nejedlému vyjadřoval skrytě i přímo hlavně na stránkách periodik, a to především v Dějinách a současnosti. A nebyl zdaleka jediný.

Ve čtvrtém ročníku právě zmíněné historické revue (tj. v roce 1962) se už poprvé objevuje rubrika Rozhovory, diskuse, polemiky. Celý ročník je nakonec pokryt polemikou na téma vztahu historie a historického románu, který natolik zaujal hlavního životopisce Nejedlého Františka Červinku, že v ní vystoupil hned dvakrát. I s ohledem na určitou míru dopadu díla Zdeňka Nejedlého na počínající šedesátá léta je zajímavé poukázat na některé teze této diskuse. Jako první v ní vystoupil právě Červinka.³¹⁸

Velký přítel herce Miloše Kopeckého³¹⁹ a pozdější docent Filozofické fakulty Univerzity Karlovy měl ke kultuře a speciálně k literatuře velmi blízký vztah. Jako literát začínal,³²⁰ a i svým studentům kladl na srdce, že „*literaturou lze pronikat do dobové skutečnosti*“, ale že spisovatel tuto skutečnost „*nemusí pochopit, tedy i vysvětlit a posoudit*“, což by mělo být vždy úkolem historika.³²¹

³¹⁷ Miloslav TRAPL, *Pojetí národa v díle Zdeňka Nejedlého*, in: Václavkova Olomouc 1963. K otázkám pokrokové tradice a revoluce v uměnovědě, Jaromír Dvořák – Josef Š. Kvapil (eds.), Ostrava 1965, s. 200–213.

³¹⁸ František ČERVINKA, *Historik a krásná literatura*, Dějiny a současnost 1, 1962, s. 16–17.

³¹⁹ Jan GALANDAUER, *Diplomový seminář Františka Červinky 1958–1960*, in: in: Semináře a studie k dějinám vědy, Antonín Kostlán – Markéta Devátá (eds.), Praha 2009, s. 268.

³²⁰ Robert KVAČEK, *Historik bez archivu*, in: Semináře a studie k dějinám vědy, Antonín Kostlán – Markéta Devátá (eds.), Praha 2009, s. 277.

³²¹ Tamtéž, s. 279.

Tuto, Robertem Kvačkem trefně charakterizovanou pozici v rámci vztahu historického románu a historie, v podstatě Červinka hájil i v diskusi na stránkách Dějin a současnosti. Červinka už patrně mnohé věděl o tom, jak velké téma bylo vždy pro Nejedlého vztah umělce a jeho doby a sám jistě s pomyšlením na tyto teze píše, že úloha umění musí být ztotožňována s osvětou a výchovou.³²² Zároveň ale odmítá, aby umělec, tedy i romanopisec, ilustroval a typizoval výkladem, „*kde ztrácí smysl pro výlučnost, náhodu a individuální tragiku,*“ což bylo podle něj chybou kultu osobnosti. Při tomto svém odvážném výkladu jde Červinkovi především o hodnotu uměleckého díla, kterému přisuzuje velké možnosti. Sám považuje Havlíckovy Tyrolské elegie „*za mnohem plastičtější a výstižnější než romány a filmy o roce 1848, které byly napsány se snahou o poučení a o zdánlivě živou ilustraci obecných tezí a charakteristik.*“³²³ Zde by bylo jistě zajímavé vysledovat, jaký byl tedy Červinkův názor na Jiráskovu *Filozofskou historii*, ale v kontextu jeho článku se mu však spíše hodilo upozornit na Havlíckovu ostře satirickou básnickou skladbu, než na Jiráskův i v šedesátých letech populární román. Nejedlý je cítit v Červinkově větě o tvůrci historického románu, „*který se u nás stal učitelem národních dějin.*“ Umělec prý má historika „*obdařit plodnou fantazií,*“ přičemž ale nemá jít „*jen o epiku či ilustraci již vydobytych poznatků historiografie.*“³²⁴ Je tu řečena jedna z nejnosnějších myšlenek Červinkova eseje, jejíž aplikace na romány, v nichž jako postava vystupuje Zdeněk Nejedlý přináší zajímavé výsledky.³²⁵

S jistými výhradami, a určitou skepsí vzhledem k literatuře, tehdy na Červinkův úvodní text reagoval František Šmahel píšíci pod pseudonymem Kain.³²⁶ Historickou beletrii sice považoval za cenný pramen, jelikož i díla špatná jsou svědectvím svého druhu. Tehdejší ještě ani ne třicetiletý ředitel Městského muzea v Litvínově považoval historický román spíše za doklad doby, v níž žije spisovatel, než ta, do které situuje svou postavu. Jako díla pro historika

³²² F. ČERVINKA, *Historik a krásná literatura*, s. 17.

³²³ Tamtéž.

³²⁴ Tamtéž.

³²⁵ Srov. kapitulu III. této práce.

³²⁶ František ŠMAHEL, *Několik zasvěcených glos o historickém románu*, Dějiny a současnost 4, 1962, s. 30–31.

„prakticky zanedbatelná“ považoval tehdy mladicky radikální Šmahel i Jiráskovo Bratrstvo či Wintera Mistra Kampana, i když jeho tvůrci pracovali i s dosud neznámými prameny.³²⁷ I přes své upřednostnění soudobých témat tehdy Šmahel nesouhlasil s Červinkovým přesvědčením o závislosti obliby historického románu na aktuálnosti a srozumitelnosti historické literatury s tím, že v době rozkvětu historizující beletrie se nejvíce četl již zastaralý Palacký.³²⁸ Také považoval poučení z historických románů většinou za „bláhové,“ protože současná doba je příliš složitá a vzhledem k Červinkovým reminiscencím na Nejedlého je jistě zajímavé, že Šmahel osvětovou a poučnou funkci za podružnou. Tu má podle něho mít naučná a popularizující literatura. Základní hodnotou románu byla pro Šmahela, ostatně jako pro Červinku, umělecká kvalita díla. Zdůraznil ovšem také, patrně s ohledem na oblibu Haškova Švejka, jeho satirické a karikaturistické možnosti. Romanopisce však tehdy vyzýval, když už se zabývají historickým bádáním, k publikaci odborné, aby ukázali, že lze o historii psát i poutavě. V závěru však i přes své výhrady k historickému románu Šmahel upozornil na pro něj historicky podnětná díla, která pro něj prý byla podnětem k historickému studiu. Uvedl v této souvislosti dva klasické komunistické romány, které byly tehdy právě na pultech v knihkupectvích: Branaldovy reportáže o Janu Harusovi nazvané *Voják revoluce*³²⁹ a podobně laděné *Tři pře Jana Ziky* od Gustava Bareše.³³⁰ Uvedení zrovna těchto dvou děl je vzhledem k dosavadnímu kritickému textu poněkud podivné, zvláště když se Šmahel přiznává, že „neví, jestli ho víc vzrušily jako historika nebo jako čtenáře.“³³¹ Obě knihy Šmahel uvedl patrně v návaznosti na knihu později emigračního literárního historika a teoretika Mojžíry Grygara *Umění reportáže*,³³² kde jsou oba zmíněné tituly rozebírány jako ukázková díla literární publicistiky a literatury faktu.³³³ Barešovo dílo bylo dokonce normalizační

³²⁷ Tamtéž, s. 30.

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ Adolf BRANALD, *Voják revoluce. Vyprávění o Janu Harusovi*, Praha 1962.

³³⁰ Gustav BAREŠ, *Tři pře Jana Ziky*, Praha 1961.

³³¹ František ŠMAHEL, *Několik zasvěcených glos*, s. 31.

³³² Mojžíra GRYGAR, *Umění reportáže*, Praha 1961.

³³³ Blanka SVADBOVÁ – Ondřej SLÁDEK, *Mojžíra Grygar* [online], 2009 [citováno dne: 23. 4. 2018]. Dostupné z: www.slovníkceskeliteratury.cz.

kinematografií zfilmováno jako klasická propaganda komunistického mučedníka z druhé světové války pod názvem *Klíč*.³³⁴ Jako příklad užití známých ale opomíjených faktů uvedl Šmahel na závěr román spisovatele a historika v jedné osobě Miroslava Hanuše *Osud národa* o J. A. Komenském a to i přes to, že se vyznává z lásky ke krásné literatuře a nikoli k historickému románu.

Na polemiku tehdy navázal Šmahelem zmíněný Adolf Branald, který se snažil obhájit spisovatelovu pozici.³³⁵ Kromě jiného též upozorňuje, že spisovatel může historii na základě pečlivého studia správně domyslet. Jako příklad uvádí svůj román *Král železnic*, kde prý popsal palác podnikatele Strousberga téměř autenticky, jak dosvědčil později náhodně objevený plán Wilhelmstrasse.

Do polemiky následně zasáhla i populární spisovatelka Jarmila Loukotková, která její téma odmítla jako zbytečné, protože každý sleduje něco jiného, přičemž historii považuje v případě historika za „materiál k analyzování“, zatímco pro umělce jde o „surovinu jako je jí pro jakéhokoli umělce.“³³⁶ Toto rozlišení se ovšem velmi dotklo Františka Červinky, který tehdy již úspěšné spisovatele vyčinił, že nepojímá historickou práci také jako umění, přičemž se dovolával Palackého, Nejedlého, Jevgenije Tarleho i Josefa Šusty.³³⁷ Loukotková prý vidí historika jen jako pozitivistu ve stadiu heuristiky a jako karikaturu, i on ale dělá poctivou práci. Svým rozhořčením Červinka jistě hájil i své vlastní postavení historického esejisty.

V pátém ročníku *Dějiny a současnosti* již kritických slov na Zdeňka Nejedlého přibýlo. Václav Král označil později právě rok 1963 za období prvních útoků na historickou koncepci „spjatou se jménem Zdeňka Nejedlého.“³³⁸ V kapitole, nazvané přesně podle Macurova výkladu o idiomu boje v komunistických textech³³⁹ *O marxistickou koncepci národních dějin*, jsou

³³⁴ *Klíč* [film], Režie Vladimír ČECH. Československo, 1971.

³³⁵ Adolf BRANALD, *Historik a spisovatel*, *Dějiny a současnost* 8, 1962, s. 20–21.

³³⁶ Jarmila LOUKOTKOVÁ, *Svár historické vědy s historickým románem? Polemika? To snad ne*, *Dějiny a současnost* 9, 1962, s. 28–29.

³³⁷ František ČERVINKA, *Polemika o poměr spisovatele k historii a k historikům*, *Dějiny a současnost* 10, 1962, s. 28–29.

³³⁸ Václav KRÁL, *Myšlenkový svět historie*, Praha 1974.

³³⁹ Vladimír MACURA, *Šťastný věk*, Praha 1992, s. 19.

jako první viníci opuštění Nejedlého koncepce jmenování filozofové Ivan Sviták a Karel Kosík následování v těsném závěsu Františkem Grausem.³⁴⁰ Všichni tři se totiž již v průběhu první poloviny šedesátých let odklonili od oficiální linie dogmatického marxismu a prošli klasickou cestou od pozice nadšeného budovatele komunistické totality k její kritice. Ivan Sviták byl jako „revizionista“ propuštěn už v roce 1964 z Filozofického ústavu ČSAV,³⁴¹ Karel Kosík měl za sebou přelomovou účast na liblické konferenci v roce 1958 i velké profesní úspěchy spjaté se svým proslulým spisem *Dialektika konkrétního*³⁴² a František Graus publikoval na stránkách Československého časopisu historického už v roce 1965 svou známou stat' o úkolech československé historiografie,³⁴³ v níž poprvé volal po revizi Nejedlého koncepce českých dějin.

Na stránkách *Dějiny a současnosti Krále* popudil jako jeden z prvních článek historika a pozdějšího signatáře Charty 77 Karla Pichlíka *Historiografie a kult osobnosti*.³⁴⁴ Autor působící v době publikování textu (tj. v srpnu 1963) na půdě Vojenského historického ústavu se přitom kultu osobnosti věnoval už dříve, když v jednom z prvních článků na toto téma pojednal o stalinských represích v Rudé armádě ve druhé polovině třicátých let.³⁴⁵ Pichlíkovy články ale nebyly jediné, které tehdy kult osobnosti rozebíraly. Téma se objevilo už v květnu téhož roku v *Kulturní tvorbě*, kde jej v polemice rozebírali Jan Křen³⁴⁶ i v červencovém vydání *Dějiny a současnosti*, kde o něm psala Želmíra Richtová.³⁴⁷ Zatímco Richtová ještě považuje Nejedlého práce (a s ním též texty Kurta Konráda a Jana Švermy) za „moment, který pronikání kultu osobnosti brzdí,“ zejména Pichlík to vidí opačně. Společně s Křenem vlastně obhajují právo na základní kritický výzkum a užití všech pramenů, protože nechtějí v důsledku

³⁴⁰ V. KRÁL, *Myšlenkový svět historie*, s. 195.

³⁴¹ K tomu srov. Jiří KŘEŠŤAN, *Opožděná reportáž o neopožděném kultu. Vyhnání Ivana Svitáka z Akademie věd v roce 1964*, in: *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970)*, Blanka Zilyská – Petr Svobodný (eds.), Praha 2001, s. 259–268.

³⁴² Marek ADAM, *Karel Kosík v kontextu marxistického myšlení (osobnost a rozbor díla)*, České Budějovice 2010, Diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, s. 25–26 a 64–68.

³⁴³ František GRAUS, *Světové dějiny a úkoly československé historiografie*, Československý časopis historický 13, 1965, s. 521–528.

³⁴⁴ Karel PICHLÍK, *Historiografie a kult osobnosti*, *Dějiny a současnost* 8, 1963, s. 1–3.

³⁴⁵ Srov. TÝŽ, *Kult osobnosti a Rudá armáda*, *Dějiny a současnost* 2, 1963, s. 1–3.

³⁴⁶ Jan KŘEN, *Kult a historie*, *Kulturní tvorba* 21 a 22, 22. a 30. května 1963, s. 1 a 4 resp. 4–5.

³⁴⁷ Želmíra RICHTOVÁ, *Kult osobnosti a historiografie*, *Dějiny a současnost* 7, 1963, s. 1–3.

„sektářskodogmatického pojetí“ vytvářet „pokřivený obraz 'nalevo.'“³⁴⁸ Tyto Křenovy originální charakteristiky popisují poměrně velkou část dosavadní historické produkce včetně děl o Zdeňku Nejedlém. Pichlík navíc kritizuje období kultu osobnosti i proto, že způsobilo ztrátu důvěry v dějiny a dějepisectví, která panovala v širokých vrstvách lidu dříve zejména v „dobách Palackého *'Dějin národu českého.'*“ I toto „obrozenské a učitelské“ poslání dějepisu považuje Pichlík, již v polemice s Nejedlým, za chybné a „při dnešním rozvoji vědy a světové historiografie“ i archaické.³⁴⁹

Zajímavým příspěvkem k diskusím o zhoubném vlivu kultu osobnosti byl i článek Bedřicha Loewensteina *Jaká je naše historiografie?* S podtitulkem *Polemické poznámky na téma provincialismus* publikovaný v zářijovém čísle *Dějiny a současnosti*.³⁵⁰ Článek je alespoň z části jistou tichou polemikou s Nejedlého „národním a lidovým“ historickým vědomím, ale také se nechce hlásit k nejslibnějšímu období české historiografie první poloviny dvacátého století spjatému zejména s Jaroslavem Gollem, Josefem Pekařem, Josefem Šustou či Janem Slavíkem. Goll a Šusta ještě s Bedřichem Mendelem jsou Loewensteinem alespoň jmenováni jako „výjimečné zjevy.“ Ovšem v jinak typickém „nehlubokém, ateoretickém pojmání 'české otázky,' k soběstačnému izolacionismu a někdy přímo k slepotě vůči skutečným světovým problémům, ba i pokrokům světové historické vědy,“ což všechno „buržoazní“ historiografii charakterizuje.³⁵¹ Toto nesprávné hodnocení, které se jistě konkrétně Jana Slavíka jistě mohlo dotknout, ukazuje meze tehdejších kritických hlasů vůči dosavadnímu vývoji. Václavu Královi však v článku později vadilo i to, že byl onen „národní a lidový“ charakter Loewensteinem kritizován jako „nedotknutelný axiom“ i po přijetí marxistické metodologie a filozofie dějin.³⁵² I když jistou kritikou Nejedlého s ohledem třeba na jeho velké práce o

³⁴⁸ Jan KŘEN, *Kult a historie*, Kulturní tvorba 21, 22. května 1963, s. 1.

³⁴⁹ K. PICHlíK, *Historiografie a kult osobnosti*, s. 3.

³⁵⁰ Bedřich LOEWENSTEIN, *Jaká je naše historiografie? Polemické poznámky na téma provincialismus*, *Dějiny a současnost* 9, 1963, s. 9–11.

³⁵¹ Tamtéž s. 9.

³⁵² V. KRÁL, *Myšlenkový svět historie*, s. 196.

Smetanovi³⁵³ či Masarykovi³⁵⁴ by jistě mohla být i pasáž, kdy začínající znalec zejména německého historického myšlení ostře kritizuje „*perspektivní slepost pro to, co je velké a co malé*“,“³⁵⁵ čímž se Nejedlého práce občas vyznačovaly.

V diskusích kolem kultu osobnosti dále v roce 1963 též znovu vystoupil Zdeněk Šolle.³⁵⁶ V poměrně zajímavé šíři autor porovnal „buržoazní“ dějepisectví s marxistickým, jehož východiskem je Marxova kniha 18. brumaire Ludvíka Bonaparta. Šolle ji vysoce hodnotil a považoval ji za „*křestní list marxistické historiografie*“, která ale od Marxových dob nijak nepokročila.³⁵⁷ Tento příkrý soud pozdějšího člena „salonu odvržených“ v Ústředním archivu ČSAV³⁵⁸ se ovšem v článku dotkl též československé historiografie. V tomto hodnocení je opět poznat kritický ozvuk Nejedlého koncepce, byť zde její tvůrce opět není přímo jmenován. Kvůli opožděnému vývoji způsobenému druhou světovou válkou byl v rámci českého dějepisectví „*renovován duch 19. století a jeho hodnotami, mezi nimiž důležité místo zaujímala obava o ohroženou národní existenci, s průvodními nebezpečími nacionalismu, konzervativního tradicionalismu a omezeného provincialismu*.“³⁵⁹ Toto pojmání bylo prý totiž „konzervováno vlivem dogmatismu v období kultu osobnosti,“ což vedlo k „*z vulgarizování marxistické koncepce*“ a československá historiografie se také dostala do mezinárodní izolace. Šolle v této souvislosti také připomněl původní protinacionalistické Marxovo stanovisko, čímž se překvapivě znovu vrátila starší kritika národního pojetí českého komunismu. Sám Šolle ale prezentoval jako hlavní myšlenku „*chabost myšlení*“ domácí historiografie, přičemž zmiňuje jako „*skvělý počín*“ nově vyšlou knihu Karla Kosíka *Dialektika konkrétního*, která usiluje „*o vyrovnaní marxistické filozofie se všemi kardinálními problémy nastolenými moderním životem a řešenými dosud především z pozic*

³⁵³ Od roku 1950–1954 vcházel Nejedlého Smetana v nové sedmidílné sérii.

³⁵⁴ Nejedlého práce o Masarykovi vycházely po komunistickém převratu s citelnými úpravami, které prováděl editor Václav Pekárek. Srov. Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedly*, s.

³⁵⁵ B. LOEWENSTEIN, *Jaká je naše historiografie?*, s. 11.

³⁵⁶ Zdeněk ŠOLLE, *O integrální pojetí dějin*, Dějiny a současnost 11–12., 1963, s. 1–4.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 3.

³⁵⁸ Jindřich SCHWIPPEL, *Doc. PhDr. Zdeněk Šolle, CSc. 23. února 1926 v Plzni – 28. listopadu 2008 v Praze* (nekrolog), in: *Práce z dějin Akademie věd*, Marie Bahenská (ed.), Praha 2009, s. 85.

³⁵⁹ Z. ŠOLLE, *O integrální pojetí dějin*, s. 4.

existencialismu.³⁶⁰ Šolle tedy tehdy cítil jisté pokulhávání československé historiografie za metodickými a teoretickými problémy, jež byly zatím doménou „buržoazních“ historiografů. Jistým ukazatelem, jak se na cestu vydat, je mu tedy marxistický filozof, který v polovině 60. let již dávno definitivně dokonal svůj obrat od dogmatismu.

Přesně rok od úmrtí Zdeňka Nejedlého vyšel ovšem v Dějinách a současnosti také symptomatický článek *Zdeněk Nejedlý na moskevské univerzitě*. Šlo o vzpomínku bývalé Nejedlého žačky Basji Mendělejevny Rukolové, v níž je vzpomínán poněkud groteskní Nejedlého výrok „Řekni mi, jaký máš vztah k husitství a já ti řeknu, kdo jsi.“³⁶¹ Tato věta patrně u Nejedlého rezonovala častěji. Připomíná ji i František Šmahel ve svém eseji *Vzdálená minulost husitství*,³⁶² který byl součástí důležitého sborníčku historických esejů *Naše živá i mrtvá minulost* vyšlého o pět let později.³⁶³ V textech zejména ruských autorů se často objevuje jakýsi hrdinský moment opěvující Nejedlého i jako vojáka: „Zvlášť byl hrdý tak na to, že ve dnech druhé světové války jej v jedné z bojujících gardových tankistických jednotek sovětské armády jmenovali čestným rudoarmějcem.“³⁶⁴ Zajímavé je, že přesně tu samou větu najdeme i v přetištěném článku Borise Polevoje, který u příležitosti Nejedlého úmrtí rok před tím přetisklo *Rudé právo* z listu *Ivěstija*. Významný komunistický novinář tehdy kromě jiného připomenul, že Nejedlý byl jediným cizincem, kterého Sovětský svaz ověncil dvěma Leninovými řády.³⁶⁵ Článek nemá žádné vysvětlení a není uvedeno ani nic o autorce, Jiří Křest'an ve své monografii o Nejedlém upozornil ještě na jinou vzpomínku Rukolové, která se objevuje i v dalších textech Nejedlého sovětských žáků.³⁶⁶ Jde o prý „skvělé řečnické umění,“ které žáci identifikovali, i když ještě pořádně neuměl rusky.³⁶⁷ Určitý, v případě

³⁶⁰ Tamtéž.

³⁶¹ B. M. RUKOLOVÁ, *Zdeněk Nejedlý na moskevské univerzitě*, *Dějiny a současnost* 4, 1963, s. 10–11.

³⁶² František ŠMAHEL, *Vzdálená minulost husitství*, in: *Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách*, František Graus (ed.), Praha 1968, s. 46.

³⁶³ Viz další text.

³⁶⁴ B. M. RUKOLOVÁ, *Zdeněk Nejedlý*, s. 11.

³⁶⁵ Boris POLEVOJ, *O památce Zdeňka Nejedlého*, *Rudé právo* 70, 1962, s. 3.

³⁶⁶ Srov. Blanka SVADBOVÁ, *Zdeněk Nejedlý ve vzpomínkách sovětských žáků a spolupracovníků*, Praha 1978.

³⁶⁷ J. KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý*, s. 278.

Nejedlého dosti ojedinělý, hrdinský či furiantský kousek potřeboval ve své vzpomínce uvést i jiný Nejedlého sovětský žák Ivan Ivan Udalcov. Ve své stati, která vyšla pod dojmem Nejedlého úmrtí v časopise *Tvorba*, zavzpomínal, jak jej Nejedlý v únoru 1949 vyzvedl v hotelu Alcron na spontánní výlet, který měl být překvapením a který navazoval na deset let starý rozhovor v Moskvě, kde Nejedlý sliboval, jak Udalcovovi ukáže místa českých revolučních tradic – Tábor a věže Karlova mostu, „*kde bojoval za svobodu J. V. Frič a jeho přátelé*.“³⁶⁸ Po deseti letech tedy mohl Nejedlý slib splnit. Prý byli v Táboře velmi brzo, protože Nejedlý „*rád jezdil v automobilu velmi rychle*.“³⁶⁹ V husitském městě prý Nejedlý vystoupil a v jakémsi momentálním vytržení se Udalcovovi vyznal: „*Nevěřil jsem jen, nýbrž věděl jsem, že tomu tak bude, že náš lid bude svobodný, a že to osvobození přijde z Východu* (velkým písmenem opatřil Udalcov, pozn. VN), *kde svítí hvězdy Kremlu*.“³⁷⁰ Tato velmi nepravděpodobná vzpomínka o to víc překvapuje, když víme, že si Nejedlý na Udalcova stěžoval na velvyslanectví, když napadl památku Palackého a Havlíčka zdrcující kritikou v rámci níž je označil za kontrarevolucionáře.³⁷¹

Pátý ročník *Dějin a současnosti* byl plný polemik. Dosti košatá byla debata kolem učebnic dějepisu, kterou začal ve třetím čísle tehdejší pracovník časopisu *Dějepis ve škole* Emanuel Mandler³⁷² a do níž zasáhlo celkem čtrnáct přispěvatelů včetně například Miroslava Hrocha, který byl celkově k úrovni učebnic i pojetí celého dějepisu dosti skeptický,³⁷³ či Karla Bartoška, který se dosti odvážně a velmi kriticky vyjadřoval k celému procesu tvorby učebnic, který přirovnával k martyriu, po němž už k prý k podobné práci nikdy zasednout nechce.³⁷⁴ Apologetické příspěvky byly dílem pracovníků Výzkumného ústavu pedagogického. Nejedlého jméno se však v této polemice příliš neobjevovalo. Jejím tématem byly otázky obsahu a náplně tehdy nových učebnic dějepisu, což

³⁶⁸ Ivan UDALCOV, *Náš Zdeněk Romanovič*, *Tvorba* 11, 1962, s. 244–245.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 245.

³⁷⁰ Tamtéž.

³⁷¹ J. KŘEŠTAN, *Zdeněk Nejedlý*, s. 424–425.

³⁷² Emanuel MANDLER, *Výprodej dějepisu?*, *Dějiny a současnost* 3, 1963, s. 30–32.

³⁷³ Miroslav HROCH, *Lze svíčkou zahnat soumrak nad dějepisem?*, *Dějiny a současnost* 6, 1963, s. 20–21.

³⁷⁴ Karel BARTOŠEK, *Pouze několik poznámek...*, *Dějiny a současnost* 8, 1963, s. 42–45.

je téma věčné a stále aktuální. Jméno jednoho z ideových původců vzniku pedagogických fakult ale nakonec přece jen najdeme v textu učitele Karla Brůžka, který zmínil Nejedlého touhu po takových učebnicích, „*které by žáci četli tajně pod lavicí*.“³⁷⁵ Drobný pohled do diskuse, například do článku Karla Bartoška, však naznačuje, že toto přání bylo absurdní a pouze bonmotem. Polemika však byla zajímavá a jistě by stálo za to porovnat ji se současným stavem dějepisu a jeho podporou ze strany státu i současné společnosti. Redakce „*DaSu*“ tehdejší diskusi obšírně shrnula v devátém čísle a končila konstatováním, že sama není nestranná, neboť straní dějepisu.³⁷⁶

Proč to byl právě Václav Král, kdo se historikům *Generace Dějin a současnosti* tolik mstil, může napovědět diskuse zmíněné revue v roce 1964. Emanuel Mandler totiž ve třetím čísle uveřejnil článek, ve kterém dovozuje účelové chyby a vynechávání celých dokumentů i zkreslování skutečnosti v Králově edici *Cestou k únoru*,³⁷⁷ v níž byly otištěny materiály o vývoji Československé strany národně socialistické z let 1945–1948.³⁷⁸ Král svévolně vynechával celé pasáže, aniž by to v edici jakkoli označil, otiskuje jen menší část, ačkoli prezentuje text jako celistvý, vynechává důležité pasáže, často ty, které nejsou lichotivé ke KSČ. Také nerespektuje základní ediční pravidla, historickou pravdu a ignoruje fakta.³⁷⁹ Král chtěl evidentně vykreslit KSČ v co nejlepším světle, Mandler mu to ovšem vytýká nikoli z tohoto důvodu, ale proto, že tak není ukázáno levicové křídlo ČSNS a že není dostatečně zdůrazněna socialističnost této strany. Královy záměry vedené pouze slepou oddaností rigidní komunistické myšlenky a nikoli historické pravdě či alespoň snaze o objektivitu Mandler odhaluje v závěru, kdy konstatuje, že pro vědecké účely stejně jako pro cíle populárně-naučné je edice nepoužitelná a už nyní odhaluje Krále a jeho způsob práce zcela přesně. Jde o politikum, jehož metody „*jsou až příliš podobné těm, jež souvisely se škodlivými důsledky kultu a jichž se nyní*

³⁷⁵ Karel BRŮŽEK, *Diskusní příspěvek*, *Dějiny a současnost* 5, 1963, s. IV.

³⁷⁶ Redakční závěr diskuse. *K zahájení školního roku závěr diskuse o učebnicích dějepisu*, *Dějiny a současnost* 9, 1963, s. 16–18.

³⁷⁷ Václav KRÁL (ed.), *Cestou k Únoru. Dokumenty*, Praha 1963.

³⁷⁸ Emanuel MANDLER, *Výbor vybraných dokumentů*, *Dějiny a současnost* 3, 1964, s. 11–13.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 12.

postupně zbavujeme, než abychom mohli být lhostejní, že se objevily ještě tak dnes.“³⁸⁰ Král na uveřejnění rozsáhlé kritiky reagoval způsobem sobě vlastním. Obhajoval svůj výběr, Mandlerův postoj označil za politicky i vědecky naivní a jeho kritik není historik, nezná prameny a na problematice prý nikdy nepracoval.³⁸¹ Přímo říká, že nereprodukuje obraz politické strany z pozic její ideologie, ale z pozic marxistické ideologie, nechtěl prý být „hláskou troubou národně socialistické demagogie.“³⁸² Výsledkem tedy bylo, že se Král stal hláskou troubou marxistické demagogie a na vysvětlení, proč se dopouštěl závažných zkreslení připouštějících chybný nebo zcela opačný výklad o dokumentované události, nijak neodpověděl. Předznamenávalo to budoucí Královu pozici po srpnu 1968. Mandler Královo stanovisko ještě v témže čísle reagoval rozbořem nejzávažnějších Králových tezí,³⁸³ které hraničily s libovolným nakládáním s historickým materiálem i silnou relativizací historické skutečnosti. Králova další odpověď³⁸⁴ již byla takového charakteru, že si vyžádala závěrečné stanovisko samotné redakce revue odkazující diskusi do odborného tisku, kde by měla pokračovat „seriózním tónem, nepoznamenaným zlobnými invektivami.“³⁸⁵ Polemika ale ukázala, že reformní pojetí a seriózní základ historické práce s touhou po objektivním zhodnocení a kritice pramene nebyly v rámci české historiografie touhou všeobecnou.

Ročník šest DĚJIN a současnosti ale na svých stránkách přinesl i jednu z prvních velmi otevřených kritik Zdeňka Nejedlého. Týkala se jeho osudového omylu - Leoše Janáčka. Autorem tvrdých slov byl muzikolog Josef Bek, který tehdy mimo jiné spolupracoval i s kulturní revue Tvář.³⁸⁶ V celém ročníku se jinak ozývá velký vliv již zmíněné Kosíkovy knihy *Dialektika konkrétního*.³⁸⁷

³⁸⁰ Tamtéž, s. 14.

³⁸¹ Václav KRÁL, *Stanovisko k článku Výbor vybraných dokumentů*, Dějiny a současnost 8, 1964, s. 19.

³⁸² Tamtéž, s. 20.

³⁸³ Emanuel MANDLER, *Nehodící se škrtněte, aneb O něčem jiném*, Dějiny a současnost 8, 1964, s. 21–22.

³⁸⁴ Václav KRÁL, *Doplněk k „Stanovisku“*, Dějiny a současnost 8, 1964, s. 23.

³⁸⁵ Tamtéž.

³⁸⁶ Srov. podkapitulu o hudbě v rámci následující kapitoly.

³⁸⁷ Srov. František ČERVINKA, *Asociace, citace, perspektivy*, Dějiny a současnost 1, 1964, s. 11–15.; Bedřich LOEWENSTEIN, *Racionalita, humanismus, moderní civilizace*, Dějiny a současnost 11, 1964, s. 20–23.

Nejen výše zmíněné polemiky jistě přispěly k tomu, že slibně se rozvíjející tendence byly Ústředním výborem KSČ rázně utnuty, když byla v průběhu roku 1965 vyměněna celá redakce *Dějín a současnosti* a zastavena byla také kulturní revue *Tvář*. Z událostí ve společnosti lze zmínit ještě zákaz návratu pražskému arcibiskupovi Josefu kardinálu Beranovi z jeho cesty do Říma. Celkový demokratizační trend ve společnosti však těmito zásahy přerušen nebyl a v nastalé atmosféře a stále sílící skupině reformistů i v samotném ÚV to už asi ani nebylo možné. Uvolněnost atmosféry podtrhuje dění v kultuře. Na desetidenní návštěvu Prahy přijela v březnu 1965 jedna z legend jazzu Louis Armstrong a česká kinematografie bavila a dovedně kritizovala nešvary společnosti prostřednictvím filmů, jako byla *Bílá paní* režiséra Zdeňka Podskalského, *Lásky jedné plavovlásky* Miloše Formana, *Nikdo se nebude smát* Hynka Bočana, *Ať žije republika* Karla Kachyni či *Intimní osvětlení* Ivana Passera. V historiografii se již nějakou dobu ozývala kritika celkového pojetí dějin, jak jej kanonizoval Zdeněk Nejedlý a jak bylo ochotně rozvíjeno historiky v padesátých letech.

Jednou z nejagilnějších osobností byl v tomto směru František Graus. Už byl zmíněn jeho článek z Českého časopisu historického z roku 1965,³⁸⁸ avšak v kuloárech se vyjadřoval k minulým chybám historiků, mezi něž počítal zejména „*nekritické služebníčkování ideologii a politickým cílům*.“³⁸⁹ Josef Petrůň ovšem v této souvislosti upozorňuje, že veřejně se tyto výtky říci neodvažoval.

V diskusi na stránkách ČCH, zdaleka ne nepodobné té, kterou absolvovali spisovatelé na svém sjezdu už v roce 1956, se i historikové, konkrétně Milan Hübl z Ústavu dějin evropských socialistických zemí ČSAV, nezříkali osobní odpovědnosti za omyly stalinského období, především v případě udržování kultu osobnosti a dalších excesy.³⁹⁰ I tento postoj mu patrně přitížil po okupaci v srpnu

³⁸⁸ Srov. pozn. č. 343.

³⁸⁹ J. PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci*, s. 340.

³⁹⁰ Tamtéž.

1968, neboť v letech 1972–1976 byl vězněn.³⁹¹ Graus však, podle Petráně, takovouto sebereflexi nikdy neučinil. Ovšem na nejhlasitější kritice Nejedlého pojetí dějin (a vlastně nejen jeho), vtělené později do sborníčku *Naše živá i mrtvá minulost*,³⁹² měl podíl rozhodující. Myšlenka na vydání tohoto významného souboru³⁹³ se podle Josefa Petráně zrodila na přelomu let 1966 a 1967³⁹⁴ a v žádném případě nejde jen o rozchod se známým litomyšlským rodákem a jeho komunistickou ideologií ovlivněnými koncepty, jak byly rozebrány výše. Na uplatňování a rozvíjení těchto konceptů se totiž podílela celá generace historiků padesátých i šedesátých let a ústřední role při tom připadla také Františku Grausovi. Jeho celoživotní touha po velkých ideologiích³⁹⁵ jakoby jej vždy nasměrovala do centra dění. V padesátých letech byl svou účastí na hlavních historických projektech (např. „maketa“) jedním z vůdčích roubovatelů dogmatického marxismu na výklad českých dějin a stejně tak v letech šedesátých je jeden z prvních, kdo přichází s kritikou takového postupu. Jeho uvažování tak opisuje onen „oblouk diskusí o kulturní sféře,“ které probíhaly, jak píše Zdeněk Beneš, v rozmezí let 1956–1968.³⁹⁶

Pro účely této práce je ovšem důležité připomenout i esej Františka Šmahela z výše uvedeného souboru.³⁹⁷ Jeden z nejvýznamnějších znalců husitství se totiž ve svém textu vyrovnává s mnohohrstevnatou tradicí husitské revoluce i s kulturně-politickými diskusemi a neustálým „zpřítomňováním“, které obraz klíčové české reformace provázejí minimálně od Palackého a

³⁹¹ K osobě Hübla a širším okolnostem srov. Zdeněk DOSKOČIL, *Milan Hübl – historik v síločarách Gustáva Husáka*, in: Gustáv Husák. Moc politiky, politik moci, Slavomír Michálek – Miroslav Londák a kol., Bratislava 2013, s. 750–801.

³⁹² František GRAUS (ed.), *Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách*, Praha 1968.

³⁹³ Srov. např. Zdeněk BENEŠ, *Minulost živá i mrtvá*, in: František Graus – člověk a historik, *Sborník z pracovního semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy konaného 10. prosince 2002*, Zdeněk Beneš – Bohumil Jiroušek – Antonín Kostlán (eds.), Praha 2004, s. 119–129.; Naděžda MORÁVKOVÁ, *František Graus a československá poválečná historiografie*, Praha 2013, s. 221–266.

³⁹⁴ J. PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci*, s. 341. Petránův rozbor Grausovy stati následuje na dalších dvou stranách.

³⁹⁵ Upozorňuje na ni naposledy Petr Čornej, který ve svém vzpomínkovém návratu ke Grausovu eseji podává základní soupis „grausovské“ literatury. Srov. Petr ČORNEJ, *Naše živá i mrtvá minulost po padesáti letech (imprese nad osmi esey)*, Český časopis historický (v redakční úpravě. Rukopis mi laskavě poskytl Petr Čornej).

³⁹⁶ Z. BENEŠ, *Minulost živá i mrtvá*, s. 121.

³⁹⁷ František ŠMAHEL, *Vzdálená minulost husitství*, in: *Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách*, František Graus (ed.), Praha 1968, s. 44–71.

Masaryka. Šmahel pak kriticky hodnotí nejen Nejedlého pojetí husitství, ale též podání svého tehdejšího nadřízeného z Historického ústavu ČSAV Josefa Macka, a dokonce též s vývody Františka Grause.³⁹⁸ Jako jeden z prvních se též ve svém eseji soustavně zabývá „druhým životem“ husitství, a dokonce toto sousloví i přímo používá.³⁹⁹

Jisté kolísání mezi marxistickými a nemarxistickými přístupy⁴⁰⁰ a jistě i překonáním Nejedlého koncepce a výkladem pobělohorského období jako jednoznačného temna a útisku, je stať Josefa Petráně *Lid a národ v pobělohorském labyrintu*.⁴⁰¹ Petránovi při tom šlo především o vymezení pojmů „lid“ a „národ“ i zemského vlastenectví v kontextu 17. a 18. století, tedy jinak, než jak tyto pojmy žily v „paměti národa“ u obrozenců 19. století, což byla právě ta interpretace, kterou používal Zdeněk Nejedlý a vtělil ji podle Petráně i do učebnic.⁴⁰² Kritikou nejedlovského pojímání národních tradic ve formě vybraných autorit, ale též kosíkovského vyzvednutí radikálních demokratů roku 1848 proti „*liberalismu Palackého, Riegra a Havlíčka*“ je i esej Jiřího Kořalky *Národ bez státu*.⁴⁰³ Můžeme to číst například v následující tezi, kde se ozývá i trochu starší Grausova myšlenka o tom, že z historie nedědíme jen pokrokovou tradici, ale úplně vše: „*Odmítnu-li v minulosti hledat jen pokrokové tradice, nezajímám-li se jen o události a osobnosti, jež bych chtěl zařadit do galerie svých hrdinských předků, ale snažím-li se postihnout pokud možno všechno podstatné, co vytvářelo a ovlivňovalo společenský vývoj v daném prostoru a čase, co v té či jiné formě žije dále, musí být záběr problémů, jimiž se zabývám, nesrovnatelně širší než dříve.*“⁴⁰⁴ Podnětné myšlenky však přinesl i esej jediného nečlena Komunistické strany mezi autory sborníku⁴⁰⁵ Bedřicha Loewensteina nazvaný

³⁹⁸ Šmahelův text dostatečně rozebírá Petr Čornej ve svém již zmíněném memoárovém textu. Srov. Petr ČORNEJ, *Naše živá i mrtvá minulost po padesáti letech*.

³⁹⁹ F. ŠMAHEL, *Vzdálená minulost husitství*, s. 44.

⁴⁰⁰ Petr ČORNEJ, *Naše živá i mrtvá minulost po padesáti letech*.

⁴⁰¹ Josef PETRÁŇ, *Lid a národ v pobělohorském labyrintu*, in: *Naše živá i mrtvá minulost*. 8 esejí o českých dějinách, František Graus (ed.), Praha 1968, s. 72–106.

⁴⁰² J. PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci*, s. 344.

⁴⁰³ Jiří KOŘALKA, *Národ bez státu*, in: *Naše živá i mrtvá minulost*. 8 esejí o českých dějinách, František Graus (ed.), Praha 1968, s. 136–157.

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 150–151.

⁴⁰⁵ Petr ČORNEJ, *Naše živá i mrtvá minulost po padesáti letech (imprese nad osmi eseyi)*, Český časopis historický (v redakční úpravě. Rukopis mi laskavě poskytl Petr Čornej).

*Český pravicový radikalismus a první světová válka.*⁴⁰⁶ Jeho text klade Velkou válku do důsledného časového kontextu a zmiňuje věcně politiky a publicisty, kteří pokud byli dříve zmiňováni, tak v podstatě jen s negativním hodnocením. Vzhledem k již zmíněnému pojmu svobody jistě musela zaujmout například citace starého Engelsova přítele Karla Kautského. Podle Loewensteina „bylo mnohde považováno za dogmatický vrtoch, když starý doktrinář trval na tom, že proletariát je spjat s politickými i 'ekonomickými' svobodami, které vybojovala buržoazie.“⁴⁰⁷

Ovšem všechny statě tohoto dodnes nesmírně zajímavého sborníku by stály za samostatná hodnocení a patrně se dá říci, že v útlé knížce vyvrcholila myšlenková síla české historiografie šedesátých let. Nelze jej ale přeceňovat, neboť totalitní dobu s nemožností otevřené diskuse nepřerostl zejména v ignoranci Pekařova, ale též Slavíkova nebo Kalistova díla. A jistě i v rámci celé historiografie mají platnost skeptická hodnocení například Jana Zábrany o „socialismu s lidskou tváří“⁴⁰⁸ či otázky Jana Vladislava po osobní odpovědnosti někdejších stalinistů,⁴⁰⁹ což oboje připomněl i Josef Petráň ve svých velkých pamětech.⁴¹⁰

⁴⁰⁶ Bedřich LOEWENSTEIN, *Český pravicový radikalismus a první světová válka. K tzv. válečnému zážitku*, in: Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách, František Graus (ed.), Praha 1968, s. 158–184.

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 160.

⁴⁰⁸ Jan ZÁBRANA, *Celý život. Výbor z deníků 1948/1984*, Praha 2001.

⁴⁰⁹ Jan VLADISLAV, *Otevřený deník*, Praha 2012.

⁴¹⁰ J. PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci*, s. 351.

2.5 Proměny normalizace a kritika z exilu

Po dozvucích diskuse o „české otázce“, na níž kdysi Nejedlý zkoušel „*naroubovat marxismus*“, a do níž ještě z historiků zasáhl Emanuel Mandler,⁴¹¹ se již Československo vydalo cestou konsolidace a normalizace. Zdeněk Nejedlý a jeho dílo prožili podivnou renesanci. Jedním z ne úplně nekritických představitelů tohoto období byl Václav Král. Tato tragická postava české historiografie si v sedmdesátých letech prožila svůj politický a mocenský vrchol. Tato adjektiva byla použita náležitě, protože Královo postavení nemělo nic společného s odbornou způsobilostí.

Václav Král se objevil na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy těsně po válce a již v roce 1949 obhájil disertaci *F. A. Brauner za revoluce a reakce 1848–9*.⁴¹² Oponentem a později asi i jistou oporou mu byl Oldřich Říha, alší v významných a vlivných marxistů padesátých a šedesátých let, který ovšem svým myšlením zůstal věrný padesátým létům. Jeho mladý svěřenec publikoval několik ve zmíněné dekádě několik prací, které jsou vesměs pojaty ideologicky i metodicky obdobně jako Mandlerem kritizovaná edice *cestou k Únoru*. Šlo o účelově zkreslené a dobově silně podmíněné texty,⁴¹³ které měly zdiskreditovat především osobu Tomáše Garrigua Masaryka, Edvarda Beneše a další postavy především prvorepublikového období a zapadaly do celkové tendence naprosté většiny historických textů ještě plně splývajících s oficiální ideologií.⁴¹⁴ V období po okupaci vojsky Varšavské smlouvy se Václav Král dal plně do služeb okupantů⁴¹⁵ a od školního roku 1970/71 stanul v čele Filozofické fakulty UK.⁴¹⁶ Měl ale silné vazby i na jiná pracoviště, jako byl například Československo–sovětský institut při ČSAV, a z titulu svého postavení a moci

⁴¹¹ Tamtéž, s. 349–350.

⁴¹² Tamtéž, s. 182–183.

⁴¹³ Václav KRÁL, *O Masarykově a Benešově kontrarevoluční protisovětské politice*, Praha 1953.; TÝŽ, *Proti kosmopolitismu ve výkladu našich národních dějin*, Praha 1953.; TÝŽ (ed.), *Dokumenty o protinárodní a protilidové politice T. G. Masaryka*, Praha 1953.; TÝŽ (ed.), *O protisovětských piklech československé reakce*, Praha 1954.

⁴¹⁴ K tématu srov. např. J. PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci*, s. 194–195.; M. DEVÁTÁ – D. OLŠÁKOVÁ, *Ideologizace vědy a školství*, s. 19–20.

⁴¹⁵ J. PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci*, s. 501.

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 510.

začal ihned provádět čistky, jimž padli za oběť jenom na půdě Filozofické fakulty například Králův předchůdce ve vedení pracoviště František Kavka, dále profesor Arnošt Klíma, docent František Červinka či odborný asistent Tomáš Pasák.⁴¹⁷ Čtyři historikové byli dokonce za své „prohřešky“, tzn. kritiku komunistického režimu, uvězněni. Šlo o Jaroslava Mezníka, Karla Kaplana, Jána Mlynárika a Jana Tesaře.⁴¹⁸ Tvrdých postihů bylo samozřejmě nejen v rámci historiografie, ale v celé společnosti ještě mnohokrát více.

Václav Král se s předchozí generací, která byla několikrát kritická i přímo k němu, vyrovnával i pomocí textů. Kádrovým pamfletem byla například jeho kniha *Ke kritice našeho dějepisectví* z roku 1973,⁴¹⁹ ale adresným odsudkem, na který nyní Královi nikdo nemohl odpovědět, byla i již dříve citovaná kniha *Myšlenkový svět historie*.⁴²⁰ Důkladně odsoudit a prohlásit předchozí období šedesátých let za ideově nesprávné považoval Král zjevně za svůj prvořadý úkol a periodicky se k němu vracel po celá sedmdesátá léta.⁴²¹ Obecně lze uvést, že Král vidí jako hlavní problém předchozího „krizového“ období ztrátu „*třídního hlediska*“ a ve shodě i s mnoha svými nepřáteli nedostatek teoretické a metodologické připravenosti,⁴²² což ale zase v jeho podání znamená vidět historické dění důsledně skrz perspektivu Komunistické strany a jejích potřeb. Teoretickou slabostí je u něj například i to, že bez rozhodné kritiky mohly v šedesátých letech vycházet práce nemarxistických historiků, jako byli Rudolf Urbánek, Josef Dobiáš, Zdeněk Kalista, František Michálek Bartoš, Milada Paulová či Josef Macůrek.⁴²³ Nejhorší skupinou jsou ovšem historikové, které Král nazývá *revizionistickou* nebo *pravicově revizionistickou skupinou*, která se prý „*často maskovala marxistickou frazeologií*“⁴²⁴ a vyznačuje se

⁴¹⁷ Tamtéž, s. 510–511.

⁴¹⁸ Srov. Vilém PREČAN, *V kradeném čase, výběr ze studií, článků a úvah z let 1973–1993*, Brno 1994.

⁴¹⁹ Václav KRÁL, *Ke kritice našeho dějepisectví*, Praha 1973.

⁴²⁰ TÝŽ, *Myšlenkový svět historie*, Praha 1974.

⁴²¹ Kromě citovaných prací ještě srov. např.: TÝŽ, *Od ledna do srpna 1968*, Praha 1969 a 1970.; TÝŽ, *Historiografie, její retrospektivy a perspektivy. Soubor analytických statí*, Praha 1973.; TÝŽ, *Ke kritice našeho dějepisectví*, Praha 1973.; TÝŽ, *Československá krize na konci šedesátých let*, Praha 1978.; TÝŽ, *Historické mezníky ve vývoji Československa*, Praha 1978.;

⁴²² TÝŽ, *Historiografie, její retrospektivy a perspektivy*, s. 5–6.

⁴²³ Tamtéž, s. 6.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 8.

oportunistickým programem. Historikům, mezi nimiž často jmenuje Jana Křena, Milana Hübla, Jaroslava Opata, Pavla Reimana, Karla Kaplana, Věru Olivovou, Jaroslava Kladivu, Karla Bartoška, Antonína Šnejdárka či Františka Kavku vytýká často přesně to samé, co sám provádí tj. prosazování takové interpretace československých dějin, „*kteřá byla poznamenána instrumentálním myšlením, tj. pro kterou byl rozhodující politický cíl – nový politický systém.*“⁴²⁵

Výchozím bodem pro kritiku je Královi velmi často dílo Zdeňka Nejedlého, především jeho ideologické texty vydané po druhé světové válce. Přímo k Nejedlému a jeho staršímu zejména univerzitnímu období se pak Král věnoval v knize *Zdeněk Nejedlý a Gollova škola*, která ale vyšla až posmrtně v roce 1986.⁴²⁶ Už ale v jednom ze svých textů z počátku sedmdesátých let Král píše: „*Také Nejedlého koncepce národních dějin, formulovaná v roce 1946, byla součástí politických a ideologických bojů tehdejší revoluční doby a stala se výchozí základnou pro většinu našich syntéz z padesátých let. V šedesátých letech však tato koncepce postupně podléhala erozi, jež byla důsledkem objektivního vývoje naší historiografie, a v druhé polovině šedesátých let se stala přímo obětí destrukce, cílem zuřivých útoků, jež proti ní vedla pravice.*“⁴²⁷ Dodejme, že ona „eroze“ i „zuřivé útoky“ byly poměrně důstojným ozvukem plodného a demokratického období meziválečného a mohly poskytnout jednu ze základů zdravé kritické historiografie po pádu komunistického režimu v roce 1989, jejímž výchozím bodem je pečlivá práce s prameny se snahou o objektivitu. A také otevřená diskuse různých tvůrčích přístupů, protože jen tímto způsobem lze dosáhnout lepšího poznání minulosti a člověka samého.

Vzhledem k textům i působení Václava Krále, i k množství znovu publikovaných Nejedlého prací zejména kolem stého výročí narození, by se mohlo zdát, že se v sedmdesátých a osmdesátých letech vrátila idea kultu osobnosti. Potvrzovaly by to i takové události, jako bylo vztyčení až nerealisticky působící sochy Zdeňka Nejedlého v nadživotní velikosti v jeho rodišti. Ale

⁴²⁵ Tamtéž, s. 10.

⁴²⁶ Václav KRÁL, *Zdeněk Nejedlý a Gollova škola*, Praha 1986.

⁴²⁷ TÝŽ, *Historiografie, její retrospektivy a perspektivy*, s. 135.

nebyla by to úplně pravda. Zejména v jakémsi závětrí oficiálních oslav a připomínek vznikaly i práce, které se Nejedlého života a díla zmocňovaly neideologicky a s patřičným kritickým hodnocením. Někdy se jejich tvůrci dostali do zorného úhlu kritiků z řad oficiálního výkladu dějin, ale ve své nenápadné činnosti v šedé zóně setrvali. Jejich původcem byl častokrát, a možná neočekávaně, okruh zejména mladých badatelů Kabinetu Zdeňka Nejedlého.

Vedle těchto historiků, o kterých ještě bude pojednáno, je však nutné ještě připomenout intelektuály, kteří se s Nejedlým vyrovnávali (často ostře kriticky) „na dálku“ - z emigrace. Často tak činili brzo po začátku normalizace a jejich texty jsou jistou polemikou také s generací reformního dějepisce, neboť jsou založeny nemarxisticky. Tvůrci takto koncipovaných textů pocházeli zejména z prostředí katolického exilu. Na prvním místě by zde měl být jmenován především konzervativní filozof, básník a překladatel Rio Preisner. Vedle něj pak podobná stanoviska zaujímal například ještě katolický kněz a teolog Josef Bezdíček.

V Preisnerově zajímavé interpretaci sporu o smysl českých dějin se bohatě objevují odkazy na osobnost Zdeňka Nejedlého. Poprvé byl jeho text uveřejněn ve sborníku *Studie*,⁴²⁸ který vydával katolický exil v Římě. Preisner charakterizoval obě hlavní strany známého a důležitého sporu za vlastně poražené. Byla to jak „*pozitivisticko-fenomenologická historiografie Gollovy a Pekařovy školy*,“ tak i „*Masarykova deterministicky náboženská koncepce*.“ Vítěznou byla podle Preisnera *absurdní a totální*⁴²⁹ ideologie Zdeňka Nejedlého, „*která spor o smysl dějin oprostila od posledních zbytků reálného dějinného obrysu*.“⁴³⁰ Preisner vidí Nejedlého pozici ve sporu o smysl českých dějin vlastně podobně jako většina badatelů, tj. mezi oběma hlavními stanovisky jako

⁴²⁸ RIO PREISNER, *K fenomenologii sporů o smysl českých dějin*, in: *Studie* 29, Karel Skalický (ed.), Řím 1972, s. 664–695.

⁴²⁹ Domnívám se, že Preisnerovu vnímání spíše odpovídá slovo „totalitní“, ačkoli tvrdošíjně používá tvar „totální.“ Termín „totalitní“ patrně ještě na počátku 70. let nebyl tolik běžný.

⁴³⁰ RIO PREISNER, *K fenomenologii sporů o smysl českých dějin*, in: *Spor o smysl českých dějin* 2, Miloš Havelka (ed.), Praha 2006, s. 243.

jakousi syntézu. Tu ovšem Preisner popisuje jako vlastně „katastrofickou“ a plnou „strohého ideologismu-“⁴³¹ Nejedlý v rámci ní podle Preisnera postupoval „v mezích dialektiky bludnosti, tj. proti určitému dějinnému fenoménu kladl jiný fenomén, který měl zpětně (či následně) sporný fenomén vysvětlit, osvětlit.“⁴³² Preisner tento Nejedlého přístup, jenž podle něj vychází primárně z Marxe⁴³³ a je tak jeho svéráznou interpretací, nazývá „absolutním místem“ nebo „absolutním fenoménem“ a identifikuje jej v Nejedlého pojetí národního obrození. Fundamentální je v této koncepci ateismus, s nímž se prý u Nejedlého snoubí nový humanismus odvozený z osvětského protikřesťanského apriorismu, který však vykazuje řadu pro Nejedlého typických rozporů. Preisner například zmiňuje souvislost osvícenství s humanistickou (erasmiánskou) tradicí křesťanské kultury, což se Nejedlý snaží popřít a stává se tak „iracionálním.“ Preisner toto odmítání křesťanství na jedné straně a humanistické ideály současně na straně druhé popisuje jako dialektický svár iracionálna s racionálnem.⁴³⁴ V meziválečném období mu například ve formě pacifismu podlehl celá řada intelektuálů, jako byl třeba Nejedlým skutečně obdivovaný Romain Rolland, nebo Společnost národů. Dodejme, že tento pohled se mezi českými intelektuály objevuje dodnes, čímž vykazuje obdivuhodnou životnost.

Třetím pilířem Nejedlého koncepce je podle Preisnera vzdělávací proces. Co si o něm myslí naznačil přitom známý konzervativce už v úvodu svého textu, kdy samotnou postavu Nejedlého charakterizuje bez obalu takto: „Zdeněk Nejedlý, člen ÚV KSČ, se po roce 1948 zasloužil především o zničení celého českého školství, o rozvrat české kultury a s ostatními členy totalitárního gangu o ztrátu suverenity českého státu a jeho rozbití, přesněji: o obnažení jeho latentního koloniálního základu.“⁴³⁵ Toto tvrdé odsouzení si mohl Preisner dovolit samozřejmě jen proto, že mu to svobodné prostředí exilu dovolovalo. Variace na zmíněná Preisnerova slova se taktéž objevují v podstatě dodnes a jsou

⁴³¹ Tamtéž, s. 245.

⁴³² Tamtéž, s. 246.

⁴³³ Tamtéž, s. 248.

⁴³⁴ Tamtéž, s. 248–249.

⁴³⁵ Tamtéž, s. 245.

typická třeba právě pro katolické prostředí. Někdy ovšem tento v mnohém odpovídající pohled přece jen poněkud nadhodnocuje roli už stárnoucího a postupně nemocemi a jinými vnějšími okolnostmi slábnoucího ministra-profesora a naopak podceňuje úlohu armády mladších avšak vlivných opisovačů, šířitelů a apologetů Nejedlého osobnosti i děl. Roli této výkonné masy marginalizuje i Preisner, když ji jen na okraj označí za bezejmenný „totalitární gang.“ Již zmíněné postavy z prostředí historiografie či politiky to snad potvrzují a osobně se domnívám, že ani osobnosti typu Františka Červinky nemohou mít v tomto směru zcela čisté svědomí. Nakonec i sám Preisner na jednom místě píše zajímavé hodnocení domácího podílu na převratu v roce 1948⁴³⁶ (a dokonce ve skeptické poznámce i v roce 1938⁴³⁷): „Právě u paradigmatické osobnosti Zdeňka nejedlého vyvstává jasně, že duchovní i biologická katastrofa českého národa, k níž došlo v roce 1948 a v následujících desetiletích, nebyla pouze dílem sovětského systému, ale z velké části byla systematicky připravovaná v lůně národa samého.“⁴³⁸

Preisnerův poukaz na koncept komunistického školství spočívající v „prosazování ateistického humanismu“ s cílem absorbovat „racionálně plánovanou propagandu“⁴³⁹ je jistě správný. Ovšem Nejedlý byl jeho tvůrcem zase jen zčásti a například jeho nesouhlas se školskou reformou z roku 1953, dostatečně ilustrovaný Jiřím Křesťanem,⁴⁴⁰ to naznačuje. Nejedlý se ale bránil jen chabě. Síla státního aparátu a obrovské množství ochotných prosazovatelů zmíněného konceptu, kteří svého (ať už skutečného nebo jen domnělého) ideového vůdce tak často opatrovali epitetem „učitel,“ už prosadila spojení Nejedlého s celým komunistickým školstvím.⁴⁴¹ Jistě stojí za povšimnutí, že Preisner jako jeden z prvních upozornil, že aplikace tohoto modelu vedla kromě

⁴³⁶ Tamtéž, s. 264.

⁴³⁷ Miloš HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin 2*, Praha 2006, s. 660.

⁴³⁸ Tamtéž, s. 264.

⁴³⁹ Tamtéž, s. 250.

⁴⁴⁰ J. KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý*, s.

⁴⁴¹ Velkým prosazovatelem této Nejedlého role byl například Jaroslav Kojzar starší, který věnoval Nejedlému – pedagogovi celou řadu textů. Srov. např. Jaroslav KOJZAR (ed.), *Zdeněk Nejedlý o výchově a vzdělání*, Praha 1953.; TÝŽ, *Pedagogické dílo Zdeňka Nejedlého*, Praha 1964.; TÝŽ, *Zdeněk Nejedlý a jeho význam v pedagogice*, Praha 1978.

jiného k destrukci učitelského povolání především kvůli aplikaci ideologických schémat daných předem⁴⁴² a oslabení tvůrčí myšlenkové práce. Ovšem zase lze namítnout, že jde o klasickou zobecňující frázi, která realitu postihuje jen zčásti, protože pohříchu zejména lidská paměť snáší nesčetně případů, kdy pedagog neztratil svou tvář ani v době tvrdého ideologického nátlaku.

Preisnerovo upozornění na spornou roli intelligence, na „*neřešitelný vztah dělnictva a stranické intelligence*“ a poukaz na řešení tohoto vztahu nivelizací, tj. „*přímo nenávistnou společenskohmotnou degradací intelligence 'pod'*“ (zdůraznil R.P., poznámka VN) *úroveň tzv. dělnické třídy*,⁴⁴³ na čemž měl Nejedlý také svůj podíl, jde mnohem dál, než jakékoli hodnocení představitelů demokratizace šedesátých let, proti nimž tato slova vyznívají také. Až diskuse po roce 1989 se výrazně kryjí s dalším Preisnerovým konstatováním Nejedlého ahistoričnosti. Konkrétně jde o výklad o uměle vytvořeném „*obrozeném modelu*,“ který je dílem obrozenců zachráněného národa. Toto pojetí totiž podle nejedlovců nijak nenavazovalo na „*dějinnou temnotou předchozího období*.“⁴⁴⁴ Preisner si všiml, že tímto konceptem se jeho tvůrce odklání i od Marxova pojetí vývoje a dialektiky dějin. Zde jakoby se znovu ozvala stará kritika Nejedlého ze strany důsledných marxistů, která probíhala koncem čtyřicátých let. Sám Preisner ale překvapivě občas podlehne marxistické terminologii a poměrně často používá v negativním slova smyslu termín „*měšťácký*“ či „*maloměšťácký*,“ jehož definice je nejasná (což ostatně i sám přiznává) a v jednom případě je „*esencí jeho* (tj. „*měšťáckého*,“ pozn. VN) *myšlení*“ i Nejedlého model obrození.⁴⁴⁵ „*Měšťácké*“ jsou v Preisnerově podání i symboly a mýty, jež využívá komunistická propaganda. Těch si také všímá Preisner jako jeden z prvních badatelů a v podstatě tak zkoumá druhý život používaných historických osobností a událostí, mezi nimiž mimochodem jmenuje i Růžový palouček nedaleko Nejedlého rodiště Litomyšle.⁴⁴⁶ Mýtus tohoto malebného místa však

⁴⁴² M. HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin 2*, s. 251.

⁴⁴³ Tamtéž, s. 254.

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 257.

⁴⁴⁵ Tamtéž, s. 264.

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 265.

s konečnou platností kriticky rozebral až bez mála čtyřicet let po Preisnerovi vynikající regionální historik Litomyšlska a místní dlouholetý archivář Milan Skřivánek.⁴⁴⁷

Preisnerovo výrazně kritické přispění k pojmání Nejedlého osobnosti bylo šířeji rozebráno zejména proto, že představuje dosti svébytný a originální fenomén konzervativně-katolického myšlení, který má v české kultuře specifický ozvuk a byl jako jeden z mála ve sledovaném období čistě protimarxistický. Z podobného ranku pocházejí i texty vicerektora Papežské koleje Nepomucenum v Římě Josefa Bezdíčka.⁴⁴⁸ Ve své stati *Naši historikové o pojetí českých dějin*⁴⁴⁹ se věnuje nejen diskusím a hodnotám českého dějepisectví před druhou světovou válkou, ale také „*historií na scestí*“, jíž je pro Bezdíčka komunistické pojetí českých dějin.⁴⁵⁰ Kriticky si nejprve všímá nových učebnic dějepisu a pak zejména článků Václava Husy *Epochy českých dějin*⁴⁵¹ a Pachtova známého „opusu“ *Pekař a pekařovština v českém dějepisectví*.⁴⁵² V textu napsaném už v roce 1953 a působícím spíše jako proklamace Bezdíček s oběma komunistickými historiky polemizuje, přičemž zmiňuje jako inspirační zdroj pro Václava Husu též Nejedlého *Komunisty – dědice velkých tradic*.⁴⁵³ Vzhledem k době, kdy text vznikl a nakonec i ke kontextu publikování ve sborníku *Studie*, jistě překvapí, že u Bezdíčka chybí širší poukaz na Nejedlého roli v českém dějepisectví, ovšem Bezdíčkův článek vyšel ve stejném sborníku jako Preisnerův, takže celkové pojetí přece jen není pouze „protinejedlovské.“

⁴⁴⁷ Milan SKŘIVÁNEK, *Růžový palouček. Pojednání o proměnách historického vědomí*, in: Pomezí Čech a Moravy 12, Milan Skřivánek (ed.), Litomyšl 2011, s. 48–131.

⁴⁴⁸ Naposledy se touto komunitou i Josefem Bezdíčkem šířeji zabýval doktorand Katedry dějin a didaktiky dějepisu PedF UK Ondřej Blažek. Srov. Ondřej BLAŽEK, *Proměna diskurzů v českém katolickém exilu v Itálii 1962–1969*, Praha 2017. Disertační práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.

⁴⁴⁹ Josef BEZDÍČEK, *Naši historikové o pojetí českých dějin*, in: Studie 29, Karel Skalický (ed.), Řím 1972, s. 595–619.; Práce též přetištěna v již zmíněné edici Miloše Havelky *Spor o smysl českých dějin 2*, Praha 2006, s. 216–241.

⁴⁵⁰ Josef BEZDÍČEK, *Naši historikové o pojetí českých dějin*, in: *Spor o smysl českých dějin 2*, Miloš Havelka (ed.), Praha 2006, s. 227.

⁴⁵¹ Václav HUSA, *Epochy českých dějin*, Praha 1947 (též 1949).

⁴⁵² Jan PACHTA, *Pekař a pekařovština v českém dějepisectví*, Brno 1950.

⁴⁵³ J. BEZDÍČEK, *Naši historikové*, s. 230.

Diskuse šedesátých let ještě v následující dekádě nějakou dobu doznívaly. Vítězná normalizační mašinérie různým způsobem zlikvidovala generaci kolem *Dějin a současnosti*, některé významné postavy, jako například František Graus, emigrovaly a jiné byly nuceny stáhnout se do soukromí. Nejvýznamnější nejedlovské práce vydával okruh historiků kolem Kabinetu pro studium díla Zdeňka Nejedlého, jehož produkce s nastupujícími osmdesátými lety postupně slábla. Nejedlovská tradice se postupně udržovala vlastně jen v bezpočtu místních názvů, pojmenování různých kulturních zařízení či škol a v některých veřejných vystoupeních, kde jeho jméno zaznívalo spíše z povinnosti než ze sentimentu.

Jako jistý symptomatický epilog za zájmem o Nejedlého v rámci české historiografie jsou studentské aktivity historika, který se k Nejedlému několikrát vrátil v rámci své publicistické činnosti též na počátku devadesátých let a litomyšlský rodák jej tak zvláště provází v počátcích úspěšné vědecké kariéry. Jde o historika a vysokoškolského pedagoga Víta Vlnase, jehož badatelské zájmy jej patrně k „stýkání a potýkání“ s Nejedlým předurčují. Vlnas se od počátku svého působení zaměřuje na kulturní témata s důrazem na výtvarné umění, přičemž ohnisko jeho zájmu tvoří zejména období nejedlovsky řečeno „temné“ tj. barokní doba, a vedle něj též století devatenácté, z nějž si zase Nejedlý bral zásadní inspirace. A nejedlovská témata Vít Vlnas neopouští ani v době současné, jak svědčí například jeho text *Obrana Jiráskova* z období poměrně nedávného.⁴⁵⁴

Vít Vlnas začínal v osmdesátých letech na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy bádát „na úseku do té doby opomíjených dějin každodenního života a hmotné kultury“⁴⁵⁵ v semináři profesora Josefa Petráně, ovšem s Nejedlým se vyrovnával spíše na jiné úrovni. Byla jí dramatická tvorba, přičemž setkání s Nejedlým zde krátce po polovině osmdesátých let ještě stále nebylo nevinnou zábavou. Vlnas ve druhém ročníku svého studia napsal a později též sám

⁴⁵⁴ Vít VLNAS, *Obrana Jiráskova* [online], 2012 [citováno dne: 29. 4. 2018]. Dostupné z: <https://www.klaus.cz/clanky/3163>. Článek původně vyšel v Lidových novinách dne 15. srpna 2012.

⁴⁵⁵ J. PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci*, s. 514.

režíroval hru *Polojasno*, která byla parodií Jiráskova *Temna*.⁴⁵⁶ Ačkoli byla hra od počátku míněna jako apolitická recese, byla záhy označena zástupkyní vedoucího katedry československých dějin a funkcionářkou výboru komunistické strany na fakultě docentkou Annou Skýbovou označena za dílo, v němž jsou znevažována dějinná fakta a národní tradice. Věc se projednávala na stranické skupině historických kateder a profesor Petrůň měl na ni vypracovat posudek.⁴⁵⁷ Dílo parodovalo starší historický narativ tzv. „temna“ jako veskrze tragického období českých dějin, což byla podle pozdějších vzpomínek Josefa Petrůně koncepce Zdeňka Nejedlého, který ji v padesátých letech „prosazoval do učebnic.“⁴⁵⁸ Ve hře byla použita celá řada aktualizací, anekdot a komediálně laděných historických parafrází a mezi studenty získala okamžitý úspěch. Jejímu autorovi však hrozilo vyloučení ze studia prosazované především docentkou Skýbovou. Věc však nakonec vedoucí katedry československých dějin Vratislav Čapek smetl ze stolu a Vítu Vlnasovi bylo jen ústně domluveno. Divadelní soubor pod hlavičkou SSM fungoval i nadále.⁴⁵⁹ Ačkoli tehdy ještě Vlnas v rychlý pád komunistického režimu nevěřil a, jak zaznamenal v rozhovoru s ním Josef Petrůň, „připravoval se na život ve lži,“ poměrně záhy mohl své jasné a podložené výhrady vůči jednostranně negativně podávaným dějinám vyjadřovat i veřejně.

Krátce po pádu komunistického režimu v Československu začal Vít Vlnas spolupracovat s časopisem *Přítomnost*, který navazoval na starší slavné Peroutkovo periodikum. V diskusích, které se vedly napříč všemi médii se Nejedlého jméno objevovalo poměrně často v souvislosti s úsilím o vyrovnání s vlastní minulostí. Tento problém lze číst například ve Vlnasově polemickém článku *Historické báčorky o českém baroku* uveřejněném na stránkách *Přítomnosti* v říjnu roku 1991. Vlnas v článku košatě a za použití připodobnění k Čapkovým polemickým figurám *Imago* a *Pugna* ujišťuje pozdější publicistku *Hospodářských novin* Nadu Klevisovou i jednoho čtenáře, že nový výklad baroka není jen převrácenou verzí tradičního výkladu této epochy, který Klevisová „dost nešťastně“ spojila s Nejedlým.⁴⁶⁰ Velmi zasvěceně a střízlivě též hodnotí osobnost Nejedlého, již zná nejen jako „mimořádně ješitného muže“ a

⁴⁵⁶ Tamtéž, s. 674.

⁴⁵⁷ Tamtéž, s. 672–675.

⁴⁵⁸ Tamtéž, s. 675.

⁴⁵⁹ O celém případě více srov. J. PETRŮŇ, *Filozofové dělají revoluci*, s. 672–679.

⁴⁶⁰ Vít VLNAS, *Historické báčorky o českém baroku*, *Přítomnost* 10, 1991, s. 28–29.

„komickou senilní ruinu,“ ale také jako „pilného“ a „solidně školeného historika,“ jehož „postřehy o potřebě hlubšího a všestrannějšího studia“ dějin pobělohorských Čech „nezaslouží zapomenutí.“⁴⁶¹ Je jistě zajímavé, že v článku tehdy ještě ani ne třicetiletý začínající vědec použil na adresu Jiráska a jeho *Temna* v podstatě stejná slova jako o dvacet let později ve výše zmíněném článku v Lidových novinách. Šlo o obranu díla i osobnosti hronovského rodáka, který byl Nejedlým zneužit. Vlnasova potřeba znovu uvést, a ještě dále rozvést, skutečnosti o jednostranném výkladu Jiráska, a to i ve zcela jiné době, dokládá, jak hluboce bylo Jiráskově památce ublíženo a jak hluboce zakořeněný je kdysi zcela účelově vytvořený výklad Aloise Jiráska. Vlnas už ve svém textu z roku 1991 přímo píše: „*Nejedlý však později svým dogmatickým výkladem povýšil Jiráskův román Temno na zásadní vědecké (!) (vykřičníkem opatřil VV, pozn. VN) dílo o českém baroku. Opíral se přitom o myšlenky, jež bychom v onom znamenitém a zdaleka ne jednostranně vyhoceném románu hledali marně. Za mimořádně tragickou můžeme považovat Nejedlého tezi o permanentní existenci dvou českých národů v jednom: 'pokrokového' - husitského a 'reakčního' - katolického. To už není jen omyl, to je ideový základ duchovního holocaustu!*“⁴⁶²

Vlnas jde však ve svém tehdejší rozhořčení dále a dotýká se i širších společenských témat. V obecnějším pohledu na české dějiny připomíná, že Nejedlý nebyl ve využívání minulosti k politickým účelům zcela původní a podotýká, že „*účelové interpretace českých dějin ve formě apriorně vytvářených antitezí*“ jsou v Čechách „*starou bolestí*.“⁴⁶³ Bylo by jistě zajímavé dohledat, jaký měly (či neměly) vliv na tyto Vlnasovy věty již zmíněné myšlenky Rio Preisnera. Nejedlého výtvořů jsou ve Vlnasově interpretaci „*schizofrenní*,“ protože je dost zvláštní, zaznamenávali barokní umění rozkvět v době úpadku a duchovního násilí. Vlnas, který byl v té době odborným pracovníkem Národní galerie, však jde ve svém výkladu barokního období ještě dále a poměrně ostře píše i o mylném vnímání baroka v současnosti. Dopouštěli se ho i osobnosti, které v kritických šedesátých let platily za nebojácné reprezentanty. Konkrétně jmenuje Jana Křena a filozofa Ladislava Hejdánka.⁴⁶⁴ Dále Vlnas upozorňuje na dodnes občas viditelný „*syndrom „odčinění Bílé hory*,“ který vedl k „*prezentistickému a účelovému vkládání politických cílů a prostředků devatenáctého*

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 28.

⁴⁶² Tamtéž.

⁴⁶³ Tamtéž.

⁴⁶⁴ Tamtéž, s. 29.

století do minulosti.“ V této souvislosti můžeme připomenout, že si podobně stýskal už v období meziválečném třeba Josef Pekař.

Vlnas také v jakési odezvě starého sporu o smysl českých dějin vlastně odsuzuje jako chybnou i masarykovskou koncepci permanentní reformace v dějinách a odhaluje paradoxy podobných výkladů. Došlo v nich totiž *“k sebeztožnění potomků pobělohorských katolíků s nekatolickou emigrací a současně k identifikaci českých novoevangelií s ‘historickou’ intelektuální a morální elitou národa.*“ Vlnas pak v opětovné narážce na Nejedlého i nedávné oficiální vykladače umění, dodává: *„Dědicové pokrokových tradic“ jen nepatrně utlumili nacionální tón, pečlivě vytrhali zbytky ideologického plevle a vše zasadili do rámce třídního boje. Náhledy na baroko převzali beze změny od mladočeských žurnalistů: mezi Janem Herbenem a Josefem Haubeltem je rozdílů méně, než by se na první pohled mohlo zdát. Komunismus se verbálně identifikoval s českou reformací (...) Hus a Komenský sestoupili z volnomyšlenkářských piedestálů i legionářských praporů a vešli do politickovýchovných světnic revolučních tradic. Zaujali tu čestné místo po boku proletářského chlapce Jana Nerudy či Boženy Němcové Bojující.*“⁴⁶⁵ Kromě jiného se v předchozím textu konkrétně v osobě normalizátora Josefa Haubelta ukazuje, jak období po roce 1968 na Nejedlého navazovalo a využívalo jeho koncept i nadále. Vlnas také upozorňuje, že podobná zneužití minulosti byla typická i v jiných komunistických zemích a připomíná *„rituální tance v Honeckerově NDR u Luthera či Bedřicha Velikého.*“

Vlnasova zapálená kritika se však neomezovala jen na komunistický výklad dějin, ale obrátila se i opačným směrem. Budoucí druhý i první muž Národní galerie uvádí příklad diskuse v exilovém Svědectví, které byly charakterizovány *„neuvěřitelným diletantismem“* všech zúčastněných: *„Opět tu šlo o pohled ryze prezentistický, opět se srovnávalo nesrovnatelné na základě povrchních analogií. (...) Velké postavy národních dějin sice přestaly figurovat v kabinetu průkopníků marxismu-leninismu, ale místo toho se z nich stali praotcové a pramatky českého disentu.*“⁴⁶⁶ Vlnas v této souvislosti cituje román Evy Kantůrkové o Husovi či eseje Josefa Kroutvora věnované Karlu Hynku Máchovi a Boženě Němcové. Spravedlivě a se snahou o objektivitu ale píše i o katolicích, kteří, když se přesunou do novin, vytrácí se

⁴⁶⁵ Tamtéž.

⁴⁶⁶ Tamtéž.

úcta k faktům také. I u nich je podle Vlnase patrné černobílé schéma, které není než negativem předešlých představ. S jistou nadsázkou pak varuje, aby se třeba ve školství nepokračovalo jen obrácením znamének: „*Jen proto, že Zdeněk Nejedlý velel poznávat dobu barokní skrze Jiráskovo Temno, nebude snad nikdo soudný nutit dívky školou povinné se stejným cílem do Durychova Bloudění.*“ Jeho článek byl především odmítnutím politického zneužívání historie a obhajobou výzkumu založeného na autentických historických pramenech. Vlnas pak ve svém myšlení zůstal konzistentní i nadále, jak svědčí jeho vystoupení i v následujících letech.⁴⁶⁷

Vlnasovy texty už charakterizují nové polistopadové období, které i v rámci hodnocení osobnosti a díla Zdeňka Nejedlého provází neomezená diskuse. Jejím problémem již není nemožnost kritiky nebo její zákaz, ale spíše bezbřehá otevřenost všem názorům, z nichž některé stále dokola opakují, buď z nevědomosti nebo kvůli konkrétnímu politickému účelu, stará klišé. Vedle hyperkritických odsudků tak občas potměšile provokují zejména oslavné brožurky současné Komunistické strany Čech a Moravy jako například ta, která byla vhozena do schránek litomyšlských domácností v roce 2017 a která zcela pomíjela jakoukoli stinnou stránku života a díla Zdeňka Nejedlého.⁴⁶⁸ Poměrně hustě popsaný leták vyvolal rozhořčení zejména u těch litomyšlských rodin, které byly nějak v minulosti komunistickým režimem postiženy.

⁴⁶⁷ Srov. rozhovor pro revue Proglas v roce 2001 nazvaný *Druhý život baroka v Čechách*, Proglas 3, 2001, s. 37–39. Též rozhovor v Katolickém týdeníku v roce 2010: *Historie nesnáší černobílá schémata*, Katolický týdeník 47, 2010, s. 4.

⁴⁶⁸ Max OLŠAN, *I love ZN*, Městský výbor KSČM v Litomyšli, 2017.

2.6 Nejedlého životopisci

Prvním Nejedlého životopiscem byl on sám. Svou autobiografii nazvanou *Moje práce* věnoval Nejedlý jako poněkud nevkusný dar k jmeninám své ženě Marii v roce 1903. Jejím cílem bylo hlavně zapůsobit na Marii a uchlácholit její obavy z předchozího Nejedlého vztahu k litomyšlské dívce Marii Seidlové. Sedmadvacetiletý Nejedlý sám sebe představuje jako „nelaskavého,“ ukázněného, pilného a chladného vědce, který má na prvním místě jako ideál svou vědeckou práci.⁴⁶⁹ Ještě během první republiky se objevili první životopisci z „vnějšího světa,“ kterými byli lékař s publicistickými ambicemi Miloslav Matoušek (1900–1985) a hudební kritik a dramatik Josef Teichman (1896–1958). Oba tito autoři se hlásili k radikálnímu socialismu, byli žáky Zdeňka Nejedlého a jejich studie měly prvoplánově oslavovat oblíbeného učitele, jemuž prostřednictvím svých publikací gratulují k životnímu jubileu.⁴⁷⁰

První biografy poválečné zrodila potřeba propagandisticky Nejedlého využít v padesátých letech. Zde patřili mezi hlavní postavy Nejedlého „pravá ruka“ Václav Pekárek a spolu s ním Jaroslav Kojzar, který se pohyboval zejména v okruhu pedagogiky. Kojzar se různým způsobem podílel jen v padesátých letech na publikaci tří knih, z nichž jedna vyšla současně navíc ještě ve slovenské mutaci.⁴⁷¹ Knihy byly primárně určeny žactvu a Kojzar ještě navíc připravil též vzorovou brožurku určenou pro případné nástěnky.⁴⁷² Další spis věnoval Kojzar Nejedlému, opět v pedagogických souvislostech, v roce 1964,⁴⁷³ aby se k témuž obsahu vrátil ještě i na konci sedmdesátých let.⁴⁷⁴ Ve stejném období se ještě ve spolupráci s pracovníky Kabinetu Zdeňka Nejedlého podílel na edici válečných projevů *Hovoří Moskva*,⁴⁷⁵ která měla Nejedlého ukázat jako „bojovníka za svobodu Československa.“ Kojzar byl jednou z klíčových postav ve snaze ukázat Nejedlého jako „učitele národa.“ Ve svém

⁴⁶⁹ Srov. Zdeněk NEJEDLÝ, *Moje práce*, Jaroslav Kojzar (ed.), Praha 1973.

⁴⁷⁰ Miloslav MATOUŠEK, *Zdeněk Nejedlý. Nástin života a práce k šedesátinám*, Praha 1938.; Josef TEICHMAN, *Zdeněk Nejedlý, (vydáno ke dni šedesátých narozenin Zdeňka Nejedlého)*, Praha 1938.

⁴⁷¹ Jaroslav KOJZAR (ed.), *Zdeněk Nejedlý o výchově a vzdělání*, Praha 1953. Kniha obsahuje úvodní studii Zdeněk Nejedlý, *strážce pokrokové učitelské tradice a bojovník a za socialistickou škol* z pera Jaroslava Kojzara a Jana Rysky.; Jaroslav KOJZAR, *O Zdeňkovi Nejedlém*, Praha 1953.; TÝŽ, *Vítězná cesta. O životě a díle Zdeňka Nejedlého*, Praha 1953.; TÝŽ, *Vítězná cesta. O životě a díle Zdenka Nejedlého*, Bratislava 1954.;

⁴⁷² TÝŽ, *Zdeněk Nejedlý*, Praha 1953.

⁴⁷³ TÝŽ, *Pedagogické dílo Zdeňka Nejedlého*, Praha 1964.

⁴⁷⁴ TÝŽ, *Zdeněk Nejedlý a jeho význam v pedagogice*, Praha 1978.

⁴⁷⁵ Zdeněk Nejedlý, *Hovoří Moskva. Rozhlasové projevy z let 1939–1945*, Petr Čornej – Josef Hanzal – Jaroslav Kojzar (eds.), Praha 1977.

posledním bilančním spise z roku 1978 dokonce odkazuje na konkrétní Nejedlého vyjádření, v němž se stárnoucí ministr vyznává, že jeho „veškerá více než půlstoletá práce byla zaměřena především na výchovu národa.“⁴⁷⁶ Jak lze dovodit, jsou Kojzarovy texty v podstatě jen shrnutím a edicí Nejedlého obrazu tak, jak jej vytvářela komunistická strana a částečně on sám. Nevyznačují se žádnou kritikou a jejich posláním je jen přenést žádoucí a schválený obraz Nejedlého žákům a všem, kdo mají zájem o pedagogiku. Zajímavostí je, že při zamyšlení nad Nejedlého vzory uvádí Kojzar Jaroslava Golla,⁴⁷⁷ který není opatřen obvyklým skeptickým výkladem o jeho aristokratismu, ale naopak, jak v něm bylo „málo profesorství“ tj. jakási vědecká nadřazenost, kterou častuje Golla například Václav Král. Goll je popsán jako vynikající pedagogická osobnost, na níž Nejedlému, kromě již zmíněné civilnosti, imponoval jeho vztah k umění. Je však zajímavé spíše to, co v Kojzarových edicích není, a to byl vztah k školské reformě v roce 1953. Jak víme od Jiřího Křesťana, Nejedlý se této reformě tiše bránil a Kojzar to dobře věděl.⁴⁷⁸

Nejvýznamnějším a soustavným Nejedlého biografem byl až do polistopadového působení Jiřího Křesťana nejprve odborný asistent, později docent československých dějin František Červinka. Jeho osobnosti sed dosud věnoval logicky v rámci svého dlouholetého výzkumu Jiří Křesťan, avšak byla mu věnován i soubor většinou memoárových textů od jeho bývalých kolegů a žáků, který ale činí jen součást většího a poněkud nenápadného a nesourodého sborníku *Semináře a studie k dějinám vědy*. V již demokratickém období po roce 1989 byl vydán jeho krátký text k Hilsnerově aféře,⁴⁷⁹ dále jen o málo větší nicméně zajímavé a zamyšlení nad českou kulturou za nacistické okupace⁴⁸⁰ a poměrně nedávno péčí Jana Mervarta tři Červinkovy statě z Lidových novin z přelomového období 1967–1969.⁴⁸¹ Třetím a posledním edičním počinem je pak výbor *Studie, eseje, polemiky* vyšlý zcela nedávno.⁴⁸²

Zdeněk Nejedlý byl Červinkovým celoživotním a do jisté míry i osudovým tématem. Začal se jím zabývat již v době své vědecké aspirantury na počátku padesátých let a Jiří Křesťan nevyklučuje, že ve volbě jeho hlavního předmětu zájmu hrál

⁴⁷⁶ Jaroslav KOJZAR, *Zdeněk Nejedlý a jeho význam v pedagogice*, Praha 1978, s. 5. Slova jsou drobně pozměněna a pocházejí z Nejedlého projevu k školskému zákonu v roce 1948. Srov. cit. práce, s. 160.

⁴⁷⁷ Tamtéž, s. 16.

⁴⁷⁸ Jiří KŘEŠŤAN, Zdeněk nejedlý, s.

⁴⁷⁹ František ČERVINKA, *Hilsnerova aféra a její literární dozvuk*, Polná 1999.

⁴⁸⁰ TÝŽ, *Česká kultura a okupace*, Praha 2002.

⁴⁸¹ *Inspirace Pražské jaro 1968. Literární noviny, sborník statí*, Vysoké Mýto 2014, s. 11–34.

⁴⁸² TÝŽ, *Studie, eseje, polemiky*, Praha 2017.

roli jistý kalkul. Nejedlého osobní sekretářkou totiž byla Červinkova první manželka Milada a skrze jednoho z tehdy nejmocnějších funkcionářů KSČ se mladý historik mohl dostat ke studiu svých oblíbených kulturních dějin.⁴⁸³ Červinka začínal jako redaktor v kladenském Nakladatelství mladých. Své první krátké autorské texty věnoval různým osobnostem marxismu,⁴⁸⁴ utopického socialismu⁴⁸⁵ a jejich inspiračních zdrojů.⁴⁸⁶ Sám vycházel ve svém pohledu na svět z týchž intelektuálních pramenů a zůstal jim v podstatě věrný celoživotně. Vlastní Nejedlého dílo znal velmi dobře, ale nikdy se jím, jak mnohokrát dovodil Jiří Křest'án, dogmaticky nezaštiťoval ani neřídil.⁴⁸⁷ Marxistou ale zůstal až do konce života.

Etické otázky marxismu však Červinka vůbec nebral v potaz v první řadě. Jejich dosah podcenil. Ve svém článku v Lidových novinách *Karel Marx podrobený psychoanalýze*⁴⁸⁸ je vlastně ironizuje. Reaguje zde na publikaci Arnolda Künzliho *Karl Marx – Eine Psychographie*, Wien-Frankfurt Zürich, 1966.⁴⁸⁹ Künzli vidí zárodky stalinské krutosti už v Marxovi a mezi marxisty jmenuje i Arnošta Kolmana. Článek vyšel původně v Literárních listech 9. 5. 1968, což bylo uprostřed Pražského jara, takže by měl představovat vrchol demokratizačního úsilí. Ve skutečnosti spíše ukazuje meze, za něž tehdejší marxističtí intelektuálové nechtěli s uvažováním jít. Červinka připouští, že Marx měl silně potlačený komplex Žida, žil bez národa, cítil nenávist k prusáckému státu, viděl se jako prorok národa bez státu – proletariátu, odcizil se rodičům, sourozencům i své zemi, aniž by k jiné zemi přilnul.⁴⁹⁰ S odkazem na Dostojevského ale říká, že každý i génius má v sobě temné stejně jako dobré stránky.⁴⁹¹ Přiznává, že neměl dost citu a érotu, ale „*ducha k ovládnutí tajemství moře a tvorby světa*,“ že je ironický, sarkastický, satirický a že má daleko k humoristovi a sebeironikovi.⁴⁹² Červinka ale zároveň tvrdí, že Künzli „*nechápe dialektiku determinismu a svobody vůle*,“ Červinka věří „*poslední*“ revoluci, jíž prý dal Marx zázračnou moc.

⁴⁸³ Jiří KŘEŠT'ÁN, *Zdeněk Nejedlý v životě a díle Františka Červinky*, in: Semináře a studie k dějinám vědy, Antonín Kostlán – Markéta Devátá (eds.), Praha 2009, s. 232.

⁴⁸⁴ František ČERVINKA, *Karel Marx*, Praha 1949.; TÝŽ, *Bedřich Engels*, Praha 1949. Obě publikace vyšly též o rok později.

⁴⁸⁵ František ČERVINKA, *Charles Fourier*, Praha 1949.; TÝŽ, *Robert Owen*, Praha 1949.

⁴⁸⁶ František ČERVINKA, *F. N. Babeuf*, Praha 1949.

⁴⁸⁷ J. KŘEŠT'ÁN, *Zdeněk Nejedlý v životě a díle Františka Červinky* s. 236–237.

⁴⁸⁸ František ČERVINKA, *Karel Marx podrobený psychoanalýze*, in: Inspirace Pražské jaro 1968.

Literární noviny, sborník statí, Vysoké Mýto 2014, s. 11–19. Článek vyšel původně v Literárních listech č. 11, 9. 5. 1968, s. 11.

⁴⁸⁹ Arnold KÜNZLI, *Karl Marx – Eine Psychographie*, Wien-Frankfurt Zürich, 1966.

⁴⁹⁰ František ČERVINKA, *Karel Marx podrobený*, s. 12–13.

⁴⁹¹ Tamtéž, s. 13–14.

⁴⁹² Tamtéž, s. 14.

Červinkova slova vypadají, že tehdejší docent spíše věřil stejně jako mnoho a mnoho jiných nějaké myšlenkové koncepci, která slibuje šťastný zítřek, a tedy nějaký smysl v budoucnosti. Na tomto konceptu jsou založeny všechny ideologie. Jim se má vše podřídit. Ideologie a vědecká teorie se tak dostávají blízko náboženství, vyžadují víru. Náboženství představovalo jistou svého druhu konkurenci. Víra marxistická je ovšem vírou ve vulgární podobě a založena má být na rozdíl od křesťanství na násilí – násilná změna, revoluce. Künzli se podle Červinky snaží „*diskreditovat marxismus 'hloubkově' psychologickým rozbořem Marxe*“ přičemž dle Červinky zůstává povrchním.⁴⁹³ Sám Červinka se ale stává také trochu naivním a věřícím ideologem, když říká, že by byl každý jen povrchním psychologem, kdyby nevěřil, že každá chvíle Marxova života byla zasvěcena práci, že má psychickou i mravní sílu Žida, který odvrhl všechno, co v židovství našel přizemního a puntičkářského, mravní a psychickou sílu Němce, který zasáhl „*zpupné sebevědomí německého nacionalismu,*“ „*mravní sílu syna, který odmítl poníženost a opatrnost otcova liberalismu i matčiny prosby,*“ „*aby se v zájmu rodiny konformoval s požadavky možných zaměstnavatelů (např. tehdejších univerzit)*“ atd.⁴⁹⁴ Künzli skutečně není nejlepší příklad nemarxisty, jeho freudiánství zasluhuje kritiku a je v něm též latentní antisemitismus, ale to není naším tématem. Červinka dovede Künzliho i ocenit a některé jeho podněty uznává. Například považuje za závažné zhodnotit Marxovy rodinné poměry a tragédie, jako byly sebevraždy Marxových dvou dcer nebo manželská krize. František Červinka se ptá: „*Měl Marx nemanželského syna s Lenkou Demuthovou? A proč se o něj nepostaral a musel ho adoptovat Engels, který se stal místo něj formálním otcem?*“⁴⁹⁵ Tyto otázky se musí podle Červinky zodpovědět. Nakonec se Červinka pokoušel vyrovnat i s nejproblematictější částí Marxova učení, s násilím, jež je provází jako základní předpoklad. Podle Červinky není cestou mladší Marx, ale stárnoucí, který už psal o méně násilném charakteru první fáze přechodu ke komunismu. Přes to však, jdeme-li do důsledků, zůstává tato část minimálně kontroverzní. Červinka se ukazuje jako marxista, který i v tváři tvář Pražskému jaru zůstává věrný oficiální ideologii.

⁴⁹³ Tamtéž, s.15.

⁴⁹⁴ Tamtéž.

⁴⁹⁵ Tamtéž, s. 17–18.

Velký Červinkův problém s výkladem revoluce 1848 se stal obsahem závažné studie Jiřího Raka.⁴⁹⁶ Jako klíčový problém pro komunistickou historiografii padesátých let se jevila skutečnost, že zbožňovaní ideologičtí a otcové marxismu, Marx s Engelsem, považovali revoluci u nás v r. 1848 za kontrarevoluci, což se dost dobře neslučovalo ani s pojetím Zdeňka Nejedlého o komunistech – dědicích slavných národních tradic? dědici? Odsudek mířil i přímo na Palackého. Marx s Engelsem byli velkoněmečtí nacionálové, kteří nenáviděli mnohonárodnostní Habsburskou monarchii, ale to nešlo napsat, takže to většinou dělali náhradou Palackého, Havlíčka, Riegra a mladými revolucionáři (Kosík), jako byl J. V. Frič nebo Emanuel Arnold. Činil tak i Nejedlého žák Ivan Ivanovič Udalcov⁴⁹⁷ a jde tudy i Červinka, který zdůrazňuje Arnoldovu demokratičnost a liberalismus je vlastně v jeho podání už úpadkový. Červinka ale kritizuje i schematismus 50. let a vede polemiku s Marxovou a Engelsovou koncepcí revolučních a kontrarevolučních národů⁴⁹⁸ Kritizuje ale také Tomáše Garrigua Masaryka, protože umožnil vyrůst buržoazii, má odpor proti socialistické revoluci a je ochotný ke spolupráci se sociální demokracií, což jsou v jeho pojetí největší hříchy. Rak uzavírá, že Červinka uznává poetiku Julia Zeyera a Vrchlického, a nakonec i Viktora Dyka. Zůstal ale v mezích reformismu a například nevšední strukturalistické pojetí františka Kutnara zcela ignoroval.⁴⁹⁹ František Červinka svůj marxistický stín prostě překročit nedokázal.

Na závěr této kapitoly je nutné alespoň krátce pojednat o třech fenoménech nejedlovského bádání, které se ale v dosavadním textu stále objevují. Jsou jimi výsledky bádání Kabinetu Zdeňka Nejedlého a dílo Jiřího Křesťana a Petra Čorneje. Ostatně Jiří Křesťan, který minimálně pootevřel dvířka snad již snad všem otázkám týkajícím se života a díla zmíněné kontroverzní osobnosti už o *Kabinetu Zdeňka Nejedlého* poměrně podrobně pojednal v konkrétní studii, v níž shrnul bez mála čtyřicet let práce tohoto pracoviště.⁵⁰⁰ Křesťan pak publikoval největší a nejúplnější monografii o Zdeňku Nejedlém,⁵⁰¹ která když se pojme i v kontextu jeho nesmírně bohaté článkové produkce, pokrývá skutečně Nejedlého fenomén vyčerpávajícím způsobem, a to i přes dílčí

⁴⁹⁶ Jiří RAK, *Červinkovo pojetí českých dějin 19. století v dobovém kontextu*, in: Semináře a studie k dějinám vědy, Antonín Kostlán – Markéta Devátá (eds.), Praha 2009, s. 281–291.

⁴⁹⁷ Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý, politik a vědec v osamění*, Praha 2012, s. 424–425.

⁴⁹⁸ J. RAK, *Červinkovo pojetí*, s. 289.

⁴⁹⁹ Tamtéž, s. 291.

⁵⁰⁰ Srov. Jiří KŘEŠŤAN, *Kabinet Zdeňka Nejedlého (1953–1990)*, in: Ústav pro českou literaturu, Kateřina Bláhová – Ondřej Sládek (eds.), Praha 2010, s. 193–215.

⁵⁰¹ Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý, politik a vědec v osamění*, Praha 2012.

výhrady, které však nepovažuji vzhledem k objemu a kvalitě práce s největším osobním archivem a se zcela olbřímí porcí literatury během čtvrtstoletí práce za úplně spravedlivé a odpovídající.⁵⁰²

Stranou by také neměla zůstat literární kvalita Křest'anových pojednání, jíž se ovšem vyznačují také studie, které k Nejedlému od samého počátku svého působení na poli historiografie věnoval Petr Čornej. Především bych upozornil na výběr témat, která přinesla zásadní zjištění,⁵⁰³ a navíc měla ambici stát se i čtenářským zážitkem, který u historiografických prací nepodceňuji.

⁵⁰² Srov. Miloš HAVELKA, *Nejedlý podaný „po nejedlovsku“*, Soudobé dějiny 1–2, 2012, s. 180–189.

⁵⁰³ Srov. např. Petr ČORNEJ, *Historici, historiografie a dějepis*, Praha 2016, s. 203–332.; TÝŽ, *Geneze Nejedlého pojetí regionalistiky jako součásti kulturní historie*. In: *Muzeum a současnost* 1/78, Středočeské muzeum Roztoky u Prahy. 1979, s. 77–98.; TÝŽ, *Ženy Zdeňka Nejedlého. Úvod do studia*, Tvar 1, 1996, s. 14–15.; TÝŽ, *Vývoj názorů na husitství v díle Zdeňka Nejedlého*, Česká literatura 3, 1978, s. 235–247.; TÝŽ, *K některým otázkám Nejedlého výkladu husitství*, Jihočeský sborník historický 2, 1980, s. 80–94.; TÝŽ, *K učitelské činnosti Zdeňka Nejedlého na pražské univerzitě*, Acta Universitatis Carolinae – Historie Universitatis Carolinae Pragensis 20, 1980, sv. 2, s. 7–34.

3. Zdeněk Nejedlý v české kultuře. Vzor a proměnlivé téma

Česká kultura byla po roce 1945 zasažena podobně jako historiografie. Musela se vzpamatovávat ze stejných těžkých ztrát a musela se obdobně vyrovnávat s nesvobodou a s vývojem nalinkovaným v Košickém vládním programu. I pro kulturu samozřejmě platilo zpřístupnění všech kulturních institucí co největšímu počtu zájemců, slovanství a sovětizace ve všech směrech „*v duchu pokrokovém, lidovém a národním*.“⁵⁰⁴ Stejně tak pochopitelně platí a má působit vzorově Nejedlého text o komunistech, kteří jsou dědici velkých národních tradic.⁵⁰⁵

Ani v kultuře ale neměli komunisté zprvu vše jisté, jak svědčí například neúspěch v pokusu o ovládnutí kulturní fronty prostřednictvím nově založené organizace Kulturní obec.⁵⁰⁶ Tato dílčí prohra však nemohla zvrátit nastoupený vývoj. Komunisté směřovali k uchopení vešker moci ve státě a kultura jim k tomu měla dopomoci. Stejně jako v případě historiografie, měla být i kultura plně podřízena politickým cílům KSČ. Prvním poválečným úkolem však bylo sjednotit celou kulturní levici a dát jí směr. Ten už byl vyřčený ve dvou výše uvedených textech, přičemž vedle teze, že komunisté dědí všechny dobré národní tradice, byli ideologičtí vůdcové KSČ ochotni nějakou dobu snášet i hlásat podporu názorům masarykovským i prezidentu Benešovi a moderní kultuře vůbec. Jak píše Alexej Kusák, komunistická kulturní politika po roce 1945 „*neponechala svým protivníkům takřka nic, na čem by mohli budovat svůj vlastní, odlišný ideologický program*.“⁵⁰⁷ Kusák a před ním Jaroslav Kladiiva například v této souvislosti upozornili na výrok ministra spravedlnosti Prokopa Drtiny, který se při četbě Gottwaldových a Slánského projevů „nemohl ubránit dojmu, že je to opsáno z jeho vlastních projevů.“⁵⁰⁸

Role Zdeňka Nejedlého byla v tomto období samozřejmě jedna z ústředních. Kromě koncipování základních kulturních doktrín se nově designovaný ministr ihned po svém návratu pustil do dalších úkolů. Jiří Křesťan v této souvislosti vypočítává hned

⁵⁰⁴ *Košický vládní program (5. 4. 1945)* [online], Praha 2012 [citováno dne: 1. 4. 2018]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/koicky-vladni-program-5-4-1945/>

⁵⁰⁵ Zdeněk NEJEDLÝ, *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*, Praha 1947.

⁵⁰⁶ Alexej KUSÁK, *Kultura a politika v Československu 1945–1956*, Praha 1998, s. 222–224.

⁵⁰⁷ Tamtéž, s. 145.

⁵⁰⁸ Srov. Jaroslav KLADIIVA, *Kultura a politika (1945–1948)*, Praha 1968, s. 231.; Alexej KUSÁK, *Kultura a politika*, s. 505.

několik úloh, jež Nejedlý začal po roce 1945 zastávat. Byly jimi funkce „*těšitele*“ po válce se vzpamatovávajícího národa, „*tvůrce koncepcí*“ i „*mocenského hráče*“, který však občas stojí „*a porta inferi*“ a možná spěje k postavení „*non redivivus*.“⁵⁰⁹ Poslední Křesťanova otázka provází celou tuto práci a snad na ni jistou odpověď podá. Bude se však jistým způsobem prolínat s textem předchozí kapitoly, protože nejen antičtí mudrcové považovali historii za jednu z uměleckých disciplín, a tedy za součást kultury i v jejím neuzší vymezení. Ostatně sám Nejedlý, o jehož vliv tu jde především, vnímal historikovu práci jako uměleckou tvorbu, na což jistě mělo vliv jeho vzdělání a zájmy, které vždy oscillovaly kolem umění a historie a spojovaly se v nejednom díle, aby se pak v podstatě staly státní kulturní koncepcí a později ukázaly i na problematické body tohoto svazku.

Vladimír Macura si v rámci svého jedinečného sémantického zkoumání všimnul, jak Nejedlý při své práci pracoval s jazykem. Nebyl sice tvůrcem klasické komunistické představy neustálého boje, který se do jazyka dostává skrze osamostatněné vazby předložek „o“ a „za“ se čtvrtým pádem,⁵¹⁰ ale tyto jazykové prostředky rád používal. Uvedme v této souvislosti alespoň název jednoho ze stěžejních Nejedlého projevů *Za kulturu lidovou a národní*, který byl jednou z prvních směrnic, kterých je třeba se následujícím „*zápase o novou českou kulturu*“ držet. Nejedlý svá burcující slova pronesl ihned po svém návratu z Moskvy dne 29. května 1945 na večeru kulturních pracovníků v Praze.⁵¹¹ Nejedlého jazyk byl nesmírně vlivný a široce rozšířený. Jeho působnost je možná tak silná i proto, že používá vlastně starou mýtickou představu, že nový svět nastane zničením starého.⁵¹² Vše je výsledek boje, v němž se střetává zkažený západ, s nímž jsou spojena veškerá negativa, a východ, který je ztělesněním všech kladů. Macura si všiml,⁵¹³ že Nejedlý to i přímo napsal ve svém dopise ideologické konferenci v Brně. Dopis pak přetiskl i Nejedlého obnovený časopis *Var: „Sovětská*

⁵⁰⁹ Jiří KŘEŠŤAN, „*Poslední husita*“ odchází. Zdeněk Nejedlý v osidlech kulturní politiky KSČ po roce 1945, Soudobé dějiny 1, 2005, s. 9–44.

⁵¹⁰ Vladimír MACURA, *Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948–1989*, Praha 1992, s. 19.

⁵¹¹ Řeč vyšla jako vzorový text spolu s dalšími vybranými ministrovými projevy z let 1945–1951. Srov. Zdeněk NEJEDLÝ, *Za kulturu lidovou a národní*, Praha 1953.

⁵¹² V. MACURA, *Šťastný věk*, s. 19.

⁵¹³ Tamtéž.

věda znamená mír, práci, budování, a kapitalistická 'věda' naopak válku a ničení.“⁵¹⁴
Jazyk boje a války pak přebírají i jiní autoři.⁵¹⁵

⁵¹⁴ Tamtéž.

⁵¹⁵ Například Ladislav Štoll, jak ukazuje následující výbor, nebo historikové počínajících 50. let. Srov. Ladislav ŠTOLL, *Umění a ideologický boj I. (1945–1959)*, Praha 1972.; Jurij KŘÍŽEK – Oldřich ŘÍHA, *Bez Velké říjnové socialistické revoluce by nebylo Československa. Boj č. a slov. dělnické tř. za svobodu v letech 1917–1920*, Praha 1951.

3.1. Nejedlý a filozofie

Zdeněk Nejedlý měl s matkou všech věd kontakty již od počátku své vědecké a veřejné dráhy. Patrně spíše intuitivně vnímal nové a nevšední myšlenkové impulsy již v raném mládí, kdy ho upoutal nesmírně zajímavý zjev Huberta Gordona Schauera, kterému byl na pohřbu už jako čtrnáctiletý a kterého považoval za „*vůdce a hlavu české moderny*.“⁵¹⁶ Když Schauera, jednoho z inspirátorů Sporů o smysl českých dějin, Nejedlý popisoval a líčil, jak se do své rodné Litomyšle nehodil, jak mu tu nerozuměli, jakoby se tu ozývala stará Nejedlého autostylizace. Použil při tom dokonce stejnou frázi, jakou kdysi psal sám o sobě:⁵¹⁷ „*odcházel z Litomyšle na studie do Vídně vlastně již hotov*.“⁵¹⁸ Možná, že i jemu půjčoval litomyšlský děkan Šanta Kantovy a Hegelovy spisy jako pozdějšímu překladateli Masarykových *Základů konkrétní logiky* a autorovi slavných *Našich dvou otázek*.⁵¹⁹

Právě Masaryk nespojoval Nejedlého jen se Schauerem, ale s celým českým myšlenkovým děním na počátku dvacátého století. Již patrně jako malý, když jezdíval s otcem na učitelské sjezdy, seznamoval se s dílem Komenského a u litomyšlského knihkupce a filozofa Karla Veselíka s Masarykovou *Českou otázkou*.⁵²⁰ Možná ještě v Litomyšli, avšak určitě na univerzitě, přišel též Nejedlý do styku s Josefem Durdíkem. Tento zajímavý filozof a politik totiž, jako mnoho jiných zajímavých osobností, v Litomyšli pět let učil, a to ještě před Nejedlého narozením. Našel si tu také manželku a v 80. letech dokonce za město zasedal v zemském sněmu.⁵²¹ Durdík v litomyšlských filozofických kruzích debatoval nad Kantem, Hegelem, Herbartem i nad nesmrtelností duše, problémem vědomí i hmoty ještě s německým filozofem Maxmilianem Drossbachem. Oba tu také vyučovali a mezi jinými třeba mladé filozofy Karla Veselíka a Gustava Zábu.⁵²² Veselík vydal v sedmdesátých letech dvě práce o Platónovi a Kantovi a Zába zde napsal svou prvotinu *Forma základem krásna*,⁵²³ přičemž asi

⁵¹⁶ Zdeněk NEJEDLÝ, *Litomyšl, tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934, s. 212-214.

⁵¹⁷ Píše tak sám o sobě už ve své autobiografii vydané Jaroslavem Kojzarem v roce 1973 k nedožitému jubileu. Srov. Týž, *Moje práce*, Praha 1973, s. 31 a 33.

⁵¹⁸ Z. NEJEDLÝ, *Litomyšl, tisíc let*, s. 213.

⁵¹⁹ Tamtéž.

⁵²⁰ Jiří KŘEŠŤAN, *Podivuhodný filozof Zdeněk Nejedlý*, Přednáška v knihovně Filozofického ústavu AV ČR, 18. 9. 2013.

⁵²¹ Z. NEJEDLÝ, *Litomyšl, tisíc let*, s. 144.

⁵²² Tamtéž, s. 144 a 164.

⁵²³ Tamtéž, s. 144.

nejznámější je jeho kritická analýza Masarykových *Základů konkrétné logiky*, kterou vydal v roce 1887 v časopise *Krok*.⁵²⁴

Výše zmínění filozofové patrně tvořili jakési myšlenkové podhoubí Zdeňka Nejedlého. Po dalších impulzech od Otokara Hostinského, Jaroslava Golla a pochopitelně znovu Masaryka se jej dále prohloubil na univerzitních přednáškách. Prostřednictvím těchto tří mužů Nejedlý vstřebal některé pro Nejedlého nesmírně důležité myšlenkové koncepty. Je jím například Hostinského programní hudba nebo diltheyovská introspekce a potřeba vciťování se do historických dějů, jež obdržel na seminářích Gollových i od jeho starších žáků. Jiří Křest'an, který o Nejedlém – filozofovi promluvil v září 2013 na přednášce ve Filozofickém ústavu, považoval jeho filozofické hledání za „*nesystematické*“ a připomněl, jak kdysi Nejedlý odmítl Šaldovu domněnku, že se svým zájmem a způsobem práce podobá pozitivistickému historiku a kritikovi Hyppolitu Teinemu.⁵²⁵ Petr Čornej na základě svých zkušeností s osobním fondem Zdeňka Nejedlého, který měl možnost přímo spravovat jako člen Kabinetu Zdeňka Nejedlého, vzpomínal, že Nejedlý měl ve své knihovně pouze jednu filozofickou publikaci, již bylo jedno z děl Arthura Schopenhauera,⁵²⁶ což nedostatek systému jen potvrzuje. Zdá se, že moderní myšlení Nejedlého spíše míjelo, i když měl určité styky s Františkem Drtinou, dalšími dřívějšími litomyšlskými studenty pozitivistou Františkem Krejčím a literátem Václavem Tillem a vedle nich i s evangelickým teologem Janem Blahoslavem Kozákem. Největší vliv však na něj měl patrně Masaryk, jehož dílo později v polemice s Josefem Ludvíkem Fišerem považoval za hodné dalšího domýšlení.⁵²⁷ Sluší se také připomenout vztah Nejedlého k Emanuelu Rádlovi. Jeden z originálních českých filozofů a zastávce Masaryka byl nejprve Nejedlého spojencem v Realistickém klubu⁵²⁸ či ve Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s Novým Ruskem,⁵²⁹ aby se pak s Nejedlým rozešel v otázce role individua v dějinách v rámci diskuse nad smyslem českých dějin i obecně ve společenském životě.⁵³⁰

⁵²⁴ Jiří GABRIEL, *Gustav Zába (Slovník českých filozofů, Katedra filozofie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity)* [online], 1998, [citováno dne: 30. 4. 2018]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/zaba.html>.

⁵²⁵ J. KŘEST'AN, *Podivuhodný filozof Zdeněk Nejedlý*.

⁵²⁶ Diskuse na půdě Filozofického ústavu AV ČR po zmíněné přednášce Jiřího Křest'ana 18. 9. 2013.

⁵²⁷ Tamtéž.

⁵²⁸ Jiří KŘEST'AN, *Zdeněk Nejedlý, politik a vědec v osamění*, Praha 2012, s. 146–149 a 159.

⁵²⁹ Tamtéž, s. 188 a 190.

⁵³⁰ Tamtéž, s. 173, 193, 303 a 413.

I přes svou chvilkovou pozornost, kterou především díky obdivu k dílu Richarda Wagnera upřel Nejedlý na Friedricha Nietzscheho,⁵³¹ se Nejedlý už ve třicátých letech dává do služeb komunistické ideologie a kritické myšlení, tolik pro filozofii potřebné, nadobro opouští. I svoje pochopení pro německého filozofa později zcela převrátí v duchu poválečných protiněmeckých hesel. České národní tradice, například Palackého, však nikdy přehodnocovat nechtěl, a nakonec ani nemusel. Právě proto se stal po druhé světové válce objektem kritiky ortodoxně marxisticky smýšlejícího Arnošta Kolmana. Tehdy mladý doktor filozofických věd si dokonce na Nejedlého stěžoval v dopise psaném ještě před únorem 1948 a poslaném děkanovi Filozofické fakulty. Kolman tehdy hodnotil Nejedlého, asi úplně ne neprávem, jako stoupence „*idealistické, metafyzické filozofie herbartismu*“,“⁵³² což je v rozporu s tím, jak by měl podle Kolmana myslet hlavní ideový vůdce komunistické strany. Nejedlý podobné výpady, které, jak už víme, přišly i ze strany Karla Kosíka, celkem bez problémů ustál, a naopak mladého filozofa později, když to bylo za již poněkud jiných okolností potřeba, podržel.⁵³³ Útoky na Palackého však nesl těžce. Jeho rozhořčení se podařilo zdokumentovat Jiřímu Křesťanovi. Například když na Palackého a Havlíčka zaútočil ve své knize o revoluci 1848 Nejedlého bývalý žák Ivan Ivanovič Udalcov⁵³⁴ s tím, že jde o liberály, kteří byli s monarchií proti revoluci, nepostavil se proti tomuto názoru (který se mimochodem shoduje s postojem mladého Karla Kosíka) sice veřejně, ale zato o to rezolutněji v rozhovoru s N. P. Firjubinem.⁵³⁵

Pro vývoj české filozofie minimálně do druhé poloviny padesátých let ale určila Nejedlého přednáška *Slovo o české filozofii* pronesená v lednu 1946 ve velké posluchárně pražské Filozofické fakulty.⁵³⁶ Nejedlý ve svém vystoupení odmítnul „*vše, co překáží*“ a za jedinou možnou metodu označil marxismus-leninismus. Odmítnul též Masarykovu tezi o úloze malého národa a jeho zvláštní úloze ve filozofii i kulturní orientaci jinam než na Sovětský svaz. Již legendárním se stala jeho doktrína hledání nových impulzů v lidových typech pohádkového Honzy, Kašpárka Matěje Kopeckého a

⁵³¹ Zdeněk NEJEDLÝ, *Nietzscheova tragédie*, Praha 1926.

⁵³² Josef PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*, Praha 2015, s. 61–63.

⁵³³ Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý, politik a vědec v osamění*, Praha 2012, s. 357.

⁵³⁴ Není jisté, o jaký Udalcovův spis přesně šlo. K problematice publikoval dva. Srov. Ivan Ivanovič UDALCOV, *Rok 1848 v Čechách*, Brno 1950.; TÝŽ, *Z dějin národních a politických bojů v Čechách roku 1848*, Praha 1954.

⁵³⁵ J. KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý*, s. 424–425.

⁵³⁶ Markéta DEVÁTÁ – Doubravka OLŠÁKOVÁ – Vítězslav SOMMER – Peter DINUŠ, *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*, Praha 2010, s. 21.

Babičky Boženy Němcové, ale také v myšlenkové koncepci Smetanova nebo Alšova umění.⁵³⁷ Ačkoli si později Nejedlý stěžoval na nepochopení svých slov, i ve filozofii se nadlouho usadila jeho leninovské schéma dvou kultur a její rozdělování na „pokrokovou“ a „reakční.“⁵³⁸ Vladimír Macura později zajímavě naznačil možný původ Nejedlého groteskního, byť zcela vážně míněného požadavku. Přejímá prý dávnou obrozenou skepsi, s níž kdysi argumentovali proti filozofii Karel Havlíček Borovský a Vilém Gabler, kteří upřednostňovali zdravý rozum.⁵³⁹

Ať tak či tak, vliv Nejedlého filozofických konceptů, které se ukázaly jako opravdu málo životné, postupem slábl. Určitým způsobem ještě na Nejedlého reagoval Milan Machovec ve svých masarykovských úvahách⁵⁴⁰ a dlouho Nejedlý neopouštěl myšlení i působení Františka Červinky. Jak si všimnul již Jiří Křest'an, Červinka se snaží pojmout Nejedlého jako představitele ryze československého typu socialismu. Do jisté míry prezentisticky, byť ne úplně bez reálných základů, zapadá toto hodnocení přece jen spíše do Červinkových osobních snah a tužeb z doby kolem Pražského jara. Po obnovení demokracie v roce 1989 se témata velmi blízká Nejedlého myšlení objevila v textech knihy *Hledání české filozofie*,⁵⁴¹ která vyšla vlastně jako mimořádné číslo *Filozofického časopisu* editované Erazimem Kohákem a Jakubem Trnkou.

⁵³⁷ Zdeněk NEJEDLÝ, *O školské a kulturní politice v dnešní situaci*, Praha 1946, s. 20nn.

⁵³⁸ M. DEVÁTÁ – D. OLŠÁKOVÁ – V. SOMMER – P. DINUŠ, *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace*, s. 22.

⁵³⁹ Vladimír MACURA, *Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948–1989*, Praha 1992, s. 63.

⁵⁴⁰ Srov. Milan MACHOVEC, *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968.

⁵⁴¹ Erazim KOHÁK – Jakub TRNKA (eds.), *Hledání české filozofie*, Praha 2012.

3.2 Nejedlý a hudba

Pro Zdeňka Nejedlého byla hudba životním tématem. Vývoj jeho životních názorů a postojů pak souzněl s jeho vnímáním hudby. Historii „*zůstal navždy věren*“ a když o čemkoliv „*myslil neb psal*“, vždy se v něm „*hlásil historik*“, jak kdysi prohlašoval v projevu, který kdysi přednesl při mamutí oslavě padesáti let vlastního doktorátu⁵⁴² (což se samozřejmě jasně krylo s dobou kultu osobnosti). Když však v tomto projevu bilancuje a mluví o svých učitelích, je symptomatické, že vedle historického Husa figuruje historik Palacký a literát Jirásek píšící historické romány.⁵⁴³ Vedle této trojice však jako čtvrtý, „*ale svým významem ne poslední*“ je jmenován Bedřich Smetana, jímž a pod dojmem smrti další osudové skladatelské osobnosti Zdeňka Fibicha, vstoupila do života Nejedlého „*rovnocenně k historii*“ hudba.⁵⁴⁴ Vnímal ji především skrz program, jak se kdysi naučil na estetických přednáškách Otokara Hostinského. Jak řekl ve své přednášce, kterou její pozdější vydavatel nazval příznačně *Z mého života* v reminiscenci na Smetanův smyčcový kvartet, vnímal hudbu především jako „*umění dospěvší u nás Smetanou nejvýše ze všech umění, umělecky i národně*.“⁵⁴⁵ I ve svých dalších textech najdeme bezpočet variant zdůrazňování specifického místa hudby v lidském životě. Když v jednom ze svých textů zdůrazňuje význam hudební výchovy ve škole, činí tak proto, protože „*žádné umění nemá na člověka tak velký vliv jako hudba*.“⁵⁴⁶

Hudbu chtěl zpřístupnit všem obdobně, jak to bylo v případě celého vzdělání zmíněno v Košickém vládním programu. A když se chopili komunisté v únoru 1948 moci, hudba se prostřednictvím Nejedlého stává zbraní: „*I v hudbě platí – a zrovna v ní bychom si to měli zvláště uvědomit – to slavné Stalinovo bolševické slovo, že není pevnosti, které by bolševici nedobyli*.“⁵⁴⁷ Vytýčeného cíle se Nejedlý zhostil na několika frontách. Především však logicky ze svého titulu ministra „školství, věd a umění“, jehož odbor umění vedený Antonínem Matějčkem dohlížel i na činnost ve světě hudby. Dohlížel například na činnost nejdůležitějších souborů, jako byla třeba České filharmonie, či na pořádání hlavních kulturních akcí například Pražského jara. Přezkoumával též

⁵⁴² Zdeněk NEJEDLÝ, *Z mého života*, Praha 1978, s. 7.

⁵⁴³ Tamtéž, s. 6–8.

⁵⁴⁴ Tamtéž, s. 8 a 13,

⁵⁴⁵ Tamtéž, s. 13.

⁵⁴⁶ Jaroslav KOJZAR, *Zdeněk Nejedlý a jeho význam v pedagogice*, Praha 1978, s. 191.

⁵⁴⁷ Zdeněk NEJEDLÝ, *Za kulturu lidovou a národní*, Praha 1953, s. 174.

způsobnost hudebních umělců.⁵⁴⁸ Do hudebního dění však vstupovaly i další organizace, jako byl Svaz československých skladatelů v čele se skladatelem Otakarem Jeremiášem, nebo Hudební a artistická ústředna již vedl hudební vědec a ředitel Československého rozhlasu Mirko Očadlík.⁵⁴⁹

Nejedlý byl vůdčím ideologem a na poli hudebním osobou nejmocnější. Přes to ani zde nebylo vše bez chyb. Doubravka Olšáková a Jiří Rak psali o jednom velkém snu, který se ovšem Nejedlému nepodařilo nikdy zrealizovat. Nejedlý prý toužil po realizaci vlastní „školy“ po vzoru té, do níž kdysi sám patřil – Gollovy.⁵⁵⁰ Jeho někdejší studenti totiž od Nejedlého postupně odpadali, až mu zůstala pouze Anna J. Patzaková, s níž kdysi spolupracoval v Dělnické akademii a kterou považoval za svou žačku nejlepší.⁵⁵¹ Podle Olšákové a Raka sice toto jeho přesvědčení všichni nesdíleli, nicméně po první vlně politických čistek byla Patzaková v březnu 1948 dosazena do čela katedry hudební vědy FF UK.⁵⁵² Patzaková ale byla o dva roky později v souvislosti s uvězněním svého manžela sociálně demokratického politika Václava Patzaka zatčena také. Její politická perzekuce trvala následujících šest let, přičemž vězněna byla do roku 1954 a její manžel ve vazbě ve stejném roce dokonce zemřel.⁵⁵³ Oba byli rehabilitováni teprve rok po Nejedlého smrti.⁵⁵⁴ Proces Patzakovou byl ale ojedinělou záležitostí, byť konečný rozpad „Nejedlého školy“, dá-li se o ní skutečně hovořit, je pozoruhodný.

Nejedlý byl jako hlavní ideolog a tvůrce hudebního programu přítomen v několika hudebně-propagandistických akcích, v rámci nichž byla hudba využita a zneužita podobně jako například historie. Nejvíce působivé byly Nejedlého aktivity budující kult Bedřicha Smetany. Doubravka Olšáková a Jiří Rak ale v této souvislosti upozornili, že (a vlastně podobně jako v případě Aloise Jiráska – pozn. VN) na skutečnost, že ne všechny Smetanovy skladby byly „ideologicky správné.“ Smetana sice nežije v povědomí svých posluchačů jako autor symfonických skladeb, nicméně jednu zkomponoval. Jde o *Triumfální symfonii*, která byla zkomponována k svatbě

⁵⁴⁸ Jiří KNAPÍK, *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*, Praha 2006, s. 24–25.

⁵⁴⁹ K těmto organizacím srov. např. Michaela IBLOVÁ, *Česká filharmonie pod tlakem stalinské kulturní politiky v padesátých letech*, Praha 2014, s. 17–27.

⁵⁵⁰ Jiří RAK – Doubravka OLŠÁKOVÁ, „Náš“ Zdeněk Nejedlý [online], 2012 [citováno dne: 9. 4. 2018]. Dostupné z: <http://literarky.cz/civilizace/89-civilizace/10485-na-zdenk-nejedly-?format=pdf>.

⁵⁵¹ J. KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý*, s. 160 a 386.

⁵⁵² J. RAK – D. OLŠÁKOVÁ, „Náš“ Zdeněk Nejedlý, s. 5.

⁵⁵³ Jiří KŘEŠŤAN, „Když je třeba, jde se přes mrtvoly.“ *Zdeněk Nejedlý v denících Jaroslava Kojzara*, *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis* 4, 2001, s. 271.

⁵⁵⁴ J. RAK – D. OLŠÁKOVÁ, „Náš“ Zdeněk Nejedlý, s. 5.

Františka Josefa I. a Alžběty Bavorské, a která „mizí z koncertních síní i nahrávacích studií.“⁵⁵⁵ Do koncepce Smetany jako pokrokového klasika se tato skladba nehodila. Je tady jistá paralela. Ani František Červinka ve své monografii o otci Zdeňka Nejedlého Romanovi neuvádí jediné „závadné“ dílo, které by nezapadalo do žádoucí charakteristiky lidového učitele patřícího k pokrokovým pedagogickým tradicím. I Roman Nejedlý totiž složil k počtě habsburského domu nejednu skladbu. Je jí například *Hymnus k oslavě Františka Josefa I.*⁵⁵⁶ nebo *Slavnostní zpěv na oslavu sňatku J.C.K.V. korunního prince Rudolfa se Štěpánou.*⁵⁵⁷ V této souvislosti ještě uvedme, že Roman Nejedlý žádal dvakrát o císařské stipendium pro své syny na studiích. V případě staršího syna Bohuslava připomněl zkomponování svého oratoria pro sbor a varhany *Te Deum laudamus* na počest čtyřicetiletého jubilea vlády Františka Josefa I. A žádost byla úspěšná. V případě finanční podpory pro Zdeňka zase několikrát zdůraznil jiný svůj vydavatelský počín – *Hymnus* tentokrát k padesátiletému jubileu císařova panování.⁵⁵⁸ *Hymnus* ovšem nebyl přímo dílem Romana Nejedlého, slova byla od Aloise Potěhníka a hudba od Gottharda Josefa Laška. Tyto skutečnosti pochopitelně v žádném životopise Zdeňka Nejedlého ani jeho otce Romana nenajdeme.

K masívní podpoře pokrokového odkazu Bedřicha Smetany vypracoval Nejedlého okruh, konkrétně Společnost B. Smetany, plán Smetanovy pětiletky.⁵⁵⁹ Tato rozsáhlá propagační a osvětová akce probíhala v letech 1949–1953 a spolupracovala na ní vedle zmíněného spolku Katedra hudební vědy FF UK v čele s Annou Patzakovou a Mirkem Očadlíkem a vedle nich i celá síť kulturních pracovníků z celé republiky. Záštitu nad celou akcí měl samozřejmě ministr Nejedlý, jehož slova uváděla tištěný program s pokyny k celé akci.⁵⁶⁰ Ve vlastnoručním rukopise adresovaném celému národu Nejedlý začínal: „*Nejen vzpomínat však chceme. I dále po Smetanově cestě chceme jít za dnešními cíli našeho národa.*“ Jméno a dílo Bedřicha Smetany mělo pomáhat v uskutečňování aktuálních politických cílů komunistů, kteří právě čerstvě uchopili moc v Československu.

⁵⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁵⁶ Regionální muzeum v Litomyšli, fond Roman Nejedlý, kt. 12/A.

⁵⁵⁷ *Slavnostní zpěv na oslavu sňatku J.C.K.V. korunního prince Rudolfa se Štěpánou*, složil Roman Nejedlý, V Litomyšli: R. Nejedlý, typ. A. Kindl, 4 listy. Datace neznámá.

⁵⁵⁸ Tamtéž. *Te Deum* i *Hymnus* jsou k nalezení ve fondech litomyšlského muzea: Regionální muzeum Litomyšl, fond Roman Nejedlý, kt. 12/A.

⁵⁵⁹ K tomu více srov. Olga MOJŽÍŠOVÁ, *Odkaz Bedřicha Smetany – vývoj a proměny jeho recepce*, in: *Národní identita/y v české hudbě*, Lenka Dohnalová (ed.), Praha 2012, s. 42–43.

⁵⁶⁰ *Smetanova pětiletka. Program a pokyny*, Praha 1949.

Po skončení této masové akce mělo o Smetanovu památku pečovat zejména Muzeum Bedřicha Smetany s památníkem v Jabkenicích, který měl mít podobnou úlohu jako Jiráskovo muzeum v letohrádku Hvězda. Muzeum Bedřicha Smetany však vzniklo již v roce 1926 a od roku 1936 sídlí v neorenesanční budově bývalé staroměstské vodárny na Novotného lávce. Za pozornost stojí, že Kabinet Zdeňka Nejedlého sídlil snad symbolicky dlouhá léta na protilehlém břehu Vltavy v budově bývalých Sovových mlýnů na Kampě.⁵⁶¹ Dějinám muzea i památníku v Jabkenicích se dlouhodobě věnuje ředitelka Muzea Bedřicha Smetany Olga Mojžíšová, která se ve svých pracích několikrát dotkla též osobnosti Zdeňka Nejedlého a jeho role v něm včetně jeho podílu na budování kultu osobnosti velkého skladatele.⁵⁶²

Nejedlého úloha například právě v souvislosti s Jabkenicemi však zatím nebyla zpracována dostatečně především kvůli slabší dostupnosti pramenů nyní uzavřeného a zpracovávaného fondu Zdeňka Nejedlého. Jabkenice se staly přirozenou součástí Smetanova druhého života díky skutečnosti, že zde skladatel prožil s rodinou své dcery Žofie poslední roky života.⁵⁶³ Samotný památník má poměrně zajímavou historii a od samého počátku se v ní samozřejmě pohybovala osoba Zdeňka Nejedlého.

Jabkenická myslivna byla v letech 1875–1884 posledním, avšak co se týká tvůrčího vzepětí nejvýraznějším, působištěm již tehdy neslyšícího Bedřicha Smetany. Objekt byl zakoupen od osobního přítele Bedřicha Smetany prince Alexandra Jana Vincence Thurn – Taxise dne 28. března 1936.⁵⁶⁴ Cena byla vyčíslena na 65 tisíc korun, přičemž peníze na úhradu se sháněly v rámci celonárodní sbírky ještě měsíce po oficiálním zakoupení.⁵⁶⁵ Získané peníze měly být použity nejen na zakoupení objektu, ale i na fond k dalšímu provozování budovy, která měla být využívána na celou řadu účelů. Hudbymilovný princ známý svými dobročinnými aktivitami jistě velkoryse počkal, až se peníze na úhradu seženou. V rámci sbírky nazvané příznačně Národ sobě byl během léta a podzimu 1936 osloven i prezident na odpočinku T. G. Masaryk a jeho

⁵⁶¹ Srov. Jiří KŘEŠŤAN, Kabinet Zdeňka Nejedlého (1953–1990), in: Ústav pro českou literaturu, Kateřina Bláhová – Ondřej Sládek (eds.), Praha 2010, s. 193–215.

⁵⁶² Olga MOJŽÍŠOVÁ, *Bedřich Smetana. Doba, život, dílo. Muzeum Bedřicha Smetany*, Praha 1998.; *TÁŽ, Muzeum Bedřicha Smetany 1926–2006*, Praha 2006.; *TÁŽ,*

⁵⁶³ Srov. Olga MOJŽÍŠOVÁ, *Památník Bedřicha Smetany v Jabkenicích*, Praha 2003.; *TÁŽ, Památník Bedřicha Smetany v Jabkenicích*, Muzejní a vlastivědná práce 4, 2004, s. 234–235.

⁵⁶⁴ A AV ČR, fond Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích.

⁵⁶⁵ A AV ČR, fond Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích.

dcera Alice i jeho nástupce v prezidentském úřadu Edvard Beneš s manželkou Hanou.⁵⁶⁶ Myslivna byla ještě zakoupena pod hlavičkou Kuratoria Smetanovy myslivny – muzea a pomníku v Jablkynicích.⁵⁶⁷ Společnost Dědictví Bedřicha Smetany v Jablkynicích, v níž se Kuratorium přeměnilo v listopadu 1936, se pak stala hlavní institucí zajišťující objekt až do jeho další přeměny v roce 1950. Přední místo v této společnosti zaujímal od samého počátku Zdeněk Nejedlý,⁵⁶⁸ který jí také zaslal jeden z prvních finančních příspěvků ještě v prosinci 1936 a pomáhal i s odstraněním některých dalších obtíží, jako bylo například pobízení autora pamětní desky k myslivně prof. Kysely, který se opozdil s dodáním svého díla. Myslivna byla slavnostně otevřena v červnu 1937 a hlavní projev při této velkolepé události přirozeně obstaral Zdeněk Nejedlý.

Než se však muzeum stačilo zaběhnout, vypukla druhá světová válka a smetanovské místo paměti bylo využíváno až na výjimky spíše sporadicky. Jeho další poválečný vývoj již Zdeněk Nejedlý sledoval z pozice ministra. Svými kolegy z výboru společnosti Dědictví Bedřicha Smetany v Jablkynicích, jmenovitě tajemníkem Bohuslavem Havlínem, byl Nejedlý kontaktován již na počátku července 1945. Zatím šlo jen o gratulaci k jmenování ministrem školství, ale již o měsíc později přichází dopis se závažnějším obsahem. Nejedlý byl žádán o podporu ve smělejších plánech výboru, které měly „vytvořit z Jablkynic výlučné středisko Smetanova kultu, které by nás prezentovalo i před cizinou.“⁵⁶⁹ Vedle návrhů na doplnění a využití sbírek i celého areálu se objevují velkorysé plány na výstavbu dopravního spojení s drahou v Luštěnicích nebo obnovení původního názvu obce na Jabkenice. Zmíněn je i plán přestavby dětské osady zbudované ještě za starého knížete Alexandra Thurn-Taxisa na ubytovací prostory pro umělce. Výbor byl také toho názoru, že aby mohl být zbudován pomník a místo uctění památky Bedřicha Smetany plnohodnotně, musí se do jeho majetku dostat i okolní pozemky a zejména obora, stále vlastněná rodinou Thurn-Taxisů. Na její členy se vztahovaly Benešovy dekrety a příznivá byla též poválečná atmosféra, která obecně vlastníkům velkého majetku nenahrávala. V případě rodu Thurn-Taxisů navíc působil velmi negativním dojmem pán na blízké Loučni, člen

⁵⁶⁶ Tamtéž.

⁵⁶⁷ Jabkenice obdržely svůj současný název až v r. 1950.

⁵⁶⁸ Členem výboru společnosti DBS byl Zdeněk Nejedlý oficiálně od 1. listopadu 1936, ustavující schůze proběhla 16. listopadu téhož roku.

⁵⁶⁹ A AV ČR, fond Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích.

NSDAP Alexander Ferdinand Thurn-Taxis. I když bylo podle pozdějšího podání jeho angažmá v nacistické straně vlašné a v rodině vše určovala zejména němčící manželka loučenského pána Hana Helffeldová, místní MNV byl ve věci osvědčení o národní spolehlivosti neoblomný.

Tehdejší vlastník mcelské části velkostatku a tím i obory Luigi della Torre e Tasso,⁵⁷⁰ který žil od mládí v Itálii a za ženu měl neteř známého amerického magnáta a výrobce pneumatik Fanny Goodyear, se ale odmítal tak lehce vzdát a své nároky se snažil dokonce osobně obhájit. Těsně po válce posloužil k nařčení z kolaborace především dopis na kolínský oberlandrát z listopadu 1940, v němž prý princ žádal o příspěvek na obuv „*ke své fašistické uniformě*,” což doplnil závěrečnou přátelskou douškou adresátovi v poslední větě listku, v níž doufal v brzkou příležitost „*na ping – pong stolu se měřiti*.”⁵⁷¹ Nařčení ze styku s nacisty při tom pocházelo od místního lesního správce ve výslužbě Emila Hummela, ředitele velkostatku Mcely Ervína Schiffnera i jeho manželky, a účetního Jaroslava Segerta, tedy lidí, které princ zaměstnával.⁵⁷² Zdeněk Nejedlý byl v březnu 1946 Bohuslavem Havlínem podrobně informován o schůzi závodní odborové organizace velkostatku Mcely, která se tehdy konala za přítomnosti dvou set osob a zástupců ONV v Nymburce i Ústřední rady odborů. Na schůzi byl princův dopis, působící jako hlavní důkaz kolaborace, veřejně čten. Nejedlý obdržel též opis textu. V následném hlasování prý 131 přítomných hlasovalo pro konfiskaci, 65 bylo proti a zbylých šest se hlasování zdrželo.⁵⁷³

Novodobá zkoumání dějin rodu Thurn-Taxisů a aktivit členů rodu na panství Loučeň uvádějí průběh poválečného dění kolem velkostatku Mcely a i když konstatují princovo členství v Mussoliniho italské fašistické straně,⁵⁷⁴ dovozují, že mu nebylo prokázáno, že by někomu uškodil. Nařčení ze spolupráce s nacisty též později osobně vyvrátil během výslechu na ONV v Nymburce v prosinci 1947.⁵⁷⁵ Svůj majetek jako italský občan s americkým pasem nakonec uhájil až do února 1948, kdy mu bylo

⁵⁷⁰ v pramenech bývá uveden i pod českou variantou svého jména jako Ludvík Thurn-Taxis či anglickým přepisem svého jména Louis Torre Tasso.

⁵⁷¹ A AV ČR, fond Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích, zpráva z 1. března 1946.

⁵⁷² Zdeněk MAREČEK, *Loučeň a Thurn-Taxisové. Pohledy do doby minulé i nedávné*, Nymburk 2006, c1998, s. 116.

⁵⁷³ A AV ČR, fond Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích, zpráva z 1. března 1946.

⁵⁷⁴ František DUDEK, *Loučeň a Thurn-Taxisové. Průvodce k expozici o panství, zámku, obci Loučeň a jejich majitelích, zejména o příslušnících české větve knížecího rodu Thurn-Taxisů*, Nymburk 2006, s. 46.

⁵⁷⁵ Z. MAREČEK, *Loučeň a Thurn-Taxisové*, s. 116.

zamítnuto odvolání proti zestátnění v rámci druhé pozemkové reformy.⁵⁷⁶ Princ navíc podle svědectví uměl hovořit česky, jeho syn byl vychováván také v češtině a za války prý zámecký pán na Loučni zaměstnával výhradně české zaměstnance. Ještě v roce 1938 žádal o české občanství, přičemž v lednu 1939 dostal na Loučni příslib domovského práva.⁵⁷⁷

Zprávy, které však Nejedlý o celé kauze dostával, vyznívají jednoznačně v neprospěch prince navzdory faktu, že mcelský zámecký pán Společnost „Dědictví Bedřicha Smetany“ všemožně podporoval, a to i během války. Samozřejmě zde hrály roli rodinné vazby na Smetanu, konkrétně povědomí o podpůrné činnosti aristokrata dědečka. Závažně a poněkud trapně působí další okolnosti konfiskace zdejšího majetku. Společnost Dědictví Bedřicha Smetany se Nejedlému sice pochlubila jistě nevšedním válečným provedením Prodané nevěsty za účasti třinácti tisíc lidí,⁵⁷⁸ ale zapomněla dodat, že se tak stalo s přímou finanční a materiální podporou i osobní účastí nejen prince Luigiho, ale i jeho americké manželky...⁵⁷⁹ Historik panství Loučeň a někdejší ředitel mělnického muzea Zdeněk Mareček navíc při zkoumání uvedených okolností vycházel z dopisů Společnosti Dědictví Bedřicha Smetany,⁵⁸⁰ z čehož se dá usuzovat, že Nejedlý byl informován záměrně zkresleně. Autor zpráv Nejedlému, tajemník společnosti Bohuslav Havlín, chtěl Nejedlého získat jako mocného podpůrce pro své velkolepé plány se Smetanovým památníkem i v „boji“ proti princovi Torre – Tassovi, v čemž sám deklaruje statečnou neústupnost: „*Víme, že zahraniční vlivy pracují ve prospěch Taxise, ale nesmíme povolit.*“⁵⁸¹ V jiné zprávě naléhavě upozorňuje na blížící se Torre-Tassův návrat a končí dokonce biblickým citátem „*Thucte a bude vám otevřeno!*“⁵⁸² V jedné ze svých pravidelných zpráv dokonce Havlín představil i sám sebe a považoval za nutné Nejedlému zmínit nejen své poválečné vedení jabkenické

⁵⁷⁶ Srov. Jan ŘEHOUNEK, *Sto čtyřicet let vlády Thurn-Taxisů v Loučni* [online], 2009 [citováno dne 19. 10. 2017]. Dostupné z <https://www.historickaslechta.cz/sto-ctyricet-let-vlady-thurn-taxisu-v-loucenid2009100062-2>.

⁵⁷⁷ Z. MAREČEK, Loučeň a Thurn-Taxisové, s. 115–116. Též srov. Jan ŘEHOUNEK, *Sto čtyřicet let vlády Thurn-Taxisů v Loučni* [online], 2009 [citováno dne 19. 10. 2017]. Dostupné z <https://www.historickaslechta.cz/sto-ctyricet-let-vlady-thurn-taxisu-v-loucenid2009100062-2>.

⁵⁷⁸ A AV ČR, fond Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích, zpráva.....

⁵⁷⁹ Z. MAREČEK, Loučeň a Thurn-Taxisové, s. 116.

⁵⁸⁰ Tamtéž.

⁵⁸¹ A AV ČR, fond Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích, zpráva z 22. února 1946.

⁵⁸² Tamtéž, zpráva ze 7. února 1946.

KSČ, ale i aktivity kolem budování Smetanova kultu, z nichž upoutají jím natočené amatérské filmy o Smetanových Jabkenicích.⁵⁸³

Nejedlého hlavní jabkenický informátor, zdejší řídící učitel Bohuslav Havlín, byl osobností neuvěřitelně činorodou a jistě ne jen jednoznačně negativní. Představoval duši místního kulturního dění, přičemž za zmínku jistě stojí jeho kontakty s Lužickými Srby, v rámci kterých si vyzkoušel pořádání národních sbírek, později užitých při vzniku Společnosti Dědictví Bedřicha Smetany.⁵⁸⁴ Havlínova propagace lužickosrbské kultury musela Zdeňku Nejedlému jistě připomínat rozsáhlou činnost jeho starých známých z Litomyšle bratrů Josefa a Františka Pátových.⁵⁸⁵ Na rozdíl od aktivního učitele se ovšem oba bratři, z nichž Josef byl profesorem sorabistiky na FF UK a jedním ze zakladatelů zdejší stolice zmíněného slavistického oboru, stali obětmi německé okupace. Obě Havlínovy aktivity se v Jabkenicích dokonce propojovaly. Otevření nově upraveného Smetanova památníku v jabkenické myslivně v červnu 1937 za přítomnosti Zdeňka Nejedlého bylo o týden později následováno otevřením výstavy lužickosrbské kultury v nevyužitých prostorách téhož atraktivního objektu.⁵⁸⁶ Myslivna dokonce sloužila několika lužickosrbským studentům jako ubytovací prostora.⁵⁸⁷

Jednou z posledních velkých akcí Společnosti Dědictví Bedřicha Smetany byly Smetanovy oslavy v Jabkenicích ve dnech 12. a 13. června 1948. Byly tehdy propojeny s posledním oficiálním XI. všesokolským sletem, což z nich sice udělalo monstrózní akci, ovšem lze usuzovat, že spojení demokraticky se projevující tělovýchovné organizace se Smetanovým kultem nebylo Zdeňku Nejedlému v poúnorové atmosféře příliš po chuti. Nicméně akce zaznamenala úspěch. Zúčastnilo se kolem osmi set pěvců, v přírodním divadle v oboře se hrály Dvě vdovy za doprovodu dvou set členů souboru Národního divadla a v hledišti se tísnilo plných patnáct tisíc diváků.⁵⁸⁸ Přítomni byli členové vlády i parlamentu i sletoví hosté.⁵⁸⁹ Akce byla labutí písní Společnosti Dědictví Bedřicha Smetany v Jabkenicích. V následujícím roce se jí nepodařilo

⁵⁸³ A AV ČR, fond Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích, zpráva ze 7. 2. 1946.

⁵⁸⁴ Srov. Ladislav FUTTERA, *Lužičtí Srbové a společnost Pojizeří a středního Polabí v době první Československé republiky*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2016.

⁵⁸⁵ Srov. Ivan DOROVSKÝ a kol., *Slavista Josef Páta*, Brno – Boskovice 2003, 102 s.

⁵⁸⁶ L. FUTTERA, *Lužičtí Srbové*, s. 127.

⁵⁸⁷ Tamtéž, s. 128.

⁵⁸⁸ A AV ČR, fond Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích, zpráva z června 1948.

⁵⁸⁹ Tamtéž.

uspořádat několik plánovaných akcí a zřejmě zapůsobilo i dobové klima počínající komunistické diktatury. Sam Bohuslav Havlín prožíval také osobní těžkosti kolem vážného onemocnění manželky, o čemž ještě stihnul informovat i Zdeňka Nejedlého v poslední obšírné zprávě, kterou mu adresoval téměř rok po smetanovských oslavách.⁵⁹⁰ Zdeněk Nejedlý měl patrně už v té době s Jabkenicemi jiné plány.

V roce 1950 přešel Smetanův památník v jabkenické myslivně trvale pod správu Smetanova muzea v Praze a jabkenická expozice byla zcela nově přeinstalována v duchu nových ideologických výzev. Nejedlý na vše dohlížel jako jakýsi poslední arbitr. Soubor korespondence se Smetanovým muzeem v Archivu Akademie věd svědčí o vzájemných stycích. Alfons Waisar, ředitel Smetanova muzea, pravidelně Nejedlého o činnosti informoval, zval ho na připravované akce jako řečníka a vysvětloval, vyskytl-li se nějaký problém.⁵⁹¹ Smetanův odkaz i jeho hudba se daly pod vedením Zdeňka Nejedlého a jeho spolupracovníků plně do služeb totalitní politiky, jak ji ilustruje třeba zmíněný projekt Smetanovy pětiletky. Toto zneužití mělo sice i své některé pozitivní výsledky především ve smyslu propagace Smetanova díla a také v případě ediční činnosti, ale celkovému vyznění odkazu velkého skladatele neprospělo. Na jedné straně sice propagace Smetany přispěla k všeobecnému vzdělání veřejnosti, která světového skladatele znala, respektovala a uznávala, ale můžeme se shodnout s muzikoložkou Olgou Mojžíšovou, že uměle vytvořený, megalomanský a ideologicky zdeformovaný kult, budovaný zejména Nejedlým a jeho skupinou, ulpěl na Smetanovi jako jisté stigma dodnes.⁵⁹²

Podobným procesem jistého pozvolného úpadku prošly i samotné Jabkenice a zdejší myslivna. Ještě v období po smrti Zdeňka Nejedlého letech 1964 až 1987 zde byla instalována v pořadí již třetí stálá expozice.⁵⁹³ Jako místo paměti a jedno z center smetanovského kultu, se ale Jabkenice z povědomí širší veřejnosti pomalu ale jistě vytrácely. Přispěl k tomu zejména stav po roce 1976, kdy se myslivna dostala v rámci nově zřízeného Muzea české hudby pod správu Národního muzea. Objekt se totiž začal potýkat s nedostatkem finančních prostředků a postupně pustnul.⁵⁹⁴ Nakonec byla

⁵⁹⁰ Tamtéž, zpráva z 3. 6. 1949.

⁵⁹¹ A AV ČR, fond Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální Muzeum Bedřicha Smetany.

⁵⁹² Olga MOJŽÍŠOVÁ, *Odkaz Bedřicha Smetany – vývoj a proměny jeho recepcí*, in: Národní identita/ v české hudbě, Lenka Dohnalová (ed.), Praha 2012, s. 43.

⁵⁹³ Olga MOJŽÍŠOVÁ, *Památník Bedřicha Smetany v Jabkenicích*, Praha 2003, s. 7.

⁵⁹⁴ Myslívna byla v dezolátním stavu uzavřena v roce 1987 a znovuotevřena až v roce 2003, srov. Vladimír ŘÍHA, *V Jabkenicích po 15 letech otevřeli Památník Bedřicha Smetany* [online], 2003 [citováno

myslivna v roce 1987 v havarijním stavu pro veřejnost uzavřena. Korespondovalo to s postupným mizením i samotného Bedřicha Smetany z českých koncertních pódíí a operních scén, které můžeme zaznamenat zejména od devadesátých let dvacátého století.⁵⁹⁵

Dalo by se shrnout, že ve chvíli, kdy se komunistická ideologie začala stávat pouhou skořápkou bez obsahu a komunistický režim zažíval zrychlený ekonomický úpadek, ztrácí se i zájem o další podporu dříve zdůrazňovaných a zneužívaných kulturních hodnot. Nová demokratická společnost pak svůj vztah k těmto hodnotám musí nejprve očistit od ideologických nánosů a znovu přeformulovat jejich moderní výklad v souvislosti se soudobým společenským klimatem, což se v případě Bedřicha Smetany již částečně děje. Bylo to i řečeno, a to přímo i v souvislosti s kritickým zhodnocením úlohy Zdeňka Nejedlého, v rámci diskuse na velké smetanovské konferenci v roce 1994.⁵⁹⁶ Osud Památníku Bedřicha Smetany v Jabkenicích symbolizuje hluboce účelové vztahy komunistického režimu ke kulturním hodnotám vůbec.

V souvislosti s druhým životem Zdeňka Nejedlého se ale vtírá určitá zvláštní okolnost vzhledem k jeho vlivu na odkazu významných osobností. Zdá se totiž, že stejně jako se v současné době méně hraje Bedřich Smetana, ubývá též upomínek na Josefa Bohuslava Foerster a Zdeňka Fibicha. Foerster dnes žije spíše v povědomí amatérských sborů⁵⁹⁷ a jeho složitá symfonická díla i opery se neprovozují zdaleka tolik jako v minulosti. Jeho varhanní *Fantasie C-Dur* v podání Bedřicha Antonína Wiedermanna dokonce zahajovala vypjatý II. sjezd československých historiků, o němž bylo pojednáno v předchozí kapitole.⁵⁹⁸

dne 31. 8. 2017]. Dostupné z www.novinky.cz/kultura/9206-v-jabkenicich-po-15-letech-otevrel-pamatnik-bedricha-smetany.html.

⁵⁹⁵ Srov. O. MOJŽÍŠOVÁ, *Odkaz Bedřicha Smetany*, s. 44–45; TÁŽ, *Smetana, Bedřich (Friedrich)* [online], Ústav hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity 2008 [citováno dne 28. 8. 2017]. Dostupné z: www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/

⁵⁹⁶ Olga MOJŽÍŠOVÁ, *Konference Bedřich Smetana 1824–1884*, Hudební věda 4, 1994, s. 406.

⁵⁹⁷ Vedle foersterovské tradice žijící dnes zejména v Osenicích a v Jičíně je možné zmínit ještě třeba každoroční festival Foersterovy dny v Libáni u Jičína, existenci neprofesionálního smíšeného sboru Josef Bohuslav Foerster v Přelouči nebo vůbec první nahrávku pozoruhodné Foersterovy Glagolské mše, kterou pořídil Vysokoškolský umělecký soubor Univerzity Karlovy v roce 2013. Srov. Michaela VOSTŘELOVÁ, *České mše – Suk, Foerster, Fibich* [online], 2014 [citováno dne 6. 11. 2017]. Dostupné z <https://www.casopisharmonie.cz/recenze/ceske-mse-suk-foerster-fibich.html>.

⁵⁹⁸ Antonín KOSTLÁN, *Druhý sjezd československých historiků (5. – 11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepisectví v letech 1935–1948*, Praha 1993, s. 80.

Na českých operních scénách se ale v současnosti provozuje pouze jediná Foersterova opera *Eva*, která měla v libereckém Divadle F. X. Šaldy premiéru v roce 2014, přičemž toto dílo nebylo nastudováno od roku 1981.⁵⁹⁹ Jediná další Foersterova opera nastudovaná v českém prostředí za posledních sedmdesát let je *Bloud* uvedený Divadlem Josefa Kajetána Tyla v Plzni v roce 2001.⁶⁰⁰ Dá se říci, že Foersterovo dílo v současné době osciluje v jakémsi kruhu mezi zapomněním, přehodnocením a nestejným provozováním.

Zatímco u Foersterových děl je možná skutečně na místě otázka, zda jeho dílo má současnému posluchači co nabídnout, u Zdeňka Fibicha je jeho slabší viditelnost jistou záhadou. Jaký význam má v tomto konstatování Fibichův kult budovaný Zdeňkem Nejedlým? Je to obtížná otázka, navíc se určitě nedá říci, že by se propagace Fibicha dala jakkoli srovnat s kultem Bedřicha Smetany, i když i na ni měl Nejedlý určitý vliv. Muzeum Bedřicha Smetany totiž mělo ve správě též dnes více méně polozapomenutý rodný dům–myslivnu Zdeňka Fibicha ve Všebořicích u Čáslavi.⁶⁰¹ Vztah Nejedlého k Fibichovi se začal utvářet už brzo v mládí budoucího hudebního vědce, historika a politika. Dosti obsírně a plasticky o tom pojednává Jiří Křesťan.⁶⁰² Už Petr Čornej měl díky svému exkluzivnímu přístupu k dnes již ztraceným pramenům kdysi možnost identifikovat podobu Nejedlého pracovny v době studií, v níž na stěně visely portréty jeho idolů. Zatímco Masaryk tehdy ještě asi chyběl, Zdeněk Fibich měl mezi Smetanou, Němcovou, Alšem, Havlíčkem, Hostinským a Gollem své místo čestné.⁶⁰³ Zlomem byl však zejména náhlý odchod významného skladatele, který tolik propagoval Bedřicha Smetanu. Právě silné emocionální vzepětí z Fibichovy smrti i následného pohřbu prý Nejedlého přivedly k rozhodnutí stát se hudebním estetikem. Své momentální rozhodnutí doložitelné například dopisem příteli Hubertu Doležilovi v roce 1900⁶⁰⁴ již Nejedlému zůstalo celoživotně a potvrdil je třeba na již uvedené přednášce k padesátiletému výročí udělení doktorátu v roce 1951: „*Počátkem října 1900 udála se*

⁵⁹⁹ Srov. Adam BOCKELKAMP, *Foerster, autor z druhé ligy? A jeho Eva prožita* [online], 2014 [citováno dne 6. 11. 2017]. Dostupné z <https://operaplus.cz/foerster-%E2%80%93-autor-z-druhe-ligy-a-jeho-eva-prozita/>.

⁶⁰⁰ Srov. Vlasta REITTEREROVÁ, *Josef Bohuslav Foerster* [online], 2009 [citováno dne 6. 11. 2017]. Dostupné z <https://www.casopisharmonie.cz/rozhovory/josef-bohuslav-foerster.html>.

⁶⁰¹ A AV ČR, fond Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální Muzeum Bedřicha Smetany, zpráva o činnosti muzea z 10. 8. 1953.

⁶⁰² Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý, politik a vědec v osamění*, Praha 2012, s. 38–44.

⁶⁰³ Petr ČORNEJ, *Zdeňka Nejedlého léta učňovská a vandrovní*, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 1983, Tomus XXIII., fasc. 2, s. 16.

⁶⁰⁴ Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý*, s. 39.

pro mne další významná událost: 15. října zemřel Zdeněk Fibich. Mistr, jenž jediný tehdy udržoval u nás oheň vznícený Smetanou. Nebyla to proto jen ztráta vynikajícího skladatele. Bylo to ohrožení všeho smetanovského díla. A to u mne rozhodlo, že k historii rovnocenně přistoupila u mne i hudba (zdůraznil ZN, pozn. VN).⁶⁰⁵ Na závěr úvah o počátcích Nejedlého studia Zdeňka Fibicha dodejme, že vedle společné lásky k Smetanovi mohla oba muže spojovat i podobná nátura. Když později na Fibicha vzpomínal Josef Bohuslav Foerster, zmínil se několikrát o konfliktní povaze svého o devět let staršího kolegy a o jeho častém extrémně pólovitém pojmání světa v protikladech „ano a ne.“⁶⁰⁶ Právě toto zavilé maximalistické pojmání hudby u Zdeňka Nejedlého, kdy již záhy po Fibichově smrti staví tohoto skladatele do jednoho šiku se Smetanou proti Dvořákovi, nakonec Fibichovi uškodilo.⁶⁰⁷ Křestanova slova doplňuje a podstatně rozšiřuje muzikolog Jiří Kopecký ve své monografii o Fibichových operách.⁶⁰⁸ Hudební vědec, který se Fibichem zabývá dlouhodobě, upozorňuje i ve svých drobných člancích nejen na nepochopení a provozní problémy,⁶⁰⁹ které přinese každé uvádění Fibichových často náročných operních děl a melodramat, ale také na proměny recepce Fibichova díla. Kopecký dovozuje, jak Nejedlý stanovil na dlouhou dobu dopředu jediný přijímaný výklad velkého skladatele. V rámci něj byl Fibich pojmán jako spoluzakladatel české hudby a bezprostřední nástupce Bedřicha Smetany, přičemž až do krajnosti zdůrazňoval význam mimohudební inspirace ve skladatelově díle.⁶¹⁰ Nejedlého vývody nejprve lehce korigoval Vladimír Helfert nebo Karel Boleslav Jiráček, ale klíčovým se stalo vydání monografie Jaromíra Jiránka v roce 1963 (který mimochodem necelou předchozí dekádu strávil jako vědecký pracovník Kabinetu Zdeňka Nejedlého⁶¹¹) a Vladimíra Hudce z roku 1971.⁶¹² Kopecký jako žák jmenovaných olomouckých muzikologů rozvíjí jejich pojetí a konstatuje, že Fibichův melodram sice skutečně může v jistých ohledech předjímat modernistická díla Arnolda Schönberga či Igora Stravinského, ale tato progresivita měla své meze v skladatelově

⁶⁰⁵ Zdeněk NEJEDLÝ, *Z mého života*, Praha 1978, s. 13.

⁶⁰⁶ Josef Bohuslav FOERSTER, *Stůl života*, Praha 1920, s. 112 a také 116–117.

⁶⁰⁷ Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý*, s. 40.

⁶⁰⁸ Jiří KOPECKÝ, *Fibichovy opery z devadesátých let 19. století*, Olomouc 2008.

⁶⁰⁹ Srov. např. Jiří KOPECKÝ, *Hudební dramatik Zdeněk Fibich*, *Hudební rozhledy* 10, 2010, s. 54–55.

⁶¹⁰ Lenka KRUPKOVÁ (rec.), *Jiří KOPECKÝ, Fibichovy opery z devadesátých let 19. století, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2008*, *Hudební věda* 1, 2011, s. 119–121.

⁶¹¹ Srov. Jiří KŘEŠŤAN, *Kabinet Zdeňka Nejedlého (1953–1990)*, in: *Ústav pro českou literaturu, Kateřina Bláhová – Ondřej Sládek (eds.), Praha 2010*, s. 193–215.

⁶¹² Lenka KRUPKOVÁ (rec.), *Jiří KOPECKÝ*, s. 120.

wagnerovském a smetanovském hodnotovém systému i v jeho ústupcích dobovému publiku.⁶¹³

I vzhledem k zmíněným modernistickým autorům je nutné pojednat o vývoji další Nejedlého osudové hudební koncepce. Již na konci padesátých let se totiž začínají ozývat kritické hlasy kvůli jeho odmítání hudby Leoše Janáčka. Než však bude přímo zaostřeno na toto období, je nutné se na malou chvíli zastavit u hudebně-estetických názorů ministra a celoživotního hudebního propagátora právě na moderní vážnou hudbu.

I přes osudové nepochopení hudby Leoše Janáčka či Bohuslava Martinů totiž nelze tvrdit, že by Nejedlý zcela před modernou zavíral oči. V rozporu s názory Zdeňka Nejedlého na hudbu po roce 1945 je nesmírně důležité uvést alespoň krátce, že Nejedlý tohoto období není Nejedlým meziválečným, kdy byl na svém vědeckém vrcholu. Je totiž v podstatě velmi záhadné, jak je možné, že Nejedlý v určitých případech čistou modernu nebyl schopen vnímat a pochopit a v jiném ji vřele vítal. Konkrétně se tento rozpor projeví v jeho negaci Leoše Janáčka a silném pochopení prudce moderního avantgardisty Albana Berga.

Této klíčové otázky si poměrně rozsáhle všiml František Červinka, který Nejedlého vztahu k Janáčkovi věnoval celou jednu kapitolu své monografie z roku 1969, v níž v určité chvíli spojí svůj esej s otázkou Bergova Vojčka. Červinka nazývá Nejedlého nepochopení kritickým omylem a shrnuje poměrně výstižně debaty šedesátých let a texty, které celému případu věnovali Max Brod, Jan Racek, Jiří Fukač, Antonín Sychra či Josef Bek.⁶¹⁴ U posledně jmenovaného, který teprve volil, Červinkovými slovy, „*radikálně polemický tón*“,“⁶¹⁵ což ovšem u tohoto pozdějšího normalizačního vedoucího oddělení hudební vědy při ČSAV, poněkud překvapí. Bek vypočítal všechny dosavadní Janáčkovy kritiky od „*brněnských oficiálních kruhů, které mladému umělci vytrvale mařily jeho plány*“ přes „*zlobná a suverénně ex cathedra pronášená slova Zd. Nejedlého a jeho školy o Janáčkově 'moravském patriotismu', o 'hrubém uměleckém naturalismu', 'formalismu', 'primitivismu' atd.*“ až k „*odmítání Její pastorkyně v Národním divadle*.“⁶¹⁶ Tyto soudy byly samozřejmě již dávno

⁶¹³ Tamtéž.

⁶¹⁴ František ČERVINKA, *Zdeněk Nejedlý. Studie s dokumentárními přílohami*, Praha 1969, s. 194–212.

⁶¹⁵ Tamtéž, s. 210.

⁶¹⁶ Josef BEK, *Leoš Janáček*, Dějiny a současnost 7, s. 39.

přehodnoceny jako nedostatek smyslu pro zcela nové hudební vyjádření, které nutně nemusí organicky vycházet ze smetanovských či wagnerovských novoromantických pozic. Jistě je možné se shodnout s Jiřím Křesťanem a Jiřím Fukačem a Mikulášem Bekem, že se Janáček skrze folklor dostal k avantgardě a že skládal především svým geniálním instinktem a citem.⁶¹⁷ Také lze zároveň s Jiřím Křesťanem souhlasit, že Nejedlého metoda spíše stavěla na „sociologických a ideových kritériích než na kritériích uměleckých.“⁶¹⁸ Proto mu také byl blízký marxismus-leninismus a jeho „ideovost“, již mají podléhat umělecké cíle.

Jak však zapadá mylné odmítání Janáčka do pochopení pro Albana Berga? Červinka nachází odpověď v odpovídajícím uměleckém uchopení námětu Bergova Vojcka či Wozzecka⁶¹⁹ a naopak nezvyklou myšlenku i námět Janáčkových stěžejních oper Věc Makropulos a Liška Bystrouška, které prý „nemohly být umocněny hudbou.“⁶²⁰ Janáčkovu umělecké ztvárnění venkovského života a negace novoromantické estetiky se podle Červinky „vymykaly Nejedlého představám 'umělecké idealizace' národní kolektivity“ a „postavily Nejedlého na stranu konzervativní opozice.“⁶²¹ Domnívám se, že tento pohled může být platný, ale jistě bych nepodceňoval úlohu silných osobních vazeb Nejedlého na Otakara Ostrčila, které ostatně v této souvislosti zmiňuje i Jiří Křesťan. Ostrčil byl z Bergova díla nadšen, avšak po skandálu, který jím nastudovaná opera v Národním divadle způsobila, mohla být jeho pozice ohrožena.⁶²² Ačkoli František Červinka v polemice s nejmenovaným kritikem v časopisu Tvář z roku 1965⁶²³ odmítl, že by Nejedlého i při obhajobě vedla marxistická ideová základna, nelze tuto myšlenku úplně pominout. V estetickém slova smyslu možná Červinka pravdu má, ale při politickém ohledu nelze pominout, že odsuzující kritiky přinesl tehdejší katolický a pravicový tisk⁶²⁴ a že se do nich zapojil i tehdejší primátor Baxa mající černé svědomí ze své neblahé účasti na někdejším procesu s Leopoldem Hilsnerem.⁶²⁵ Také proto Nejedlý jistě ve své kritice

⁶¹⁷ Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý*, s. 119–120.

⁶¹⁸ Tamtéž, s. 120.

⁶¹⁹ Na podle něho nesprávné používání jména Vojcek místo Wozzeck upozornil ve svém pojednání o této opeře Jiří Srstka. Srov. Jiří SRSTKA, *Wozzeck, krvavá opera Albana Berga* [online], Praha 2009 [citováno dne: 1. 4. 2018]. dostupné z: <https://operaplus.cz/wozzeck-krvava-opera-albana-berga/>.

⁶²⁰ F. ČERVINKA, *Zdeněk Nejedlý*, s. 210.

⁶²¹ Tamtéž.

⁶²² J. KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý*, s. 179.

⁶²³ Oním kritikem byl Josef Bek. Srov. Josef BEK, *Vypůjčená kritéria*, Tvář 3, 1965, s. 1–3.

⁶²⁴ J. KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý*, s. 179.

⁶²⁵ Kulturně-politické zázemí Nejedlého vystoupení potvrzuje i Jaroslav Smolka. Srov. Jaroslav SMOLKA, *Recepce díla a osobnosti Zdeňka Nejedlého*, Hudební rozhledy 12, 2008, s. 50.

antisemitismus zmínil. Nutno ale zmínit, že atmosféra kolem pražského díla byla skutečně velmi třaskavá, ostatně stejně jako při světové premiéře v berlínské Staatsoper.⁶²⁶ Pražské obecnstvo operu při druhém provedení řvaním a dupáním ukončilo a smutnou skutečností bylo, že přímo v průběhu premiéry zemřel náměstek primátora Baxy Vaněk.⁶²⁷ Nejedlého obhajoba avantgardního díla je skutečně neobvyklá. Ve své obsáhlé pochvalné kritice obhazuje Berga svým oblíbeným skládáním linie skladatelů, přičemž česká verze této řady je pro Nejedlého myšlení vsutku ojedinělá: Smetana – Foerster – Novák – Suk – Ostrčil. Překvapí zejména uvedení Nejedlého častých protivníků Vítězslava Nováka a Josefa Suka. Jiří Křest'an také uvádí v sousedství aféry kolem Vojcka Nejedlého příkré odsouzení nové skladby Bohuslava Martinů *Half-time* jen o rok dříve, než byla provedena premiéra Bergova díla.⁶²⁸ Je to další důkaz ojedinělosti Nejedlého přijetí Bergova avantgardního díla a přes všechna jeho zdůrazňování se domnívám, že šlo o výjimku potvrzující pravidlo.

Je jistě důležité zdůraznit, že Smetanův kult byl vždy do velké míry spojen s uctíváním Zdeňka Nejedlého, což se ukázalo být nakonec pro Smetanu do určité míry zhoubným. Postupné zvětrávání Nejedlého a tedy i Smetanova kultu za normalizace postupovalo, přičemž zajímavou symbolikou oplývají okolnosti velkých oslav výročí narození Zdeňka Nejedlého v roce 1978. V Litomyšli sice tehdy byla před budovu I. základní školy a v blízkosti domu, v němž budoucí vědec a ministr trávil dětství, umístěna Nejedlého socha v nadživotní velikosti, ale už následující rok dosáhli litomyšlští a poličtí nadšenci zajímavého kroku, který jistě mohl být vnímán jako jistá protiakce. Ze Švýcarska byly do rodné Poličky převezeny ostatky Bohuslava Martinů a uloženy společně s jeho ženou Charlottou do hrobky u kostela sv. Michala.⁶²⁹

Po roce 1989 se s Nejedlým muzikologové vyrovnávali většinou ostře odmítavě a často za použití ironie a někdy až neodpovídajících odsudků. Vynikl v tomto směru například Jan P. Kučera, v jehož člancích,⁶³⁰ jakoby se ozývali dávní Nejedlého polemičtí odpůrci typu Ladislava Vycpálka.⁶³¹ Jedny z posledních muzikologických recepcí díla Zdeňka Nejedlého měl na svědomí hudební vědec Jaroslav Smolka. V jeho

⁶²⁶ Jiří SRSTKA, *Wozzeck, krvavá opera*.

⁶²⁷ Tamtéž.

⁶²⁸ Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý*, s. 179.

⁶²⁹ Jan KAPUSTA, *Neuvěřitelná kauza Martinů. Pravdivá zpráva o tom, jak se stalo, že 17. srpna 1979 byly ostatky hudebního skladatele Bohuslava Martinů převezeny z dalekého Švýcarska do rodné Poličky*, Řevnice 2014.

⁶³⁰ Jan P. KUČERA, *Mimořádný zakladatel Zdeněk Nejedlý*, *Dějiny a současnost* 3, 1991, s. 36–40.

⁶³¹ Ladislav VYCPÁLEK, *Jak se pan prof. Nejedlý učil harmonii*, *Hudební revue* 7, 1911, s. 379–380.

ohlédnutí, v němž si jako jeden z mála vzpomněl na 130. výročí narození Zdeňka Nejedlého, podal hutnou zobecňující formou zhruba všechny základní výtky, které k Nejedlému dnešní muzikologie má. Jde o Nejedlého nedostatečné hudební vzdělání, preference jen určitých osobností a stylů a zavrhování jiných, nepochopení pro Dvořáka, Janáčka či české barokní i klasicistní hudby, jakož i nepochopení zahraničních autorů typu Modest Petrovič Musorgskij či Richarda Strausse.⁶³² I když i Smolka upozornil na jednu zajímavou skutečnost z problematičtějšího vztahu Janáčka a Nejedlého. Už Jiří Křest'an upozorňoval, že se oba protivníci vzájemně zvláště přitahovali a sledovali. Pro Janáčka však mělo toto zvláštní sblížování neblahé následky v tom, že od Nejedlého přejal chybný výklad o používání dud a dudáků v husitském vojsku, což byl Nejedlého omyl, který vyvrátilo pozdější zkoumání. Janáček však do své opery *Výlet pana Broučka do XV. století* dudy přejal a zůstávají tam tak již napořád.⁶³³ I dnešní muzikologové ale jinak uznávají jeho obrovské heuristické dílo a důslednou kritiku pramenů, což jsou vlastnosti, které si Nejedlý osvojil zejména v Gollově historickém semináři. Je uznávána i zakladatelská role Zdeňka nejedlého v české hudební vědě, i když většinou svých děl nedokončil.⁶³⁴ Smolka si však nedovedl vysvětlit, jak a kdy vstoupil Nejedlý do komunistické strany, což určitým způsobem svědčí o jisté odtažitosti dnešní muzikologie od ostatních věd, protože v době, kdy Smolka svůj text psal, byla známa celá řada moderních pojednání o Nejedlém, kde je tato otázka mnohokrát řešena včetně článku Jiřího Křest'ana z roku 2006, který celou problematiku Nejedlého vztahu ke KSČ vysvětluje.⁶³⁵ Jeho roli po roce 1953, kdy stanul v čele Československé akademie věd však Smolka shrnul lakonicky, ale vcelku odpovídajícím způsobem: *"Nerozhodoval o ničem a nekoncepoval nic."*⁶³⁶ Smolka vzpomenu i velká výročí jeho narození koncipovaných jako velké oslavy v duchu kultu osobnosti a dotkl se i druhého života zakladatele české hudební vědy. Především však prostřednictvím anekdot a zmínek o filmech,⁶³⁷ v nichž vystupoval jako postava.⁶³⁸ Jako jeden z prvních reflektoval také Smolka povídku Josefa Škvoreckého, v níž je Nejedlý nápadníkem Dvořákovy dcery Otylky. Tato

⁶³² Jaroslav SMOLKA, *Recepce díla a osobnosti Zdeňka Nejedlého*, Hudební rozhledy 12, 2008, s. 50.

⁶³³ Tamtéž.

⁶³⁴ Tamtéž, s. 51.

⁶³⁵ Jiří KŘEST'AN, *Kdy vstoupil Zdeněk Nejedlý do Komunistické strany Československa?*, in: Fragmenty dějin. Sborník k šedesátinám Jana Gebharta, Jan Hájek – Jiří Kocian – Milan Zítka (eds.). Praha 2006, s. 331–340.

⁶³⁶ Jaroslav SMOLKA, *Recepce díla*, s. 51.

⁶³⁷ Tamtéž.

⁶³⁸ Srov. dále v textu.

povídka vešla do lidové slovesnosti i prostřednictvím Ladislava Smoljaka, což Smolka sympaticky odmítl s poukazem na nutné rozlišování goethovského Wahrheit a Dichtung. Závěrečné hodnocení toho, co směrem k Nejedlému v současné době zbývá, je možná poněkud příkré, byť je v tom dost odpovídajícího: „*Nezájem, neznalost, zapomenutí. Je ovšem pochopitelné: co napsal cenného, reflektovali po něm jiní lépe. Jen pro máloco půjdou dnes i odborníci do jeho textů.*“⁶³⁹

Na úplný závěr podotkněme, že jeho dílo může být přínosné právě ve svých reflexích, které mohou sledovat myšlenkový a vědecký vývoj v různých oborech. A překvapivě se občas dá narazit na recepci zahraniční, v níž v poslední době vynikají zejména americké práce. Jde například o pojednání o stalinské hudební identitě z pera muzikoložky Pauline Fairclough⁶⁴⁰ či nedávno publikovaná disertace hudební vědkyně z Wichita State University Kelly St. Pierre, která se zabývala mýty a propagandou kolem hudebního díla Bedřicha Smetany.⁶⁴¹

⁶³⁹ Jaroslav SMOLKA, *Recepce díla*, s. 51.

⁶⁴⁰ Pauline Fairclough. *Classics for the masses. Shaping Soviet musical identity under Lenin and Stalin*, Yale university Press. 2016.

⁶⁴¹ Kelly St. PIERRE, *Bedřich Smetana. Myth, Music and Propaganda*, University of Rochester Press 2017.

3.3. Nejedlý jako téma v literatuře i jinde

V předchozím textu bylo ledacos ze vztahu Zdeňka Nejedlého k české literatuře po roce 1945 naznačeno. Mohli bychom znovu akcentovat jeho důraz na starší vrstvu obrozené ideologie, na lidovost, bojovnost, optimismus, zdraví⁶⁴² či ocitovat další jeho provolání ke kultuře: „Potřebujeme znovu masovou kulturu, kulturu pro širok masý národa, jak jsme ji měli kdysi době obrození.“⁶⁴³ Bylo by jistě záhodno, možná v případě literatury by to bylo úplně nejpříhodnější, spřízněnost Nejedlého s Ladislavem Štollem, s nímž se „shodoval v hodnocení určitých literárních proudů meziválečného Československa a s nímž burcoval kulturní a vědeckou frontu na počátku 50. let 20. století.“⁶⁴⁴ Jak ale vnímali Nejedlého sami literáti či výtvarní a filmoví umělci? Čeho si všímali, kým pro ně byl? Báli se ho? Posmívali se mu?

Literární kritik a historik Jan Petrmichl nazval Nejedlého v článku napsaném pod dojmem Nejedlého úmrtí „*Učitelem básníků*.“⁶⁴⁵ Vypočítává celkem tři generace básníků, které prý Nejedlý ovlivnil. V následujícím přehledu bude nejprve připomenut vzájemný vztah k Vítězslavu Nezvalovi, který patřil do generace, jež se kdysi sdružila „*pod širákem Jiřího Wolker*a.“⁶⁴⁶ Druhým bude Josef Kainar, který může patřit do obou generací následujících, tedy jak do té, která „*doslova skočila do (...) literatury květnem 1945*.“ Kainar by ovšem mohl být i součástí skupiny, která „*odhaluje a chápe smysl a ducha doby*,“ protože se jim dostalo Nejedlého „*vystoupení, článků i studií*,“ jež pro ně představovaly „*veřejné lekce praktické estetiky*.“⁶⁴⁷ Oba básníky ale především pojí zcela nevšední básnický talent. Vedle něj však celou situaci problematizuje přímé a silné přitakání komunistickému totalitnímu režimu, byť v Kainarově případě nikoli definitivní. Jistá rozporuplnost obou osobností tak jakoby jistým způsobem splývala s osobností Nejedlého, kterého rozpor v podstatě charakterizuje.

Nezval sám sebe rád nazýval Nejedlého žákem a jeho přednášky kdysi skutečně navštěvoval. O Nejedlém se rozepsal zejména ve svých pamětech, které vyšly posmrtně

⁶⁴² MACURA, *Šťastný věk*, s. 62.

⁶⁴³ Zdeněk NEJEDLÝ, *Za kulturu lidovou a národní*, Praha 1953, s. 83.

⁶⁴⁴ J. RAK – D. OLŠÁKOVÁ, „*Náš*“ Zdeněk Nejedlý, s. 4.

⁶⁴⁵ Jan PETRMICHL, *Učitel básníků*, Literární noviny 11, 1962, s. 4.

⁶⁴⁶ Tamtéž.

⁶⁴⁷ Tamtéž.

a za pozornost jistě stojí, že je nazval v reminiscenci na Smetanu i Nejedlého *Z mého života*.⁶⁴⁸ Memoáry jsou nedokončené, původně je básník psal do časopisu *Kultura*, kde byly otiskovány v letech 1957–1958. Knižně byly vydány celkem pětkrát, z čehož jedna edice proběhla v maďarštině. Nezvalovy paměti nemohly ujít pozornosti Františka Červinky, který rozebírá vztah obou osobností k erotismu, cituje a literárně problematizuje pasáže, kdy Nezval popisuje Nejedlého přednášky na univerzitě, a všímá si rozdílu v míře citovosti obou autorů.⁶⁴⁹ Také si ale všiml v souvislosti s Nejedlým vztahu Nezvala ke komunistické straně,⁶⁵⁰ k níž byl velmi loajální už v meziválečném období, a zmiňuje i Nejedlého vztah k Nezvalovi z pozice kritika, když ocenil jeho *Milence z kiosku*.⁶⁵¹

Nezval napsal o Nejedlém dokonce dvě básně, které se periodicky objevovaly i v tisku v době Nejedlého jubileí. První z nich nazvanou *Sloky do památníku* Nezval věnoval Nejedlému k sedmdesátinám.⁶⁵² Verše upomínají na Nejedlého coby vysokoškolského pedagoga, který přednáší o hudbě za přítomnosti Jiřího Wolkera i na schůze časopisu *Var*:

Bezmála už třicet let je tomu,

Co jste, Praho našich mladých let,

V posluchárně Kaulichova domu,

Hrával skladby, psané pro spinet.

Hodiny, jež jdou nám věčně v patách

Odbíjely elegicky pět

Zatímco jste Vy nás při sonátách

Učil, že je nutno změnit svět.

⁶⁴⁸ Vítězslav NEZVAL, *Z mého života*, Praha 1959.

⁶⁴⁹ F. ČERVINKA, *Zdeněk Nejedlý*, s. 214–219, 221, 223 a 227.

⁶⁵⁰ Tamtéž, s. 297.

⁶⁵¹ Tamtéž, s. 319.

⁶⁵² Vítězslav NEZVAL, *Sloky do památníku*, in: O Zdeňku Nejedlém. Stati a projevy k jeho sedmdesátinám, Václav Pekárek (ed.), Praha 1948, s. 247. Den po úmrtí Zdeňka Nejedlého 10. března 1962 báseň otiskla Mladá fronta.

Přes ty trubky, fagoty a brače

Ona není to jen opera...

Dodnes vidím Vaše posluchače

Dodnes vidím Wolkeru

Dodnes vidím onu schůzi Varu

V domě ve Spálené ulici

Kdy jste generaci „roslé v baru“

Podal kamarádskou pravici

Jaké bubny se to rozezněly

Tenkrát, když mohl stisknout žák

Ruku velikému učiteli

Dnes ji tisknu právě tak.

Druhá z Nezvalových básní byla Nejdlému věnována k pětasedmdesátým narozeninám a byla otištěna v Rudém právu.⁶⁵³ Později si ji vypůjčil i Ladislav Štoll, který ji použil do nekrologu Nejdlého uveřejněného na stránkách téže tiskoviny.⁶⁵⁴ Tyto verše už bychom těžko spojovali s velkým autorem *Manon Lescaut* či básně *Noci*. V podstatě se opět objevuje symbolika Nejdlého jako učitele dávajícího podněty, které přivedou zemi k pokroku:

Vidím Vás za katedrou

Před lety, před lety,

⁶⁵³ Vítězslav NEZVAL, *Zastaveníčko. K 75. narozeninám Zdeňka Nejdlého*, Rudé právo 41, 1953, s. 4.

⁶⁵⁴ Ladislav ŠTOLL, *Odešel veliký člověk. Za soudruhem Zdeňkem Nejdlým*, Rudé právo 68, 1962, s. 2.

Rukou vždy štědrou

Rozdávat moudrost, dávat podněty –

A teď když napad

Na Vaše skráně sníh,

Učíme se je chápat

A žít z nich...

Až dozrá jednou i v nás,

Co dal jste nám svým dílem,

Už blíží se ten čas

A je to naším cílem

To budou se psát básně.

Ted' řeknu věštecky,

Že v Čechách bude krásně

Pro všechny, pro všechny!

Osobnost Josefa Kainara představuje jistý rozpor, a i jeho vztah k Zdeňku Nejedlému není jednoznačný. Historik Libor Vykoupil ve svém krátkém ohlédnutí za Kainarem v literárním časopise *Host* napsal, že se mu v satirické hře na jarryovské téma *Ubu se vrací aneb Dršťky nebudou podařilo dokonale 'osedlat hovnískový jazyk' a různě zasáhnout vše, co mělo být podle soudruha Nejedlého předmětem zbožštění*.⁶⁵⁵ Kainar se asi dlouho snažil jít svou cestou, a to i tváří v tvář nastupujícímu totalitnímu režimu. Milan Kundera, který Kainara znal z Brna, kam mladý básník přesídlil po válce a kde spolupracoval s časopisem *Rovnost*.⁶⁵⁶ vzpomínal, jak si už na samém počátku své kariéry snažil udržet nezávislost, což pozdějším vynikajícímu česko–francouzskému

⁶⁵⁵ Libor VYKOUPILO, *Josef Kainar – Milovali ho (jen když ho měli rádi)*, *Host* 9, s. 29.

⁶⁵⁶ Tamtéž.

prozaikovi imponovalo.⁶⁵⁷ Oba se sešli v roce 1948 na přednášce o společenské odpovědnosti umění, kterou měl v Brně jakýsi agitátor. Kainar, který byl v tu dobu již rok na „volné noze“,⁶⁵⁸ tam prý tehdy vyprávěl anekdotu o chlapečkovi, který vede na procházku svou slepou babičku, jíž tvrdí, že jsou v lese a všude kolem jsou kořeny. Chlapeček, co chvíli babičku nutí domnělé překážky přeskakovat. Kolemjdoucí ho kárají, jakže to zachází se svou babičkou, na což on odpovídá – „*to je moje babička, zacházím s ní, jak já chci.*“⁶⁵⁹ Tato poněkud krutá anekdota prý tehdy ilustrovala Kainarův vztah k jeho dílu. Jeho touze po nezávislosti potvrzuje i Libor Vykoupil. Zdaleka ne pouze v názvu vynikající knihy Vladimíra Macury *Český sen*⁶⁶⁰ najdeme odkazy na Kainara, který nadcházejícímu nesvobodnému období věnoval už své první sbírky *Příběhy a menší básně*, *Osudy* a především *Nové mýty*, z níž pochází Kainarova nejznámější báseň *Stříhali dohola malého chlapečka*. Kainar byl ale Nejedlému dost vzdálen i hudebním vkusem, v němž dominoval jazz, který Nejedlý patrně ani neregistroval.

Přes to Josef Kainar věnoval Zdeňku Nejedlému jednu rozsáhlejší báseň, která spadá do období padesátých let. Libor Vykoupil toto období považuje za „*temnou epizodu*“ a sbírky popisuje jako „*hodně chtěné*“ a prý se jimi nezavděčil „*ani dozorčím tehdejší kultury, natož svým příznivcům.*“⁶⁶¹ S oním nevděkem to ale asi zase tak tvrdé nebylo, když se jeho báseň ocitla celá na stránkách Rudého práva dva dny po Nejedlého úmrtí.⁶⁶² Navíc ani úroveň básně není tak slabá. Kainara spíše charakterizuje rozpornost věřícího komunisty s „*osobitým vztahem k rovnosti*“⁶⁶³ a skeptika, majícího „*hořce rád člověka,*“ který vnitřně touží po svobodě a miluje jazz, který se svobodou vyznačuje a zároveň blues, které symbolizuje hořký ale krásný smutek z její nedosažitelnosti.

Kainarova báseň se jmenuje *Krajinou Zdeňka Nejedlého* a pochází ze sbírky *Český sen*, která poprvé vyšla v roce 1953. Zvukomalebné verše odkazují nejprve k Českým bratřím a v podtextu i k pověsti o Růžovém paloučku u Litomyšle, poté je jako „*chlapec rozšafného sládka*“ zmíněn Bedřich Smetana a po něm též jara

⁶⁵⁷ Milan KUNDERA, *Kdo je romanopisec*, in: TÝŽ, *Nechovejte se tu jako doma, přáteli!* Brno 2006, s. 24–25.

⁶⁵⁸ Libor VYKOUPIL, *Josef Kainar*, s. 29.

⁶⁵⁹ M. KUNDERA, *Kdo je romanopisec*, s. 24.

⁶⁶⁰ Vladimír MACURA, *Český sen*, Praha 1998.

⁶⁶¹ Libor VYKOUPIL, *Josef Kainar*, s. 29.

⁶⁶² Josef KAINAR, *Krajinou Zdeňka Nejedlého* (báseň), *Rudé právo* 69, 1962, s. 3.

⁶⁶³ Jiří OPELÍK, *Josef Kainar*, 29. 6. 1917 Přerov – 16. 11. 1971 *Dobříš* [online], Praha 2006 [citováno dne: 28. 4. 2018]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1042>.

v Budislavi, která nedají „*srdci osamět*.“⁶⁶⁴ Poslední část je věnována už přímo Nejedlému coby „panu profesorovi:“

Tam v kopečcích, tam za tou Vysočinou

Kde mráčky v předjaří, jak peří nebem plynou

Jak by tam šel i letos po úbočí

Jak by tam šel pan profesor

Za černým skřipcem usměvavé oči,

Ty oči myté v čisté vodě z hor. –

Pan profesor... A soudruh drobných lidí.

Trn v patě fašistů. A vědec velikán.

Milenec života a českých melodií.

Co dává národu, tím národu byl dán.

Nejedlého role jistého těšitele si již všiml Jiří Křesťan, ovšem jsou doložitelné i okamžiky, kdy je Nejedlého jméno používáno jako jistá záštita. A to i v normalizačním období. V této souvislosti se jméno Zdeňka Nejedlého objevuje v dopise jiného básníka – Jaroslava Seiferta. Pozdější nositel Nobelovy ceny a jedna z nejskvělejších osobností české poezie psala na počátku normalizace prezidentu Ludvíku Svobodovi, a to v marné snaze zvrátit již nezvratitelný vývoj. Seifert si stěžuje na odstupování od smluv, což tehdy dělala z obav většina nakladatelství, rušení časopisů, skartace, na různé zákazy, cenzuru či útoky, jimž se nelze bránit. Nejedlý je uváděn společně s F. X. Šaldou jako kritik, který něco znamenal: „*V poslední době jsou už „hodnocena“ umělecká, reportážní a kritická díla takovým způsobem, jaký v zemi, v níž psali, žili a tvořili F. X. Šalda a Zdeněk Nejedlý, je sotva pochopitelný.*“⁶⁶⁵ Autoři monografie o cenzuře, která

⁶⁶⁴ J. KAINAR, *Krajinou Zdeňka Nejedlého*, s. 3.

⁶⁶⁵ Cituji Seiferův dopis z 29. září 1970 podle rozsáhlé kolektivní monografie V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace, kterou vydali pracovníci Ústavu pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. Srov. Michael WÖGERBAUER – Petr PÍŠA – Petr ŠÁMAL – Pavel JANÁČEK a kol., *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*, sv. II, Praha 2015, s. 1171.

tento starobylý a neblahý zvyk popisuje už od dob osvícenství, ještě uvádějí, že jméno Nejedlého mohlo sloužit i jako jistá patronace při uvedení nějakého kritického díla nebo díla zapovězeného tématu.⁶⁶⁶ Jako jistou kuriozitu lze vnímat i pokus chránit se Nejedlého jménem při výslechu, což byl případ publicisty Jiřího Lederera v roce 1977.⁶⁶⁷

Zajímavou kapitolou zkoumání druhého života Zdeňka Nejedlého je jeho otisk v české próze. Jiří Křest'an i Jaroslav Smolka⁶⁶⁸ se ve svých textech zmínili o Josefu Škvoreckém, v jehož tvorbě se postava Zdeňka Nejedlého objevuje minimálně dvakrát. V první řadě je nutné zmínit Škvoreckého autobiografický román *Scherzo capriccioso. Veselý sen o Dvořákovi*, který díky své kvalitě i četným vydáním a překladům (román vyšel čtyřikrát v češtině a vedle toho též v angličtině, chorvatštině a holandštině) vykazuje pozoruhodnou životnost v šíření mýtu o Nejedlém, jakožto neúspěšném nápadníkovi dcery Antonína Dvořáka Otylky.⁶⁶⁹ Josef Škvorecký však odkaz na Nejedlého použil i ve svém románu *Lvíče*, v němž Jiří Křest'an v postavě akademika Bráta vidí odraz všemocného ministra. Domnívám se ale, že v tomto případě by klidně mohlo jít i o personifikaci Ladislava Štolla, na níž by mohl ukazovat již tvrdošíjně zmiňovaný a zesměšňovaný přívlastek akademik, jednoslabičné jméno i Křest'anem ostatně zmiňovaná chybovost a nesoustředěnost v zásazích do děl klasiků,⁶⁷⁰ která by spíše odpovídala nedovzdělanému Štollovi než intelektuálovi typu Zdeňka Nejedlého.

V dílech dramatických, jako jsou četné zmínky o Nejedlém ve hrách Divadla Járy Cimrmana či ve crazy westernovém muzikálu Miloše Orsona Štědrone *Tony D. aneb Nikdy jsme nestříleli tak dobře* o Nejedlém není pochyb, protože vystupuje pod svým jménem a navíc v typických názorových nebo komických pózách zahrnujících protidvořákovství a senilní stáří.⁶⁷¹ Tuto druhou polohu společně s jiráskovským kultem a dalšími nuancemi rozvinul v polistopadovém českém prostředí snad nejvíce český básník Jiří Rulf ve své románové prvotině *Let chroustů*.⁶⁷² Kniha nese podtitul *Neúplná autobiografie* a postava Zdeňka Nejedlého je v ní jedním ze silných motivů.⁶⁷³

⁶⁶⁶ Tamtéž, s. 1193.

⁶⁶⁷ Tamtéž, s. 1213.

⁶⁶⁸ Jaroslav SMOLKA, *Recepce díla a osobnosti Zdeňka Nejedlého*, Hudební rozhledy 12, 2008, s. 50.

⁶⁶⁹ Jiří KŘEST'AN, *Zdeněk Nejedlý, politik a vědec v osamění*, Praha 2012, s. 57–58 a 411.

⁶⁷⁰ Tamtéž, s. 410.

⁶⁷¹ Tamtéž, s. 410–411.

⁶⁷² Jiří RULF, *Let chroustů (neúplná autobiografie)*, Praha 2003.

⁶⁷³ Za upozornění na knihu vděčím Jiřímu Křest'anovi.

Český básník, literární kritik, prozaik a publicista Jiří Rulf vystudoval bohemistiku a historii na FF UK a později působil jako redaktor různých tiskovin, psal básně a v pozdním věku i prózu.⁶⁷⁴ Velmi dobře se znal s muzikologem Janem P. Kučerou, známým kritikem Zdeňka Nejedlého, což ho mohlo přivést k myšlence dát ve svém románu „*zloprckovi*“ (jak jej nazývá Jan P. Kučera) celkem velký prostor, který by umožňoval se s touto negativně vnímanou figurou patřičně vypořádat.⁶⁷⁵ Jeho vzpomínkový román plný skepse a předjímání blížící se smrti začíná vzpomínkou na Nejedlého, který byl v 50. letech sousedem přes ulici. Rulf bydlel s bratrem Janem, pozdějším archeologem, a matkou v „*kdysi úctyhodném měšťanském smíchovském domě na rohu nábreží Legií a ulice Kořenského*“ a „*šmíroval pomateného ministra a presidenta Československé akademie věd.*“⁶⁷⁶

Nejedlý není v románu nikde přímo jmenován, ale předloha je jasná a dobře patrná. Rulf chtěl původně vzpomínkou na Nejedlého začít už svůj zamýšlený román z počátku 70. let, k čemuž ovšem tehdy ještě nedošlo. Možná v tom hrála roli Rulfova opatrnost, na kterou odkazuje ve své vzpomínkové glose Jan P. Kučera.⁶⁷⁷ Vzpomínky na Nejedlého se objevují hned v úvodní části, v níž malý Jirka nemůže v noci spát podobně jako ministr v protějším okně, kterého chlapec pravidelně vidá vylézat „*v bílých podvlékačkách na žebříčky v knihovně o mnoha tisících svazků, který vyplňovala největší místnost ministrova bytu.*“⁶⁷⁸ Jindy se chlapci zase naskytl pohled na „*pouze ze tmy se vynořující žilnatou ruku namáčející násadkové pero v kalamáři a kladoucí na bílé čtvrtky papíru řádky písmen, ale nikoliv už ministrovu hlavu, zdobenou řídkým věncem bělostných vlasů, a drobné tělíčko,*“⁶⁷⁹ *hroutící se jakoby do sebe, a přes to vyzařující vůli.*“⁶⁸⁰

Rulf zajímavě píše a snad fabuluje o tom, že i ministr si malého chlapce všiml a že díky jeho „*pobledlé tváři za záclonou*“ v sobě objevoval nové duševní síly zejména prý proto, aby mohl „*dokončit Dílo (velké počáteční písmeno je v Rulfově textu, pozn.*

⁶⁷⁴ Vladimír NOVOTNÝ – Karel PIORECKÝ, *Jiří Rulf, 22. 3. 1947 – 12. 4. 2007* [online], Praha 2017 [citováno dne: 28. 4. 2018]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1108>.

⁶⁷⁵ Jan P. KUČERA, *Nic neviditelné elektrárny* [online], Praha 2014 [citováno dne: 28. 4. 2018].

Dostupné z: <http://souvislosti.cz/clanek.php?id=1619>.

⁶⁷⁶ Jiří RULF, *Let chroustů. Neúplná monografie*, Praha 2003, s. 11.

⁶⁷⁷ Jan P. KUČERA, *Nic neviditelné elektrárny*.

⁶⁷⁸ Jiří RULF, *Let chroustů*, s. 9.

⁶⁷⁹ Podle Jiřího Křesťana měřil Zdeněk Nejedlý sto šedesát tři cm a jeho váha kolísala kolem šedesáti kg. Srov. Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý, politik a vědec v osamění*, Praha 2012, s. 409.

⁶⁸⁰ J. RULF, *Let chroustů*, s. 9.

VN), dát dějinám směr, dát jasnou vizi budoucnosti.“⁶⁸¹ Dokonce je tu i snaha vžít se do vnitřního světa Zdeňka Nejedlého, v němž si stařec uvědomuje, že podívat se zpět do minulosti znamená nějak ji i interpretovat. Nejedlý se v Rulfově knize ptá: „*Proč se pořád mořím s tím Jiráskem?*“, načež si odpovídá jako rozený pedagog: „*Protože je v něm klíč, a jestli si to neuvědomují lidé kolem mne, je přímo mou povinností, aby si to uvědomili mladí, kteří mají všechno před sebou.*“⁶⁸² Ministr prý ve zvláštních chvílích upřímnosti doufal, „*že se se svým Jiráskem do budoucna sveze, ba kdyby vůbec dokázal být úplně upřímný, připustil by, že vlastně to je jeho hlavní motiv.*“ Rulf zde nadhazuje otázku, zda Nejedlý nechtěl parazitovat na Jiráskově slávě, byť to asi vzhledem k svým dalším aktivitám a dostatečné všeobecné proslulosti asi neměl úplně zapotřebí. Ve zvláštním ztotožnění chlapce se starcem píše Rulf o touze „*podívat se,*“ jejíž „*...metaforou byl právě pohled chlapce, plný nedočkavé zvědavosti, tak podobné jeho. Proto, ač unaven, zakazoval si ustát ve vylézání po žebřících, na nichž působil jako hodně stará a chromá veverka, pohybující se v kole.*“⁶⁸³ Chlapec prý obdivoval zápas s časem, který před ním stařec sváděl, a před nímž se jej zmocňovala „*jemná melancholie,*“ která nebyla nepříjemná.

Motiv Nejedlého se v knize po tomto uvedení vyskytuje ještě několikrát. Například když autor s bolestivou skepsí popisuje situaci v ČSR po válce, kam spadá jeho dětství, píše v psychologické metafoře nemocné vlasti a jejích léčitelů: „*Kvůli terapeutům, mezi nimiž zaujímal ministr, jehož počínání byl osobním, ba přímo intimním svědkem, místo z nejpřednějších, a kteří se na jeho zeslabenou vlast vrhli v únoru 1948, nebo vlastně spíš v květnu 1945, totiž ještě nedospělý svět, do něhož se narodil, postupně degeneroval.*“⁶⁸⁴

Rulf nejedlovské téma dovádí též do zajímavých souvislostí druhého života nejen Nejedlého, kterého nechává ve fiktivním rozhovoru promlouvat se svým dědečkem, konzulem Československé republiky v Kolíně nad Rýnem Stanislavem Brandejsem, doktorem filozofie, který se kdysi stal diplomatem na přímluvu Aloise Jiráska, rodinného známého. Znal se prý s pradědem Josefem, jehož kronika z Police nad Metují mu kdysi pomohla při psaní románu *U nás*.⁶⁸⁵ Rozhovor dědečka

⁶⁸¹ Tamtéž.

⁶⁸² Tamtéž, s. 9–10.

⁶⁸³ Tamtéž, s. 10.

⁶⁸⁴ Tamtéž, s. 25.

⁶⁸⁵ Tamtéž, s. 83–86.

s Nejedlým se v knize náhle svrhává v hádku, v níž si Rudl vyřizuje s Nejedlým účty i s pohledu rodinné historie.⁶⁸⁶ Scéna sporu je představena zajímavým způsobem jakožto román v románě. Nejedlý se v textu diví, proč je „*v těchto zpracováních poslední dobou pouze předmětem karikujícího podání, a nikoliv objektivního hodnocení.*“ Nejedlý si, vlastně v autorově karikatuře na druhou, připouští mnohé chyby a je smířlivý, dokonce v jasném rozporu s realitou říká: „*plně se s výhradami ztotožňuji, ale zároveň jsem se svými rodáky zajedno v tom, že kvůli chybám není třeba hned pomník bourat.*“ V této fázi Rulfovy umělecké autobiografie se náhle z ničeho nic ozývají debaty s J. P. Kučerou a situace z Nejedlého litomyšlského rodiště, kde se na počátku devadesátých let rozhořel svár o bytí a nebytí Nejedlého pomníku z roku 1978, což je téma, které Kučera důvěrně znal.⁶⁸⁷

Nejedlý se v textu v těchto chvílích stává někým jiným a Rulf básnický fabuluje a potměšile opět Nejedlého situuje do polohy reality velmi vzdálené, totiž do pozice nejistého muže, který se groteskně stydí: „*Váš vnuk mě opravdu viděl lézt po žebříku ve spodkách?*“ Na což dědeček zavrčí „*Viděl, neviděl*“ a dodává: „*Copak se nedokážete ani na chvíli zbavit té své hrozný sebestřednosti?*“⁶⁸⁸ A pak se na Nejedlého rozezlí, že ho viděl i on i jeho žena (i když je o dva řádky spisovatelem napsáno, že ve skutečnosti neměl tušení, jak to bylo) a pak křičí, že se jeho ženě dělalo špatně a sám dodává: „*...nejradši bych vám byl, zvlášť když jste organizoval tu jiráskovskou akci, hodil do okna granát.*“ A v dalším rozčilení pokračuje a spojuje snažení Němců za II. světové války s činností pod praporem Nejedlého konceptů: „*strkat pod nos, že svatý Václav odváděl Říši tři sta volů (...) a pak jste přišli vy a s vámi válka nová. A ta takzvaná válka studená se snažila vědomí, které jsme sami o sobě měli, pokřivit mnohem víc než Němci*“⁶⁸⁹

Komunismus je u dědečka ještě horší než nacismus. Zamýšlenou zbraní v boji s Nejedlým jsou po výbušnině slavné ruské rakety: „*Já bych ten váš pomník v Litomyšli nechal ostřelovat kaťušemi. Ovšem bylo by škoda náměstí.*“⁶⁹⁰ Autor se však nevyvaruje chyb. V této části se vyskytuje její poměrně obvyklá varianta, která se vykytuje u lidí,

⁶⁸⁶ Tamtéž, s. 32-35.

⁶⁸⁷ Rulf spor zmiňuje přímo na s. 94.

⁶⁸⁸ Tamtéž, s. 35.

⁶⁸⁹ Tamtéž.

⁶⁹⁰ Rulf, *Let chroustů*, s. 32.

kterí prostředí Nejedlého rodiště mnoho neznají. I Jiří Rulf totiž situuje pomník na Smetanovo náměstí, kde se samozřejmě nachází Bedřich Smetana.

V kapitole nazvané *Klíče svatého Petra* se zajímavě ozývá skepse nad českými historickými mýty a padá též zmínka o Vladimíru Macurovi. Rulf zde o Nejedlém a jeho konceptu z padesátých let píše: „*Jiřího* (hlavní hrdina—autorovo alter ego, pozn. VN) *ministr školství se ovšem pokoušel dát snům minulosti i o minulosti revolučnější podobu, aby tak dovedl nejen odvěky český smysl pro rovnost a sociální spravedlnost, ale také potřebu nového zápalu, osvědčovaného v boji za ideály.*“⁶⁹¹ V této souvislosti je citován též nápis, který byl na Nejedlého pomník umístěn na začátku devadesátých let a který prý Litomyšlští, hrdí na svou kulturnost, rádi předváděli návštěvníkům svého města. Rulf tak motivaci Litomyšlanů k umístění vysvětlujícího nápisu staví do poněkud jiného, a ne úplně lichotivého světla. Také prostřednictvím své knihy upozorňuje, že ony „*špatné skutky,*“ o nichž se na desce hovoří, mohly být ještě horší.

Nejedlý se v románu objevuje ještě jedno, ovšem už ve zcela jiných souvislostech, které nás trochu přivádějí k článku Ivana Udalcova, který Nejedlého líčí dosud zcela neznámým způsobem jako milovníka rychlé jízdy v automobilu. Hlavní hrdina totiž coby chlapec chodí s kluky obdivovat auta diplomatů na Malou Stranu, přičemž ten nejhezčí je prý stejně opět vůz „*ministra školství.*“ Má to svou chlapecky jednoduchou logiku: „*tatrovky měly bílý volant, tachometr do sto osmdesáti a byly 'naše'.*“⁶⁹² V samém závěru románu se objevuje postava starého ministra naposled ve snové a symbolické hádce s doktorem Brandejsem, který nakonec Nejedlého, který je „*za velkého praskotu a nelidského vřískotu*“ uchopen jakýmsi žlutým mrakem „*jako pírkou*“ a mrštěn „*mezi údolní mračna, odkud jeho řev ještě chvilku přinášela ozvěna.*“⁶⁹³ Mstitelem tedy nakonec není ani autor ani dědeček Brandejs, ale jakýsi nehmotný oblak barevného dýmu. V románu se jinak vyskytuje mnoho reálných postav a událostí včetně například postavy Václava Havla, hodnocené také dosti skepticky v době jeho poslední prezidentské kandidatury. I on je zde již postavou mýtickou.

Sousedskou osobní vzpomínku spjatou s dětstvím má ale i otec autora této práce Mgr. Václav Nájemník (nar. 1944). Zhruba v podobnou dobu jako Jiří Rulf, tedy na přelomu 40. a 50. let vídával Nejedlého na sousední zahradě domu, kde tehdy

⁶⁹¹ J. Rulf, *Let chroustů*, s. 94.

⁶⁹² Tamtéž, s. 56.

⁶⁹³ Tamtéž, s. 131.

v Litomyšli bydlel. Nejedlý prý sedával v altánku se svou dlouholetou litomyšlskou přítelkyní a obdivovatelkou Marií Drbohlavovou a jeho bílá hlava byla dobře viditelná. Maminka (a zároveň pozdější babička autora této práce) ho a jeho sestru vždy s obavami zaháněla do útrob krásného domu na kraji Braunerova náměstí a ulice B. Němcové. Sousedskou vzpomínku mi svého času vyprávěl také loutkář Karel Vostárek (nar. 1951), který sdílel s Nejedlým a Rulfem stejnou městskou lokalitu Smíchova a Janáčkova nábřeží. Jeho vzpomínka je ojedinělá v určitém lidském rozměru. Jako chlapec prý totiž od Nejedlého obdržel svého prvního medvídka.⁶⁹⁴ Podivně spolu tyto dva splynuli o drahnou dobu později, kdy se Vostárek podílel na úpravě památníku Bedřicha Smetany v Jabkenicích, který Nejedlý kdysi pomáhal s dalšími spolupracovníky budovat.

V době zcela nedávné se ještě Nejedlého jméno objevilo v románu Aleny Mornštajnové *Hana*, vycházejícího ze skutečných událostí kolem poloviny dvacátého století se silným tématem holocaustu. Nejedlého jméno se v knize mihne jako důvod perzekuce jednoho z hrdinů románu, který krátce po ministrově úmrtí zkritizuje Nejedlého „nevědecké“ pojmání Starých pověstí českých jakožto historického pramene. Gusta, jak se jmenuje postava osmnáctiletého mladíka, na své kritice trvá i tváří v tvář řediteli a je vyloučen ze školy tři měsíce před maturitou.⁶⁹⁵

Kdybychom na zmíněná prozaická díla aplikovali názor Františka Červinky, který byl ocitován na příslušném místě výše a který od historického románu požaduje „*plodnou fantazii*“ a nikoli jen „*epiku či ilustraci*“ historie,⁶⁹⁶ nevyšel by román Aleny Mornštajnové nejlépe. Sice je Nejedlý vybrán pro situaci celkem příhodně, ale rozesmutní už skutečnost, že Mornštajnová svěruje Nejedlému do rukou ministerstvo kultury, které ve skutečnosti nikdy ve vedení neměl, a nikoli školství, které vedl dokonce dvakrát. Epizoda skutečně působí spíše jako ilustrace děje situovaného do období nesvobody. Určitě by stálo za zjištění, jestli je zrovna tato drobnost v románu autentická. Autobiografický román Jiřího Rulfa naproti tomu je zajímavým příspěvkem ke zkoumání druhých životů a historická Nejedlého osobnost je skutečně rozvíjena dostatečně fantazijně. Ovšem přece se při hodnocení Rulfova románu neubráníme konstatování, že jde o vyřizování si účtů s minulostí, která se nám nelíbí. Josef

⁶⁹⁴ Karel VOSTÁREK, osobní konzultace, 15. 7. 2015.

⁶⁹⁵ Alena MORNŠTAJNOVÁ, *Hana*, Brno 2018, s. 103–104.

⁶⁹⁶ František ČERVINKA, *Historik a krásná literatura*, Dějiny a současnost 1, 1962, s. 17.

Škvorecký projevil takovou bohatost fantazie a asi se také „trefil do doby,“ že si jím vymyšlený příběh nachází cestu do kolektivní paměti i přes zoufalé a několikrát do omrzení opakované konstatování, že je celá historka s Nejedlým jako nápadníkem Otylky zcela smyšlená.

Nejedlý se stal námětem také zpracování filmových a výtvarných. Mezi filmovými díly je zlatým písmem do dějin české kinematografie jistě vepsán zejména snímek Jiřího Menzela *Skřivánci na niti*⁶⁹⁷ na motivy Hrabalových povídek ze souboru *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*. Životopisné ambice měla filmová ztvárnění Zdeněk Nejedlý⁶⁹⁸ z roku 1961 a především pak třídílný televizní snímek o ideovém boji Zdeňka Nejedlého za socialistickou orientaci české kultury i celého národa *Přitažlivost země*,⁶⁹⁹ kterým vlastně u příležitosti stoletého výročí narozenin pokračuje jeho kult osobnosti z padesátých let. Klasickou propagandou je též hraný snímek *Vítězný lid*⁷⁰⁰ režiséra Vojtěcha Trapla z roku 1977. Pikantní je, že herec Vladimír Šmeral si v tomto filmu zahrál podruhé Zdeňka Nejedlého. Poprvé to bylo ve *Skřiváncích na niti*, kteří ovšem byli v tuto dobu už dlouhodobě trezorovým filmem.

Co se týká výtvarných zpracování, je nutné uvést, že Nejedlý byl výtvarně zpracován už poměrně brzy v jedenatřiceti letech svým přítelem Josefem Šejnostem v roce 1909. Nenápadnou pamětní desku od sochařky Svatavy Hajerové najdeme dodnes na domě čp. 1155 na Smíchově nedaleko Jiráskova mostu na Janáčkově nábřeží. V Bystřici pod Hostýnem je ještě stále k nalezení další památka z oslav sta let od narození Zdeňka Nejedlého. Jde o pamětní desku připomínající pobyt Zdeňka Nejedlého ve městě v roce 1936 a přátelství k básníku Františku Táborskému.

Největším místem paměti Zdeňka Nejedlého je ale dodnes litomyšlská socha Jana Hány umístěná do prostoru před I. základní školu a dům, v němž rodina Nejedlých dlouhou dobu bydlela. Socha byla odhalena 1. července 1978 v 10:00.⁷⁰¹ Ku příležitosti

⁶⁹⁷ *Skřivánci na niti* [film], Režie Jiří MENZEL. Československo, 1969.

⁶⁹⁸ *Zdeněk Nejedlý* [film], Režie Josef STRNAD. Československo, 1961.

⁶⁹⁹ *Přitažlivost země* [film], režie Jiří BĚLKA, Praha 1978.

⁷⁰⁰ *Vítězný lid* [film], režie Vojtěch TRAPL, Praha 1977.

⁷⁰¹ Státní oblastní archiv v Zámruku, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli (dále jen SOA SOKAL), mezifondový soubor kronik, Kronika města Litomyšle – díl XII, léta 1973–1980, KR 457, s. 225.

odhalení pomníku se uskutečnila několikadenní oslava. Už první den se na druhém zámeckém nádvoří sehrály dvě jednoaktové opery os současných autorů Josefa Boháče

Námluvy a Lva Jiráska *Medvěd*.⁷⁰² První jmenovaný tehdy zastával funkci vedoucího hudebního oddělení Československé televize a sklídl po svém představení velký úspěch. Druhý den se do Litomyšle sjelo na sedm set pěvců a jak píše kronikář s odkazem na deštivý předchozí den: „*Tentokrát jasné slunce, již přispělo ke zdaru tohoto velkolepého koncertu, tedy zejména po České písni Bedřicha Smetany.*“⁷⁰³ Program pak pokračoval sehráním Smetanových oper *Libuše* a *Dvě vdovy*, Klub přátel a rodáků Litomyšle uspořádal ve Smetanově domě společenský večer a poprvé proběhlo i slavnostní zahájení školního roku, což byla akce, která se pak v Litomyšli za účasti všech místních škol konala až do roku 1989. Nutno ještě dodat, že monstrózní oslavy tehdy sledovaly všechny sdělovací prostředky a sama Litomyšl se na ně připravovala již od roku 1972, kdy se poprvé objevila myšlenka na postavení sochy Nejedlého k jeho výročí.⁷⁰⁴ V následujících letech pak proběhla zdlouhavá jednání a posuzování návrhů, které k vypsané soutěži došly. Litomyšl tak získala svůj dodnes kontroverzní monument.

⁷⁰² Tamtéž, s. 226.

⁷⁰³ Tamtéž.

⁷⁰⁴ SOA, SOKAL, mezifondový soubor kronik, Kronika města Litomyšle – díl XII, léta 1973–1980, KR 495, s. 408.

Závěr

Dílo i odkaz Zdeňka Nejedlyho prošly ve druhé polovině dvacátého století zvláštními peripetemi. Nejprve se sám jejich nositel ocitnul na piedestalu moci, což mu při jeho osobnostních vlastnostech jistě imponovalo a možná sám pocítoval i jisté zadostiučinění. Dostal plnou podporu komunistické strany, pro niž se stal vítaným tvůrcem kulturního programu, a jeho oponenti se ukázali jako příliš slabí či osamocení. Jeho texty se lavinovitě šířily, jejich autor promlouval z rozhlasu i z veřejných tribun. Ostatně na jedné takové stál i v únoru 1948 při komunistickém převratu. Jeho názory začaly mít postupně zcela nedotknutelné postavení, byť i ve vlastní straně se ozvaly hlasy fanatiků, které jej nepovažovaly za dostatečně marxistického. Byly ale příliš slabé a jejich vyznění vyšlo do prázdna. Veřejné angažmá Nejedlyho pohltilo, jeho díla a postoje byly chvíli předmětem politického boje, teď však zvítězily a staly se veřejnou manifestací a nakonec kánonem.

Vznikem kultu Zdeňka Nejedlyho však také zároveň částečně zaniká autentická osobnost vědce a politika. Jeho jméno a dílo, zejména právě práce poslední, se stává široce užívaným instrumentem v uplatňování totalitní mocenské doktríny v těch sférách společenského života, které byly Nejedlyho největší doménou, tj. v historii a kultuře. Nejedly se stává „učitelem národa,“ tedy tím, kdo nové směrnice, namnoze svoje vlastní, vštěpuje jako nedotknutelné pravdy a vzorové texty.

Jako solitér by ovšem v této roli nikdy neobstál. Vyskytnou se celé řady ochotných a nadšených šířitelů jeho „velkých pravd,“ kteří se rekrutují z kruhů Nejedlyho stranických kolegů, kulturních pracovníků, učitelů i mladých historiků, cítících šanci výrazně se uplatnit. Zpočátku se najdou hlasy, které zpochybňují věrohodnost nově a masově šířených konceptů. Jejich ojedinělý hlas je však po roce 1948 umlčen.

Vedle tohoto, pro Zdeňka Nejedlyho jistě pozitivního vývoje, ho ale postihla i ztráta, již si nejprve asi ani nevšiml. Stal se rukojmím režimu a jeho loutkou. Svoboda tvorby a nezávislost, již kdysi s takovou vervou hájil, přestává cokoli znamenat. Po roce 1953, kdy je zřízeno dokonce vědecké pracoviště, které se mělo osobností a dílem uctívaného politika a vědce zabývat, však došlo s oslabením Nejedlyho reálné moci a s postupujícím stářím k jistému umrtvení kultu a postupně k jeho kritice. Sám Zdeněk

Nejedlý se již politických či vědeckých debat nezúčastňoval a do veřejného dění zasahoval jen jako jakýsi arbitr a občasný řečník. První diskuse nad jeho dílem vedou hlavně muzikologové, protože na poli hudby se Nejedlý mýlil asi nejviditelněji.

Kritika vyvrcholila v šedesátých letech, a hlavně v období Pražského jara. Sám tvůrce a předmět kultu u toho již dávno nebyl. Jeho fyzická cesta na tomto světě skončila v roce 1962, na vztah odborné i laické veřejnosti k Nejedlému však tento okamžik příliš vliv nemá. Rozhodující jsou spíše okamžiky, kdy se uvolňoval politický a společenský život a zmírňovala se cenzura. I kritika však má své meze, jimiž je marxistický světonázor a metodologie. Jejich opuštění lze v podtextu vysledovat snad až na samém vrcholu demokratizačního procesu. Pro nositele těchto vnitřních názorových změn, jako byl například František Graus, byl zakrátko jediným řešením odchod z Československa.

Po rázném ukončení snu o socialismu s lidskou tváří ještě kritická reflexe Nejedlého díla, a především dogmat formulovaných v letech těsně po válce, přetrvávala. Bylo to ale už jen v prostředí emigrace. Česká historiografie a kultura dostaly těžké rány v podobě normalizační perzekuce. Nejedlého koncepty si prožily krátkou renesanci a staly se zejména v díle Václava Krále jakousi zbraní v jeho konečném účtování s předchozím obdobím, které bylo označeno za úchylku.

Ale kvalita si cestu našla. Ukázalo se, že mimo centrum či dokonce v jakémsi místě „pod svícnem,“ jež reprezentovali někteří pracovníci Kabinetu Zdeňka Nejedlého, přetrvávalo vědomí kvality, která se začíná záhy prosazovat. Nová generace historiků na mimopražských sympóziích nebo i v rámci výstupů, které jsou dílem právě zmíněného pracoviště, je schopna produkovat práce, které pevně stojí na pramenné základně. Jejich hlavním cílem je právě poznání a nikoli oslava a podpora komunistického režimu.

Nejedlého dílo, možná právě kvůli svému opětovnému zdůrazňování, které vyvrcholilo v období oslav sta let od narození svého tvůrce, však postupně nastoupilo jinou cestu. Jelikož se historie nikdy neopakuje, nešlo už nyní pouze o kritiku, ale i o ironizaci a jisté zesměšnění již zjevně nefungujícího díla a samotné osobnosti převážnělého vědce a politika. Tuto cestu již naznačil jeden z posledních filmových počínů otevřených šedesátých let – film Jiřího Menzela *Skřivánci na niti*. V letech osmdesátých na tento způsob pojetí Nejedlého navazuje nejen divadlo, jako je tomu

v hrách Divadla Jára Cimrmana, ale i třeba ve studentském prostředí budoucích absolventů historie.

Po pádu komunistické totality přichází konečně otevřená a často ostrá kritika Nejedlého názorů. Postupně se ale v historiografii prosadí směr, jenž může v mnohém navázat na některé práce z prostředí Kabinetu Zdeňka Nejedlého a který nyní reprezentuje zejména Jiří Křesťan. Tato linie se vyznačuje úsilím prozkoumat Nejedlého dílo v jeho celistvosti a se snahou o objektivitu, nikoli jen jako popření Nejedlého historických a kulturních dogmat a klišé, která vznikla po druhé světové válce a měla být, vedle osobních ambic svého tvůrce, především podporou panujícímu režimu.

A co Nejedlého dílo a touhy jeho tvůrce? Milan Kundera, jehož velkým tématem byla touha po „nesmrtelnosti,“ tedy slavném sebeuplatnění, popsal toto absurdní přání v geniálním eseji *Kdo je romanopisec*: „*Sláva umělců je nejobludnější ze všech, protože do sebe zahrnuje myšlenku nesmrtelnosti. A to je d'ábelská past, protože groteskně megalomanská pretence přežít vlastní smrt je neoddělitelně svázána s poctivostí umělce. Každý román vytvořený s opravdovou vášní aspiruje docela přirozeně na trvalost své estetické hodnoty, jinými slovy, aspiruje na hodnotu schopnou přežít autora. Psát román bez této tíživosti je cynismus: neboť jestliže průměrně schopný instalatér je užitečný, romanopisec, který vyrábí vědomě knihy, které jsou pomíjivé, průměrné, konvenční, tedy neužitečné, tedy přebytečné, tedy škodlivé, je hodný opovržení. To je prokletí romanopisce: jeho poctivost je připoutána k hanebnému kůlu jeho megalomanie.*“ Domnívám se, že sázka Nejedlého na politickou propagandu, jíž se jeho díla stala, ať už s jeho větším či menším přičiněním, byla osudová pro jeho budoucí památku a pro význam jeho druhého života. Zejména jeho díla poválečná, ale můžeme mezi ně zahrnout už texty z druhé poloviny třicátých let, se stala přes svou jasnou schematičnost a omyly, dogmatem a kánonem. Nejedlý byl omámen pozicí a postavením, které mu tato sázka přinesla. Stal se kultem a jakoby „nesmrtelným.“ Ovšem poctivost, o níž mluví Milan Kundera, za tím nebyla, a tak se ona „megalomanie“ stala kunderovsky směšnou. Přesně stejným způsobem, jakým na něj intuitivně také reagovala společnost a jak to vyjadřovalo divadlo i četné vtipy a anekdoty.

Nejedlý přitom dovedl kvalitu rozpoznat i produkovat. Zejména ve chvíli, kdy měl po boku talentovanou osobnost, která ho vedla. Ať už jí byl Jaroslav Goll a jeho žáci na poli historiografie nebo Otakar Ostrčil, který mu otevřel oči pro Albana Berga. Bylo to však málokdy a kolísavě. Omyly spjaté s hodnocením Antonína Dvořáka, které ještě vězí v překonaném názoru slepě přijatém z Hostinského estetiky, a s nepochopením Leoše Janáčka, což ukazuje spíše Nejedlého omezenost, jsou už příliš velké.

Tento vývoj má jen jedinou smutnou součást. Nejedlého stín totiž jakoby zakryl i ty osobnosti, jež vyzdvihoval. Jeho úzce uchopený, zkratkovitý a instrumentalistický výklad, který byl navíc v určitých dobách všudypřítomný, znamenal těžké rány pro dílo Bedřicha Smetany, Aloise Jiráska, Zdeňka Fibicha a Josefa Bohuslava Foerstera. Můžeme jen doufat, že i zde se nakonec kvalita projeví a že onen stín nakonec září těchto osobností ustoupí. Neboť ty si to jistě zaslouží.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY NEVYDANÉ

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Archiv AV ČR, fond Zdeněk Nejedlý

Regionální muzeum v Litomyšli, fond Roman Nejedlý

Mezifondový soubor kronik

ROZHOVORY S PAMĚTNÍKY

Karel Bolomský

Petr Čornej

Robert Kvaček

FILM

Jan Hus [film], režie Jiří Svoboda. Česko, 2015.

Klíč [film], režie Vladimír Čech. Československo, 1971.

Milujte své nepřátele [dokumentární film], scénář a režie Tomáš ŠKRDLANT, Česko, 2006.

Skřivanci na niti [film], režie Jiří MENZEL. Československo, 1969.

Zdeněk Nejedlý [film], režie Josef STRNAD. Československo, 1961.

Přitažlivost země [film], režie Jiří BĚLKA, Praha 1978.

Vítězný lid [film], režie Vojtěch TRAPL, Praha 1977

LITERATURA

Katalog výstavy: Druhý život husitství, The second life of the Hussite movement, Praha, Národní muzeum 2016.

Národní tradice v díle Zdeňka Nejedlého. Katalog výstavy, únor–březen 1953, František Trávníček a kol., Umělecko-průmyslové muzeum Brno 1953.

Slavnostní zpěv na oslavu sňatku J.C.K.V. korunního prince Rudolfa se Štěpánou, složil Roman Nejedlý, V Litomyšli: R. Nejedlý, typ. A. Kindl, 4 listy. Datace neznámá.

Te Deum i Hymnus, Regionální muzeum Litomyšl, fond Roman Nejedlý, kt. 12/A.

Pauline Fairclough. Classics for the masses. Shaping Soviet musical identity under Lenin and Stalin, Yale university Press. 2016.

Košický vládní program (5. 4. 1945) [online], Praha 2012 [citováno dne: 1. 4. 2018]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/kosicky-vladni-program-5-4-1945/>

Sluníčko lágru – příběh Zdenky Nedvědové-Nejedlé [online], 2016 [citováno dne: 1. 4. 2018]. Dostupné z: <http://newsletter.pamatnik-terezin.cz/slunicko-lagru-pribeh-zdenky-nedvedove-nejedle/>

Zdeněk Nejedlý, *Hovoří Moskva. Rozhlasové projevy z let 1939–1945*, Petr Čornej – Josef Hanzal – Jaroslav Kojzar (eds.), Praha 1977.

Augustinus AURELIUS, *Vyznání*, Praha 1992.

Marek ADAM, *Karel Kosík v kontextu marxistického myšlení (osobnost a rozbor díla)*, České Budějovice 2010, Diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity.

Michal ALTRICHTER (ed.), *Velehrad na křižovatkách evropských dějin*, Olomouc, 2016.

Pavel AMBROS, *Kam směřuje katolická církev? Teologie obnovy místní církve v Čechách a na Moravě, její základní pastorační postoje a orientace pro třetí tisíciletí*, Velehrad, Olomouc 1999.

Robert ANTONÍN, *Druhý život českého krále Rudolfa Habsburského ve světě českých kronik*, in: Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis, Jiří Knapík (ed.), Opava 2011.

Robert ANTONÍN, *Druhý život Zbraslavské kroniky v historiografické reflexi od 14. do konce 18. století*, Mediaevalia historica Bohemica 1, 2017.

Adam BOCKELKAMP, *Foerster, autor z druhé ligy? A jeho Eva prožita* [online], 2014 [citováno dne 6. 11. 2017]. Dostupné z <https://operaplus.cz/foerster-%E2%80%93-3-autor-z-druhe-ligy-a-jeho-eva-prozita/>.

Adolf BRANALD, *Historik a spisovatel*, Dějiny a současnost 8, 1962.

Adolf BRANALD, *Voják revoluce. Vyprávění o Janu Harusovi*, Praha 1962.

Aleksandr Solomonovič BLANK, *Druhý život polního maršála Pauluse*, Praha 1987.

Gustav BAREŠ, *Tři pře Jana Ziky*, Praha 1961.

Jaroslav BALVÍN, *Přemysl Pitter. Významná osobnost v historické paměti Čech a Evropy*, Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd 1, 2013.

Jaroslav BOUČEK, *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*, Jinočany 2002.

Josef BEK, *Leoš Janáček*, Dějiny a současnost 7.

Josef BEK, *Vypůjčená kritéria*, Tvář 3, 1965.

Josef BEZDÍČEK, *Naši historikové o pojetí českých dějin*, in: Spor o smysl českých dějin 2, Miloš Havelka (ed.), Praha 2006.

Josef BEZDÍČEK, *Naši historikové o pojetí českých dějin*, in: Studie 29, Karel Skalický (ed.), Řím 1972.

Karel BARTOŠEK, *Pouze několik poznámek....*, Dějiny a současnost 8, 1963.

Karel BOLOMSKÝ, *Roman Nejedlý. Od roku 1844 do let osmdesátých*, Praha 1954. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Karel BRŮŽEK, *Diskusní příspěvek*, Dějiny a současnost 5, 1963, s. IV.

Michal BAUER, *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*, Praha 2003.

Michal BAUER, *Re – Presentace národního hrdiny. Obraz Julia Fučíka v české literární vědě na počátku 50. let* [online], Praha 2013 [citováno dne: 9. 4 2018]. Dostupné z: <http://archive.is/Ojt2P>.

F. A. PODHAJSKÝ (ed.), *Julek Fučík - věčně živý!*, Brno 2010.

Stefan ZWICKER, *„Nationale Märtyrer: Albert Leo Schlageter und Julius Fučík*, Paderborn 2006.

Alessandro CATALANO, *Rudá záře nad českou literaturou. Česká literatura mezi socialismem a undergroundem 1945–1959*, Brno 2008.

Ondřej BLAŽEK, *Proměna diskurzů v českém katolickém exilu v Itálii 1962–1969*, Praha 2017. Disertační práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.

Pavel BARŠA, *Paměť a genocida. Úvahy o politice holocaustu*, Praha 2011.

Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929–1989)*, Praha 2004.

Peter BURKE, *New perspectives of historical writing*, University Park: Pennsylvania State University Press 2001.

Věra BROŽOVÁ, *Karafiátovi Broučci v české kultuře*, Praha, 2011.

Zdeněk BENEŠ, *Minulost živá i mrtvá*, in: František Graus – člověk a historik, Sborník z pracovního semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy konaného 10. prosince 2002, Zdeněk Beneš – Bohumil Jiroušek – Antonín Kostlán (eds.), Praha 2004.

František ČERVINKA, *Asociace, citace, perspektivy*, Dějiny a současnost 1, 1964.

František ČERVINKA, *Bedřich Engels*, Praha 1949.

František ČERVINKA, *Česká kultura a okupace*, Praha 2002.

František ČERVINKA, *F. N. Babeuf*, Praha 1949.

František ČERVINKA, *Hilsnerova aféra a její literární dozvuk*, Polná 1999.

František ČERVINKA, *Historik a krásná literatura*, Dějiny a současnost 1, 1962.

František ČERVINKA, *Charles Fourier*, Praha 1949.

František ČERVINKA, *Robert Owen*, Praha 1949.

František ČERVINKA, *Karel Marx*, Praha 1949.

František ČERVINKA, *Polemika o poměr spisovatele k historii a k historikům*, Dějiny a současnost 10, 1962.

František ČERVINKA, *Roman Nejedlý a Litomyšl. Z tradic pedagogické a osvětové práce našich učitelů*, Pardubice 1958.

František ČERVINKA, *Studie, eseje, polemiky*, Praha 2017.

František ČERVINKA, *Zdeněk Nejedlý, Studie s dokumentárními přílohami*, Praha 1969.

Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 2002.

Jan ČERNÍK, *Sovětská národnostní otázka. Ideologie nebo koloniální doktrína totalitarismu?* [online], 2005 [citováno dne: 5. 4. 2018]. Dostupné z: <http://www.sociopolis.cz/clanky/?x=670097>.

Jaroslav ČECHURA, *František Graus jako vítěz (Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II)*, in: František Graus – člověk a historik, Zdeněk Beneš – Bohumil Jiroušek – Antonín Kostlán (eds.), Praha 2004.

Kamil ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění. Palackého dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*, Praha 2011.

Petr ČORNEJ – Karel PLETZER – Helena STEJSKALOVÁ – Michal KADLEC, *Významné milníky husitství v českých a německých dějinách*, České Budějovice 2016.

Petr ČORNEJ – Vladimír MACURA – Jiří RAK – Karel ALTMAN, *Pivo a naše česká vlast*, Reflex speciál léto, 2014.

- Petr ČORNEJ (rec.), *Český sen nebo česká otázka?*, Lidové noviny 238. (10.10.) 1998.
- Petr ČORNEJ (rec.), Miloš HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin 2, 1938–1989*, Praha 2006, Dějiny a současnost 6, 2007.
- Petr ČORNEJ, *Geneze Nejedlého pojetí regionalistiky jako součásti kulturní historie*, in: Muzeum a současnost 1, 1979.
- Petr ČORNEJ, *Historici, historiografie a dějepis. Studie, črty, eseje*, Praha 2016.
- Petr ČORNEJ, *K některým otázkám Nejedlého výkladu husitství*, in: Jihočeský sborník historický 2, Jiří Zálaha (ed.), České Budějovice 1980.
- Petr ČORNEJ, *Lipanská křižovatka. Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*, Praha 1992.
- Petr ČORNEJ, *Lipanské ozvěny*, Jinočany 1995.
- Petr ČORNEJ, *Naše živá i mrtvá minulost po padesáti letech (imprese nad osmi eseji)*, Český časopis historický (v redakční úpravě. Rukopis mi laskavě poskytl Petr Čornej).
- Petr ČORNEJ, *PhDr. Vladimír Macura, DrSc. (7. 11. 1945 – 17. 4. 1999)* (nekrolog), Český časopis historický 3, 1999.
- Petr ČORNEJ, *Světla a stíny husitství (události, osobnosti, texty, tradice). Výbor úvah a studií*, Praha, 2011.
- Petr ČORNEJ, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha 2003.
- Petr ČORNEJ, *Úděl Vladimíra Macury (nekrolog)*, Dějiny a současnost 3, 1999.
- Petr ČORNEJ, *Zdeňka Nejedlého léta učňovská a vandrovní*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis, 1983, Tomus XXIII., fasc. 2.
- František DUDEK, *Loučeň a Thurn-Taxisové. Průvodce k expozici o panství, zámku, obci Loučeň a jejich majitelích, zejména o příslušnících české větve knížecího rodu Thurn-Taxisů*, Nymburk 2006.
- Ivan DOROVSKÝ a kol., *Slavista Josef Páta*, Brno – Boskovice 2003.
- Jaromír DVOŘÁK – Josef Š. KVAŘIL (eds.), *Václavkova Olomouc 1963. K otázkám pokrokové tradice a revoluce v uměnovědě*, Ostrava 1965.
- Markéta DEVÁTÁ – Doubravka OLŠÁKOVÁ – Vítězslav SOMMER – Peter DINUŠ, *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*, Praha 2010.
- Zdeněk DOSKOČIL, *Milan Hübl – historik v siločárách Gustáva Husáka*, in: Gustáv Husák. Moc politiky, politik moci, Slavomír Michálek – Miroslav Londák a kol., Bratislava 2013.

Mircea ELIADE, *Mýty, sny a mystéria*, Praha 1998.

Josef Bohuslav FOERSTER, *Stůl života*, Praha 1920.

Ladislav FUTTERA, *Lužičtí Srbové a společnost Pojizeří a středního Polabí v době první Československé republiky*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2016.

Michaela FREEMANOVÁ (ed.), *Händel – Haydn – Mendelssohn a jejich „druhý život“ v českých zemích a na Slovensku v 18. a 19. století*, Praha 2009.

Milton FRIEDMAN, *Capitalism and Freedom*, Chicago 1962.

Petr FIDELIUS, *Příběhy bezpráví – komunistická propaganda. Jeden svět na školách. Příručka pro pedagogy*, Petr Blažek et al., Praha 2014.

Petr FIDELIUS, *Řeč komunistické moci*, Praha 2016.

Stanislava FEDROVÁ – Alice JEDLIČKOVÁ (eds.), *Legends and myths of Czech and Slovak literature. 6. ročník studentské literárněvědné konference. Ústav pro českou literaturu AV ČR*, Praha 11. a 12. dubna 2007, Praha 2008.

Stanislava FEDROVÁ – Alice JEDLIČKOVÁ (eds.), *V Macurových botách, Výběr příspěvků ze studentské literárněvědné konference 2002-2009. Ústav pro českou literaturu AV ČR*, Praha 2009.

Stanislava FEDROVÁ (ed.), *Česká literatura v intermedialní perspektivě. IV. kongres světové literárněvědné bohemistiky Jiná česká literatura*, Praha 2010.

Anna von der GOLTZ, *Hindenburg. Power, Myth and The Rise of the Nazis*, Oxford – New York 2009.

Anna von der GOLTZ, *Making sense of East Germany's 1968. Multiple trajectories and contrasting memories* [online], 2013, [citováno dne: 27. 3. 2018]. Dostupné z: http://www.academia.edu/6048662/Making_sense_of_East_Germanys_1968.;

Anna von der GOLTZ (ed.), *Talkin' 'bout my generation'. Conflicts of generation building and Europe's 1968*, Göttingen 2011.

František GRAUS (ed.), *Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách*, Praha 1968.

František GRAUS, *Světové dějiny a úkoly československé historiografie*, Československý časopis historický 13, 1965.

Jan GALANDAUER – Ivan MALÝ – Oldřich KORTUS, *Národní památník na Vítkově*, Praha, 2012.

Jan GALANDAUER, *2. 7. 1917 – bitva u Zborova, česká legenda*, Praha, 2002.

Jan GALANDAUER, *Diplomový seminář Františka Červinky 1958–1960*, in: *Semináře a studie k dějinám vědy*, Antonín Kostlán – Markéta Devátá (eds.), Praha 2009.

Jan GALANDAUER, *Chrám bez boha nad Prahou. Památník na Vítkově*, Praha, 2014.

Jiří GABRIEL, *Gustav Zába (Slovník českých filozofů, Katedra filozofie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity)* [online], 1998, [citováno dne: 30. 4. 2018].

Julius GAJDOŠ (ed.), *Od (tvořivého) psaní ke scénickému umění*, Praha 2012.

Mojmír GRYGAR, *Umění reportáže*, Praha 1961.

Robert GERWARTH, *Reinhard Heydrich, Hitlerův kat*, Praha – Litomyšl 2012.

Robert GERWARTH, *The Bismarck Myth. Weimar Germany and the Legacy of the Iron Chancellor*, Oxford – New York 2005.

Štěpán GILAR, *Od aktu k falzu aneb Druhý život listiny Vladislava I. pro litomyšlské premonstráty z roku 1167*, *Východočeské listy historické*, 2004.

František HOFBAUER, *Druhý život bělohorské bitvy a „doby temna“ v české próze 20. století*, Brno 2014. Diplomová práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.

Friedrich August HAYEK, *Osudová domýšlivost. Omyly socialismu*, Praha 1995.

Jan HAVRÁNEK, *František Graus a filozofická fakulta Univerzity Karlovy*, in: *František Graus – člověk a historik*, Sborník z pracovního semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy konaného 10. prosince 2002, Zdeněk Beneš – Bohumil Jiroušek – Antonín Kostlán (eds.), Praha 2004.

Jiří HOŠNA, *Druhý život svatého Václava*, Praha 1997.

Martin HRDINA a Kateřina PIORECKÁ (eds.), *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 33. symposia k problematice 19. století*, Plzeň 21.-23. února 2013, Praha 2014.

Milan HLAVAČKA, *Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském „provozu“*, in: *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Milan Hlavačka – Antoine Marès – Magdaléna Pokorná (eds.), Praha 2011.

Milan HLAVAČKA, *Místa paměti*, in: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Jana Čechurová – Jan Randák a kol., Praha 2014.

Miloš HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin 2, 1938–1989*, Praha 2006.

Miloš HAVELKA (rec.), *Robert Sak, Rieger. Konzervativec nebo liberál?*, Praha 2003.

Miloš HAVELKA, *Enumerace nestačí*, *Dějiny a současnost* 9, 2007.

Miloš HAVELKA, *Jaký byl Ferdinand Peroutka?*, *Přítomnost* 5, 1992.

Miloš HAVELKA, *Josef Pekař v posametovém světě české historiografie*, Dějiny – teorie – kritika 2, 2006.

Miloš HAVELKA, *Poznání – paměť – identita a několik obecnějších úvah*, in: Dějiny – teorie – kritika 2, 2007.

Miroslav HROCH, *Historické vědomí a potíže s jeho výzkumem dříve i nyní*, in: Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum, Jiří Šubrt (ed.), 2010.

Miroslav HROCH, *Lze svíčkou zahnat soumrak nad dějepisem?*, Dějiny a současnost 6, 1963.

Miroslav HROCH, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009.

Miroslav HROCH, *Obrození malých evropských národů, díl 1, Národy severní a východní Evropy*, 1971.

Miroslav HROCH, *Paměť a historické vědomí očima historika*, in: Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám, Nicolas Maslowski – Jiří Šubrt a kol., Praha 2014.

Miroslav HROCH, *Úloha historického povědomí v evropském národním hnutí 19. století*, Praha 1976.

Pavel HELAN, *Duce a kacíř. Literární mládí Benita Mussoliniho a jeho kniha Jan Hus, muž pravdy*, Brno 2006.

Tomáš HERMANN, *Historik ve víru dějin a dlouhé století ve víře v pokrok*, Dějiny – teorie – kritika 2, 2009.

Václav HUSA, *Epochy českých dějin*, Praha 1947 (též 1949).

Veronika HALAMOVÁ, *Kultura a propaganda. Utváření společnosti v komunistickém Československu v letech 1948–1953*, Ostrava 2014.

Zdeněk HOJDA – Jiří POKORNÝ, *Pomníky a zapomínky*, Praha 1997.

Zdeněk HOJDA – Marta OTTLOVÁ – Roman PRAHL (eds.), „*Slavme slavně slávu Slávov slavných.*“ *Slovanství a česká kultura 19. století*, Praha 2006.

Zdeněk HOJDA – Marta OTTLOVÁ – Roman PRAHL (eds.), *Vetché stáří nebo zralý věk moudrosti? Sborník příspěvků z 28. symposia k problematice 19. století*, Praha 2009.

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Druhý život sv. Ludmily*, Dějiny a současnost 2, 1991.

Friedrich August HAYEK, *The Road to Serfdom*, London 1944.

Svatava CHOCHOLOVÁ – Markéta PÁNKOVÁ – Martin STEINER (ed.), *Jan Ámos Komenský. Odkaz kultuře vzdělávání*, Praha 2009.

Václav CHROUST – Zdeňka BURŠÍKOVÁ – Karel VITÁK (eds.), *Pět hvězd nad českým královstvím. Svatý Jan Nepomucký a katolická reformace*, Klatovy 2013.

Georg G. IGGERS, *Dějepisectví ve 20. stol. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002.

Georg IGGERS, *Marxist historiography in transformation: East German Social History in the 1980s*, Oxford 1991.

Michaela IBLOVÁ, *Česká filharmonie pod tlakem stalinské kulturní politiky v padesátých letech*, Praha 2014.

Jitka JANEČKOVÁ, *Druhý život Jana Sladkého Koziny v legendách a tradicích, Minulostí Západočeského kraje 42/1*, 2007.

Pavel JUNEK (ed.), *Cyrilometodějská tradice v 19. a 20. století. Období rozkvětu i snah o umlčení*, Praha 2013.

Josef KAINAR, *Krajinou Zdeňka Nejedlého (báseň)*, Rudé právo 69, 1962.

Alexej KUSÁK, *Kultura a politika v Československu 1945–1956*, Praha 1998.

Antonín KOSTLÁN, *Druhý sjezd československých historiků (5. – 11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepisectví v letech 1935–1948*, Praha 1993.

Antonín KOSTLÁN, *František Graus (1921–1989). Přehled základních životních dat*, in: František Graus – člověk a historik, Zdeněk Beneš – Bohumil Jiroušek – Antonín Kostlán (eds.), Praha 2004.

Dita KŘIŠŤANOVÁ, *Druhý život Julia Zeyera*, Praha 2011.

Erazim KOHÁK – Jakub TRNKA (eds.), *Hledání české filozofie*, Praha 2012.

František KAVKA, *Historie na Vysoké škole politických a hospodářských věd*, in: František Graus – člověk a historik, Zdeněk Beneš – Bohumil Jiroušek – Antonín Kostlán (eds.), Praha 2004.

František KAVKA, *Husitská revoluční tradice*, Praha 1953.

František KUTNAR, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997.

František KUTNAR, *Reakce státu v Čechách na Velkou revoluci francouzskou*, Český časopis historický 2, 1937.

František KUTNAR, *Velká revoluce francouzská v naší soudobé kritice (Příspěvek ke vlivu Velké francouzské revoluce)*, Český časopis historický 1, 1934.

Gerd KRUMEICH, *Jean d'Arc in der Geschichte: Historiographie, Politik, Kultur*, Sigmaringen 1989.

Henry KAMEN, *Imagining Spain. Historical myth and national identity*, New Haven : Yale University Press 2008.

Henry KAMEN, *The Spanish Inquisition. A historical revision*, New Haven : Yale University Press 1998.

Jan KAPUSTA, *Neuvěřitelná kauza Martinů. Pravdivá zpráva o tom, jak se stalo, že 17. srpna 1979 byly ostatky hudebního skladatele Bohuslava Martinů převezeny z dalekého Švýcarska do rodné Poličky*, Řevnice 2014.

Jan KŘEN, *Kult a historie*, Kulturní tvorba 21 a 22, 22. a 30. května 1963.

Jan P. KUČERA, *Mimořádný zakladatel Zdeněk Nejedlý*, Dějiny a současnost 3, 1991.

Jan P. KUČERA, *Nic neviditelné elektrárny* [online], Praha 2014 [citováno dne: 28. 4. 2018]. Dostupné z: <http://souvislosti.cz/clanek.php?id=1619>.

Jaroslav KLADIVA, *Kultura a politika (1945–1948)*, Praha 1968.

Jaroslav KOJZAR (ed.), *Zdeněk Nejedlý o výchově a vzdělání*, Praha 1953.

Jaroslav KOJZAR, *Vítězná cesta. O životě a díle Zdeňka Nejedlého*, Praha 1953.

Jaroslav KOJZAR, *Vítězná cesta. O životě a díle Zdenka Nejedlého*, Bratislava 1954.

Jaroslav KOJZAR, *Zdeněk Nejedlý a jeho význam v pedagogice*, Praha 1978.

Jaroslav KOJZAR, *Pedagogické dílo Zdeňka Nejedlého*, Praha 1964.

Jiří KLÚC, *Sokolovo ve stínu propagandy*, Cheb 2016.

Jiří KNAPÍK, *Sovětizace české kultury 1948–1950*, Praha 2003.

Jiří KNAPÍK, *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*, Praha 2006.

Jiří KOPECKÝ, *Fibichovy opery z devadesátých let 19. století*, Olomouc 2008.

Jiří KOPECKÝ, *Hudební dramatik Zdeněk Fibich*, Hudební rozhledy 10, 2010.

Jiří KOŘÁLKA, *Národ bez státu*, in: *Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách*, František Graus (ed.), Praha 1968.

Jiří KŘEŠŤAN, „*Když je třeba, jde se přes mrtvoly.*“ *Zdeněk Nejedlý v denících Jaroslava Kojzara*, Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 4, 2001.

Jiří KŘEŠŤAN, „*Poslední husita*“ *odchází. Zdeněk Nejedlý v osidlech kulturní politiky KSČ po roce 1945*, Soudobé dějiny 1, 2005.

Jiří KŘEŠŤAN, *Hus a Žižka nad šiškou knedlíku. Husitská tematika v 'nedělních epistolách' Zdeňka Nejedlého*, in: Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy, Robert Novotný – Petr Šámal a kol..

Jiří KŘEŠŤAN, *Kabinet Zdeňka Nejedlého (1953–1990)*, in: Ústav pro českou literaturu, Kateřina Bláhová – Ondřej Sládek (eds.), Praha 2010.

Jiří KŘEŠŤAN, *Kdy vstoupil Zdeněk Nejedlý do Komunistické strany Československa?*, in: Fragmenty dějin. Sborník k šedesátinám Jana Gebharta, Jan Hájek – Jiří Kocian – Milan Zítka (eds.), Praha 2006.

Jiří KŘEŠŤAN, *Křesťanský myslitel Přemysl Pitter a jeho utopie*, Filozofický časopis 6, 1995.

Jiří KŘEŠŤAN, *Opožděná reportáž o neopožděném kultu. Vyhnutí Ivana Svitáka z Akademie věd v roce 1964*, in: Česká věda a Pražské jaro (1963–1970), Blanka Zilyská – Petr Svobodný (eds.), Praha 2001.

Jiří KŘEŠŤAN, *Podivuhodný filozof Zdeněk Nejedlý*, Přednáška v knihovně Filozofického ústavu AV ČR, 18. 9. 2013.

Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý a česká cesta ke komunismu*, *Paginae Historiae* 18, 2010.

Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý a spolek Socialistická společnost v Praze*, in: *Paginae historiae* 9, 2001.

Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý v životě a díle Františka Červinky*, in: Semináře a studie k dějinám vědy, Antonín Kostlán – Markéta Devátá (eds.), Praha 2009.

Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý, politik a vědec v osamění*, Praha 2012.

Jurij KŘÍŽEK – Oldřich ŘÍHA, *Bez Velké říjnové socialistické revoluce by nebylo Československa. Boj č. a slov. dělnické tř. za svobodu v letech 1917–1920*, Praha 1951.

Lenka KŘUPKOVÁ (rec.), *Jiří KOPECKÝ, Fibichovy opery z devadesátých let 19. století*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2008, *Hudební věda* 1, 2011.

Marta KONÍŘOVÁ, *120 let Muzea Komenského v Přerově a oslavy Komenského v roce 1892 ve střední Evropě*, Přerov 2009.

Milan KUNDERA, *Knih smíchu a zapomnění*, Praha 2017.

Milan KUNDERA, *Nechovejte se tu jako doma, přáteli!*, Brno 2006.

Milan KUNDERA, *Nesmrtelnost*, Praha 1993.

Milan KUNDERA, *Valčík na rozloučenou*, Praha 1997.

Pavel KEŘKOVSKÝ (ed.), *Evangelici o Janu Sarkandrovi, Sborník ke kanonizaci nového katolického světce*, Heršpice 1995.

Pavel KOURA – Jan RANDÁK (eds.), *Hrdinství a zbabělost v české polické kultuře 19. a 20. století. Výběr z příspěvků ze stejnojmenné konference, která proběhla ve dnech 25. – 27. října 2006*, Praha 2008.

Pavel KOUŘIL a kol. *Cyrlometodějská misie a Evropa. 1150 let od příchodu soluňských bratří na Moravu*, Archeologický ústav AV ČR, Brno, 2014.

Petr KOVAŘÍK, *Literární mýty, záhady a aféry. Otazníky nad životy a díly českých spisovatelů*, Praha 2003.

Petr KOVAŘÍK, *Literární otazníky: mýty, záhady a aféry II*, Praha 2005.

Robert KVAČEK, *Historik bez archívu*, in: *Semináře a studie k dějinám vědy*, Antonín Kostlán – Markéta Devátá (eds.), Praha 2009.

Václav KRÁL (ed.), *Cestou k Únoru. Dokumenty*, Praha 1963.

Václav KRÁL, *Dokumenty o protilidové a protinárodní politice TGM*, Praha 1953.

Václav KRÁL, *Doplněk k „Stanovisku“*, *Dějiny a současnost* 8, 1964.

Václav KRÁL, *Historiografie, její retrospektivy a perspektivy. Soubor analytických statí*, Praha 1973.

Václav KRÁL, *Ke kritice našeho dějepisceví*, Praha 1973.

Václav KRÁL, *Myšlenkový svět historie*, Praha 1974.

Václav KRÁL, *O Masarykově a Benešově kontrarevoluční protisovětské politice*, Praha 1953.

Václav KRÁL, *Proti kosmopolitismu ve výkladu našich národních dějin*, Praha 1953.

Václav KRÁL (ed.), *Dokumenty o protinárodní a protilidové politice T. G. Masaryka*, Praha 1953.

Václav KRÁL (ed.), *O protisovětských piklech československé reakce*, Praha 1954.

Václav KRÁL, *Od ledna do srpna 1968*, Praha 1969, v reedici 1970.

Václav KRÁL, *Stanovisko k článku Výbor vybraných dokumentů*, *Dějiny a současnost* 8, 1964.

Václav KRÁL, *Zdeněk Nejedlý a Gollova škola*, Praha 1986.

Václava KOFRÁNKOVÁ, *26. 8. 1278 – Moravské pole. Poslední boj Zlatého krále*, Praha 2006.

Václava KOFRÁNKOVÁ, *Král mezi lvy a mezi králi lev. Přemysl Otakar II. v českém historickém povědomí 19. století*, in: 19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly, Milan Řepa (ed.), Praha 2008.

Václava KOFRÁNKOVÁ, *Zlatý král a chudý hrabě. Přemysl Otakar II. a Rudolf Habsburský v historické tradici*, Praha 2012.

Vojtěch KYAS, *Franz Schubert. Mýty a nové pohledy*, Brno 2014.

Zdeněk KUCHYŇKA, *Druhý život Budče. Zamyšlení nad jednou historickou tradicí*, Slánský obzor 11, 2003.

Bedřich LOEWENSTEIN, *Český pravicový radikalismus a první světová válka. K tzv. válečnému zážitku*, in: Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách, František Graus (ed.), Praha 1968.

Bedřich LOEWENSTEIN, *Jaká je naše historiografie? Polemické poznámky na téma provincialismus*, Dějiny a současnost 9, 1963.

Bedřich LOEWENSTEIN, *Konec historismu?*, Dějiny a současnost 12, 1961.

Bedřich LOEWENSTEIN, *Racionalita, humanismus, moderní civilizace*, Dějiny a současnost 11, 1964.

Denisa LABISCHOVÁ, *Co si uchováme v paměti? Empirický výzkum historického vědomí*, Ostrava 2013.

Emanuel LEVINAS, *Být pro druhého (dva rozhovory)*, Praha 1997.

Jarmila LOUKOTKOVÁ, *Svár historické vědy s historickým románem? Polemika? To snad ne*, Dějiny a současnost 9, 1962.

Eduard MAUR, *Paměť hor. Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, Praha 2006.

Emanuel MANDLER, *Nehodící se škrtněte, aneb O něčem jiném*, Dějiny a současnost 8, 1964.

Emanuel MANDLER, *Výbor vybraných dokumentů*, Dějiny a současnost 3, 1964.

Emanuel MANDLER, *Výprodej dějepisu?*, Dějiny a současnost 3, 1963.

Miloslav MATOUŠEK, *Zdeněk Nejedlý. Nástin života a práce k šedesátinám*, Praha 1938.

Françoise MAYER – Zdeněk VAŠÍČEK, *Minulost, současnost, paměť a dějiny*, Soudobé dějiny 4, 2004.

Françoise MAYER, *Češi a jejich komunismus – Paměť a politická identita*, Praha, 2009.

Jaroslav MAREK – František ŠMAHEL, *Škola Annales v zrcadle českého dějepiscectví*, Český časopis historický 1, 1999.

- Jaroslav MEZNÍK, *Etika historikovy práce*, Český časopis historický 4, 1999.
- Josef MACEK – František GRAUS – Ján TIBENSKÝ (red.), *Přehled československých dějin. Díl I. Do roku 1848*, red., Praha 1958.
- Josef MACEK, *Dějiny a současnost v díle Zdeňka Nejedlého*, Dějiny a současnost 5, 1962.
- Josef MACEK, *Husitství – živý zdroj národních tradic*, Praha 1952.
- Josef MACEK, *Na okraj historické olympiády*, Dějiny a současnost 12, 1960.
- Josef MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí 1*, Praha 1952.
- Josef MACEK, *Zdeněk Nejedlý a husitství*, Československý časopis historický 1, 1953.
- Milan MACHOVEC, *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968.
- Miloslav MATOUŠEK, *Socialistická akademie v prvních dvou letech své činnosti*, Praha 1937.
- Naděžda MORÁVKOVÁ, *František Graus a československá poválečná historiografie*, Praha 2013.
- Olga MOJŽÍŠOVÁ, *Bedřich Smetana. Doba, život, dílo*. Muzeum Bedřicha Smetany, Praha 1998.;
- Olga MOJŽÍŠOVÁ, *Muzeum Bedřicha Smetany 1926–2006*, Praha 2006.
- Olga MOJŽÍŠOVÁ, *Konference Bedřich Smetana 1824–1884*, Hudební věda 4, 1994, s. 406.
- Olga MOJŽÍŠOVÁ, *Odkaz Bedřicha Smetany – vývoj a proměny jeho recepce*, in: *Národní identita/y v české hudbě*, Lenka Dohnalová (ed.), Praha 2012.
- Olga MOJŽÍŠOVÁ, *Památník Bedřicha Smetany v Jabkenicích*, Muzejní a vlastivědná práce 4, 2004.
- Olga MOJŽÍŠOVÁ, *Památník Bedřicha Smetany v Jabkenicích*, Praha 2003.
- Olga MOJŽÍŠOVÁ, *Smetana, Bedřich (Friedrich)* [online], Ústav hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity 2008 [citováno dne 28. 8. 2017]. Dostupné z: www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/
- Peter MACHO, *Milan Rastislav Štefánik v hlavách a srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti*, Bratislava 2011.
- Vladimír MACURA (rec.), *Jiří Rak, Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy, Jinočany 1994*, Česká literatura 5, 1995, s. 552–553.
- Vladimír MACURA, *Český sen*, Praha 1998.

- Vladimír MACURA, *Masarykovy boty a jiné semi(o)fejetony*, Praha 1992.
- Vladimír MACURA, *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, Karel Kouba – Vít Schmarc – Petr Šámal, Praha 2008.
- Vladimír MACURA, *Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948–1989*, Praha 1992.
- Vladimír MACURA, *Znamení zrodu a české sny*, Praha 2015.
- Vladimír MACURA, *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*, Praha 1995.
- Zdeněk MAREČEK, *Loučeň a Thurn-Taxisové. Pohledy do doby minulé i nedávné*, Nymburk 2006, 1998.
- Alena MORNŠTAJNOVÁ, *Hana*, Brno 2018.
- Jana NECHUTOVÁ (ed.), *Druhý život antického mýtu*, Praha 2004.
- Miroslav NOVOTNÝ, *Renesanční kavalír i nevázaný bonviván. Druhý život Petra Voka z Rožmberka a jeho proměny*, Dějiny a současnost 4, 2011.
- Robert NOVOTNÝ – Petr ŠÁMAL, *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy*, Praha – Litomyšl 2011.
- Václav NÁJEMNÍK (kronika), *Zpráva z konference o výuce soudobých dějin „I mlčení je lež“*, in: Marginalia Historica 2, 2013.
- Václav NÁJEMNÍK (kronika–zpráva z konference), *XXV. Seminář pro učitele dějepisu a občanské výchovy, historiky a archiváře Česko–slovenské vztahy pod názvem Život na hranicích v letech 1945–1989 (v rámci pětiletého cyklu Československo v letech 1945–1989)*, in: Marginalia Historica 1, 2015.
- Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny národa českého (I.–II.)*, Praha 1949–1955.
- Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny národa českého. Díl 1, Starověk*, Praha 1949.
- Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny národa českého. Díl 2, Raný středověk*, Praha 1955.
- Zdeněk NEJEDLÝ, *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*, Praha 1946.
- Zdeněk NEJEDLÝ, *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*, Praha 1947.
- Zdeněk NEJEDLÝ, *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*, Praha 1953.
- Zdeněk NEJEDLÝ, *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa. Výbor statí*, Vilém Kún (ed.), Praha 1978.
- Zdeněk NEJEDLÝ, *Lenin I.*, Praha 1937.
- Zdeněk Nejedly, *Lenin II.*, Praha 1938.

Zdeněk NEJEDLÝ, *Litomyšl, tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934.

Zdeněk NEJEDLÝ, *Moje práce*, Praha 1973.

Zdeněk NEJEDLÝ, *Nedělní epištoly*, sv. 1, *Rok 1946*, Praha 1954.; TÝŽ, *Nedělní epištoly*, sv. 2, *Rok 1947*, Praha 1954.; TÝŽ, *Nedělní epištoly*, sv. 3, *Rok 1948*, Praha 1954.; TÝŽ, *Nedělní epištoly*, sv. 4, *Rok 1949*, Praha 1955.; TÝŽ, *Nedělní epištoly*, sv. 5, *Rok 1950*, Praha 1955.; TÝŽ, *Nedělní epištoly*, sv. 6, *Roky 1951–1952*, Praha 1956.

Zdeněk NEJEDLÝ, *Nietzscheova tragédie*, Praha 1926.

Zdeněk NEJEDLÝ, *O školské a kulturní politice v dnešní situaci*, Praha 1946.

Zdeněk NEJEDLÝ, *Před třiceti lety*, Var 11–12, 1950.

Zdeněk NEJEDLÝ, *T. G. Masaryk ve vývoji české společnosti a československého státu*, Praha 1950.

Zdeněk NEJEDLÝ, *Z mého života*, Praha 1978.

Zdeněk NEJEDLÝ, *Za kulturu lidovou a národní*, Praha 1953.

Zdeněk NEJEDLÝ, *Zrušte cenzuru!*, Var 13, 1922.

Vítězslav NEZVAL, *Sloky do památníku*, in: *O Zdeňku Nejedlém. Stati a projevy k jeho sedmdesátinám*, Václav Pekárek (ed.), Praha 1948.

Vítězslav NEZVAL, *Z mého života*, Praha 1959.

Vítězslav NEZVAL, *Zastaveníčko. K 75. narozeninám Zdeňka Nejedlého*, Rudé právo 41, 1953.

Doubravka OLŠÁKOVÁ, *Česká místa paměti mezi dědictvím a tradicí*, Dějiny – Teorie – Kritika 2, 2012.

Doubravka OLŠÁKOVÁ, *K diskusi o paměti v českém kontextu druhého života*. Dějiny – Teorie – Kritika 2, 2004.

Ferdinand PEROUTKA, *Odpověď pravici*, Svobodné noviny 35, 10. 2. 1946.

Jan PACHTA, *Pekař a pekařovština v českém dějepisectví*, Brno 1950.

Jan PETRMICHL, *Učitel básníků*, Literární noviny 11, 1962.

Jana PÁVOVÁ, *Demagog ve službách strany. Portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*, Praha 2008.

Jaroslav PAŽOUT (ed.), *Informační boj o Československo/v Československu*, Liberec 2014.

Jiří PEŠEK, *Německé dějepisectví současnosti* [online], 2005 [citováno dne: 16. 3. 2018]. Dostupné z <http://stuter.fsv.cuni.cz/index.php/stuter/article/viewFile/200/161.pdf>.

Jiří PLACHÝ, *Druhý život npor. Václava Kindla*, Dějiny a současnost 4, 2007.

Josef PEKAŘ, *Bílá Hora. Její příčiny i následky*, Praha 1921.

Josef PEKAŘ, *Čechové jako apoštolé barbarství. Věnováno Theodoru Mommsenovi*, Praha 1897.

Josef PEKAŘ, *Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého*, Praha 1921.

Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba*, Praha 1992.

Josef PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*, Praha 2015.

Josef PETRÁŇ, *Lid a národ v pobělohorském labyrintu*, in: Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách, František Graus (ed.), Praha 1968.

Karel PICHLÍK, *Historiografie a kult osobnosti*, Dějiny a současnost 8, 1963.

Karel PICHLÍK, *Kult osobnosti a Rudá armáda*, Dějiny a současnost 2, 1963.

Karl Raimund POPPER, *Otevřená společnost a její nepřátelé I. Platónovo zařikávání*, Praha 2011.

Karl Raimund POPPER, *Otevřená společnost a její nepřátelé II. Vzestup prorocké Hegel, Marx a co následovalo*, Praha 2015.

Kelly St. PIERRE, *Bedřich Smetana. Myth, Music and Propaganda*, University of Rochester Press 2017.

Magdaléna POKORNÁ (ed.), *František Graus, Dějiny venkovského lidu v Čechách II. Záznam diskuse na prezídiu ČSAV*, in: František Graus – člověk a historik, Zdeněk Beneš – Bohumil Jiroušek – Antonín Kostlán (eds.), Praha 2004.

Petr PLACÁK, *Svatováclavské milénium*, Praha 2002.

Rio PREISNER, *K fenomenologii sporů o smysl českých dějin*, in: Spor o smysl českých dějin 2, Miloš Havelka (ed.), Praha 2006.

Rio PREISNER, *K fenomenologii sporů o smysl českých dějin*, in: Studie 29, Karel Skalický (ed.), Řím 1972.

Robert B. PYNSSENT, *Pátrání po identitě*, Jinočany 1996.

Václav PEKÁREK, *Ke genezi Nejedlého Dějin národa českého*, in: Václavkova Olomouc 1963.

Vilém PREČAN, *V kradeném čase, výběr ze studií, článků a úvah z let 1973-1993*, Brno 1994.

Zdeněk Pešat, *Boj o Aloise Jiráska v zrcadle kritiky*, Praha 1954.

Zdeněk PEŠAT, *Dvojí vnímání Aloise Jiráska*, Dějiny a současnost 9, 1960.

B. M. RUKOLOVÁ, *Zdeněk Nejedlý na moskevské univerzitě*, Dějiny a současnost 4, 1963.

Jan RANDÁK, *Kult mrtvých. Smrt a umírání v revoluci 1848*, Praha 2007.

Jan RANDÁK, *Osobnosti českých dějin*, Praha 2013.

Jan RANDÁK, *V záři rudého kalicha. Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*, Praha 2015.

Jan RATAJ, *KSC a Československo, I. (1945–1960)*, Praha 2003.

Jan RYCHLÍK, *České dějiny 20. století – vývoj a současný stav*, in: Základní problémy studia moderních a soudobých dějin, Jana Čechurová – Jan Randák a kol., Praha 2014.

Jiří RAK – Doubravka OLŠÁKOVÁ, „Náš“ Zdeněk Nejedlý [online], 2012 [citováno dne: 9. 4. 2018]. Dostupné z: <http://literarky.cz/civilizace/89-civilizace/10485-na-zdenk-nejedly-?format=pdf>.

Jiří RAK – Jan P. KUČERA, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983.

Jiří RAK, *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*, Jinočany 1994.

Jiří RAK, *Zachovej nám, Hospodine. Češi v Rakouském císařství v letech 1804–1918*, Praha 2013.

Jiří RAK, *Znovuzkříšení historického románu?*, Dějiny a současnost 6, 1999.

Jiří RULF, *Let chroustů (neúplná autobiografie)*, Praha 2003.

Pavlaína RYCHTEROVÁ, *Druhý život templářů aneb konspirační pokušení*, Dějiny a současnost 1, 2007.

Šárka RADOSTOVÁ, *Socha trůnící Panny Marie Chlumské a její druhý život*, in: Gotické umění a jeho historické souvislosti III, Jaromír Homolka (et al.), Ústí nad Labem 2004.

Vlasta REITTEREROVÁ, *Josef Bohuslav Foerster* [online], 2009 [citováno dne 6. 11. 2017]. Dostupné z <https://www.casopisharmonie.cz/rozhovory/josef-bohuslav-foerster.html>.

Želmíra RICHTOVÁ, *Kult osobnosti a historiografie*, Dějiny a současnost 7, 1963.

ŘEHOUNEK, *Sto čtyřicet let vlády Thurn-Taxisů v Loučni* [online], 2009 [citováno dne 19. 10. 2017]. Dostupné z <https://www.historickaslechta.cz/sto-ctyricet-let-vlady-thurn-taxisu-v-loucenid2009100062-2>.

Vladimír ŘÍHA, *V Jabkenicích po 15 letech otevřeli Památník Bedřicha Smetany* [online], 2003 [citováno dne 31. 8. 2017]. Dostupné z www.novinky.cz/kultura/9206-v-jabkenicich-po-15-letech-otevrelipamatnik-bedricha-smetany.html.

Alain SOUBIGOU, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha–Litomyšl 2004.

Blanka SVADBOVÁ – Ondřej SLÁDEK, *Mojmír Grygar* [online], 2009 [citováno dne: 23. 4. 2018]. Dostupné z: www.slovníkceskeliteratury.cz.

Blanka SVADBOVÁ, *Zdeněk Nejedlý ve vzpomínkách sovětských žáků a spolupracovníků*, Praha 1978.

Eva STRUSKOVÁ, *“The Second Life” of the Theresienstadt Films after the Second World War* [online], 2016, [citováno dne: 24. 3. 2018]. Dostupné z: <http://www.apparatusjournal.net/index.php/apparatus/article/view/28/82>

Hana SÝKOROVÁ, *160. výročí narození T. G. Masaryka v Masarykově muzeu v Hodoníně*, Jižní Morava 2011. *Vlastivědný časopis* 50, 2011.

Jan SLAVÍK, *Marxistické pojetí dějin a historická věda*, Dějiny a přítomnost 2, 1937.

Jaroslav SMOLKA, *Očadlík, Mirko* [online], Brno 2006-. [citováno dne: 18. 4 2018]. Dostupné z: http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=5464

Jaroslav SMOLKA, *Recepce díla a osobnosti Zdeňka Nejedlého*, Hudební rozhledy 12, 2008.

Jindřich SCHWIPPEL, *Doc. PhDr. Zdeněk Šolle, CSc. 23. února 1926 v Plzni – 28. listopadu 2008 v Praze (nekrolog)*, in: *Práce z dějin Akademie věd*, Marie Bahenská (ed.), Praha 2009.

Jiří SRSTKA, *Wozzeck, krvavá opera Albana Berga* [online], Praha 2009 [citováno dne: 1. 4. 2018]. dostupné z: <https://operaplus.cz/wozzeck-krvava-opera-albana-berga/>.

Karel STEJSKAL, *Umění a náboženství*, Dějiny a současnost 1, 1961.

Karel STLOUKAL (zprávy), *Zdeněk, Nejedlý, Dějiny národa českého I*, Praha 1949, *Český časopis historický* 2, 1949.

Marek SEKYRA, *Máchovské mýty a omyly*, Liberec, 2010.

Milada SEKYRKOVÁ, *Otakar Odložilík před první a před druhou emigrací*, in: *Věda v Československu 1953–1963*, Hana Barvíková – Marek Ďurčanský – Pavel Kodera (eds.), Praha 2000.

Milan SKŘIVÁNEK, *Růžový palouček. Pojednání o proměnách historického vědomí*, in: *Pomezí Čech a Moravy 12*, Milan Skřivánek (ed.), Litomyšl 2011.

Vítězslav SOMMER, *Marxismus a historiografie*, in: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Jana Čechurová – Jan Randák (eds.).

František ŠMAHEL, *Jeroným Pražský*, *Dějiny a současnost* 5, 1961.

František ŠMAHEL, *Několik zasvěcených glos o historickém románu*, *Dějiny a současnost* 4, 1962.

František ŠMAHEL, *Vzdálená minulost husitství*, in: *Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách*, František Graus (ed.), Praha 1968.

Jiří ŠTAIF, *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, Praha 2009.

Jiří ŠTAIF, *Smrt a druhý život Františka Palackého. Sondy do marginálních skutečností let 1876–1926*. in: *Fenomén smrti v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století*, Helena Lorenzová – Taťána Patrasová (eds.), Praha 2001.

Jiří ŠUBRT – Jiří VINOPAL a kol., *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*, Praha 2013.

Ladislav ŠTOLL, *O socialistickou inteligenci*, Praha 1949.

Ladislav ŠTOLL, *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii. Referát pronesený na pracovní konferenci Svazu československých spisovatelů dne 22. ledna 1950*, Praha 1950.

Ladislav ŠTOLL, *Umění a ideologický boj I. (1945–1959)*, Praha 1972.

Petr ŠÁMAL (ed.), *Literatura socialistického realismu. Východiska, struktury a kontexty totalitního umění. Sborník příspěvků ze symposia pořádaného Ústavem pro českou literaturu AV ČR ve spolupráci s Ústavom slovenskej literatúry SAV a Slovenským inštitútom v Praze 11. a 12. října 2006*, Praha 2009.

Petr ŠÁMAL, „Česká otázka“ ve světle stalinismu. *Karel Kosík a koncept levicového radikalismu*, *Soudobé dějiny* 1, 2005.

Petr ŠÁMAL, *Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století*, Praha 2009.

Petr ŠÁMAL, *Znárodněný klasik. Jiráskovská akce jako prostředek legitimizace komunistické vlády*, in: *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy*, Robert Novotný – Petr Šámal a kol..

Zdeněk ŠOLLE, *Generace revue Dějiny a současnost*, in: *Semináře a studie k dějinám vědy*, Antonín Kostlán – Markéta Devátá (eds.), Praha 2009.

Zdeněk ŠOLLE, *O integrální pojetí dějin*, *Dějiny a současnost* 11–12., 1963.

Josef TEICHMAN, *Zdeněk Nejedlý, (vydáno ke dni šedesátých narozenin Zdeňka Nejedlého)*, Praha 1938.

Antonín TUČAPSKÝ, *České vigilie. Osm chvalozpěvů k poctě českých patronů pro smíšený sbor a varhany (partitura)*, Praha, Karmelitánské nakladatelství, 2001.

David TONZAR (ed.), *Historie – paměť národa. Přínos významných postav českých dějin pro současnost*, Praha 2006.

David TONZAR (ed.), *Historie – paměť národa II. Přínos významných postav a událostí českých dějin pro současnost*, Praha 2008.

Dušan TŘEŠTÍK, *Češi a dějiny v postmoderním očištění*, Praha 2005.

Dušan TŘEŠTÍK, *Mysliti dějiny*, Praha 1999.

Dušan TŘEŠTÍK, *Mýty kmene Čechů (7.–11. stol.) Tři studie ke „starým pověstem českým“*, Praha 2003.

John B. TAYLOR, *Getting Back on Track* [online], 2012 [citováno dne: 5. 4. 2018]. Dostupné z: <https://www.hoover.org/research/getting-back-track>.

Miloslav TRAPL, *Pojetí národa v díle Zdeňka Nejedlého*, in: *Václavkova Olomouc 1963. K otázkám pokrokové tradice a revoluce v uměnovědě*, Jaromír Dvořák – Josef Š. Kvapil (eds.), Ostrava 1965.

Ivan Ivanovič UDALCOV, *Rok 1848 v Čechách*, Brno 1950.

Ivan Ivanovič UDALCOV, *Z dějin národních a politických bojů v Čechách roku 1848*, Praha 1954.

Ivan UDALCOV, *Náš Zdeněk Romanovič*, *Tvorba* 11, 1962.

David VENCLÍK, *Druhý život Přemysla Otakara II.*, Souvislosti 3, 2013.

Jan VLADISLAV, *Otevřený deník*, Praha 2012.

Jindřich VYBÍRAL, *Druhý život Jana Kotěry*, Dějiny a současnost 3, 1997.

Kateřina VOLNÁ (ed.), *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro. Sborník k mezinárodní konferenci pořádané v Praze ve dnech 7.–9. září 2008*, Praha 2009.

Ladislav VYCPÁLEK, *Jak se pan prof. Nejedlý učil harmonii*, Hudební revue 7, 1911.

Miloslav VOLF (zprávy), *Zdeněk, Nejedlý, Komunisté, dědici velkých tradic českého národa, Praha 1947*, Český časopis historický 2, 1949.

Tomáš VILÍMEK, *Specifika soudobých dějin*, in: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Jana Čechurová – Jan Randák a kol., Praha 2014.

Viktor VELEK, *Česká státnost na filmovém plátně. Obnovená premiéra filmu „Svatý Václav“*, Dějiny a současnost 11, 2010.

Viktor VELEK, *Druhý život Karla IV. v hudbě*, Opus Musicum 1, 2016.

Viktor VELEK, *Druhý život Mistra Jana Husa a husitství v české a světové hudbě v letech 1800 – 1848*, Musicalia 1–2, 2015.

Viktor VELEK, *Svatý Vévodo naši beznaděje aneb O současné podobě hudební tradice svatováclavské ve světle změn jejího paradigmatu v 19. století*, in: *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*, Milan Řepa (ed.), Praha 2008.

Vít VLNAS, *„Médea to česká s dítek vraždou.“ Mýtus Bílé hory*, Dějiny a současnost 11, 2007.

Vít VLNAS, *Druhý život barokního pohřbu*, in: *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*, Helena Lorenzová – Taťána Patrasová (eds.), Praha 2001.

Vít VLNAS, *Dvojitý život Jana Sarkandera. I. Farářův konec. II. Život po životě. III. Ve jménu papeže a krále*, Dějiny a současnost 6, 2, 3, 1994, 1995.

Vít VLNAS, *Historické báchorky o českém baroku*, Přítomnost 10, 1991.

Vít VLNAS, *Jan Nepomucký, česká legenda*, Praha 1993.

Vít VLNAS, *Jan Nepomucký, světec baroka aneb druhý život Johánka z Pomuku*, in: *Pět hvězd nad českým královstvím. Svatý Jan Nepomucký a katolická reformace*, Václav Chroust – Zdeňka Buršíková – Karel Viták (eds.), Klatovy 2013.

Vít VLNAS, *Mýty a kýče první republiky*, Přítomnost roč. 2, č. 8 (1991).

Vít VLNAS, *Novokřtění v Münsteru*, Praha 2002.

Vít VLNAS, *Obrana Jiráskova* [online], 2012 [citováno dne: 29. 4. 2018]. Dostupné z: <https://www.klaus.cz/clanky/3163>. Článek původně vyšel v Lidových novinách dne 15. srpna 2012.

Vít VLNAS, *Obrazy v obraze. Druhý život neexistující galerie*, Dějiny a současnost 10, 2006.

Vít VLNAS, *Od šlechtěného rytíře k rudému praporu. Píseň o princovi Evženovi v proměnách času*, Dějiny a současnost, roč. 19, č. 4, 1997.

Vít VLNAS, *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha 2001.

Vlastimil VONDRUŠKA, *Husitská epopej I.–VI.*, Praha 2014–2017.

Michaela VOSTŘELOVÁ, *České mše – Suk, Foerster, Fibich* [online], 2014 [citováno dne 6. 11. 2017]. Dostupné z <https://www.casopisharmonie.cz/recenze/ceske-mse-suk-foerster-fibich.html>.

Libor VYKOUPILO, *Josef Kainar – Milovali ho (jen když ho měli rádi)*, Host 9.

Max WEBER, *Metodologie, sociologie a politika*, Praha 2009.

Bohumil ZLÁMAL, *Galerie cyrilometodějských pracovníků nové doby*, Olomouc, 2013.

Jan ZÁBRANA, *Celý život. Výbor z deníků 1948/1984*, Praha 2001.

Miroslav ŽITNÝ, *Keresztes 1596. Vytváření obrazu prohrané bitvy s Turky a její druhý život*, Český časopis historický 1, 2013.